

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν.ΗΜΑΘΙΑΣ

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2017 - ΕΤΟΣ Ι' - ΑΡ. ΤΕΥΧΟΥΣ 33

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ 5 € | ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ 20 € (ΕΝΤΥΠΗ ΜΟΡΦΗ) - 10 € (ΨΗΦΙΑΚΗ ΜΟΡΦΗ)

ΧΡΟΝΙΚΑ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν.ΗΜΑΘΙΑΣ

Ιδιοκτησία

Εταιρεία Μελετών Ιστορίας
και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας

Ιδρυτής - Σύμβουλος Έκδοσης

π. Αθανάσιος Βουδούρης

Εκδότρια

Ολυμπία Μπέτσα
(Πρόεδρος Δ.Σ. Ε.Μ.Ι.Π.Η.)

Διευθύντρια

Αναστασία Ταναμπάση

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση

Νικόλαος Βουδούρης
(τηλ. 6942.982.745)

Γραφεία Ε.Μ.Ι.Π.Η.

Ολγάνου 22 (Αρχοντικό Μπέκα), Βέροια
(TK 59132)

τηλ: 6946.901.531 - 6942.982.745

■ Επιτρέπεται η αναδημοσίευση μέρους ή
ακέραιων κειμένων, αν αναφέρεται η πηγή

■ Τα επώνυμα άρθρα εκφράζουν μόνο την
άποψη του συντάκτη τους

• Όσοι επιθυμούν να γίνουν μέλη της
«Εταιρείας Μελετών Ιστορίας και Πολιτι-
σμού Ν. Ημαθίας» μπορούν να επικοινωνή-
σουν στο τηλέφωνο: **6946.901.531**

• Η αποστολή άρθρων, μελετών, επιστο-
λών, σχολίων, προτάσεων, παρατηρήσεων
κ.α. για δημοσίευση στα «ΧΡΟΝΙΚΑ», γί-
νεται τόσο στην ταχυδρομική διεύθυνση
της Ε.Μ.Ι.Π.Η., όσο και στην ηλεκτρο-
νική διεύθυνση **xronika _ emipi@yahoo.gr**
με την ένδειξη: Για τα «Χρονικά» (Τα
άρθρα δεν θα πρέπει να ξεπερνούν τις 10
σελίδες Α4 με μονό διάστιχο και μέγεθος
γραμματοσειράς 12 στ. Δημοσιεύματα ή
άρθρα με επιστημονικό υπόβαθρο θα πρέ-
πει να συνοδεύονται από παραπομπές και
ενδεικτική βιβλιογραφία).

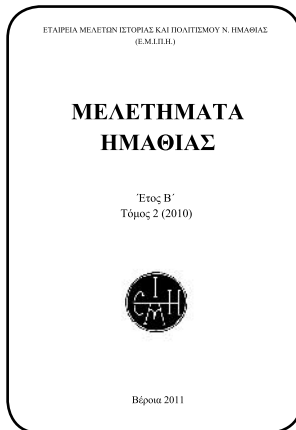
• Η έκδοση των «ΧΡΟΝΙΚΩΝ» στηρίζεται
αποκλειστικά σε συνδρομές μελών και
φίλων της Ε.Μ.Ι.Π.Η., για τον λόγο αυτό,
ζητούμε την οικονομική υποστήριξή σας.
Για την προβολή της επιχείρησής σας μέσα
από τις σελίδες των «ΧΡΟΝΙΚΩΝ», καθώς
και για τις χορηγίες σας υπέρ της έκδοσης
του εντύπου, καλέστε στο **6946.901.531**

• Ο **τραπεζικός λογαριασμός** της Εταιρεί-
ας, όπου ο καθένας μπορεί να καταθέ-
τει τις προσφορές του, είναι: **Eurobank**
0026-0077-12-0200673505

Οι εκδόσεις της Ε.Μ.Ι.Π.Η.

Σειρές Εκδόσεων

**Μελετήματα
Ημαθίας**
(τόμοι 1-4)

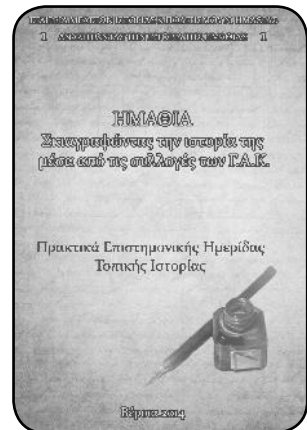
**ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΩΝ
Μιλάμε για τη Βέροια
του 20ου αι.
(τόμοι 1 - 5)**

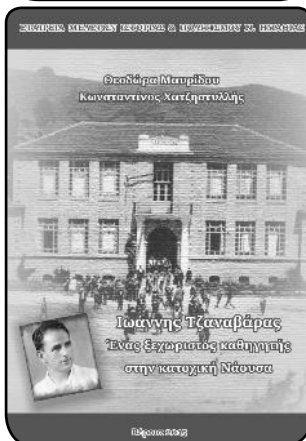
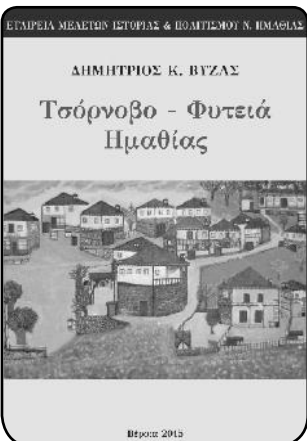
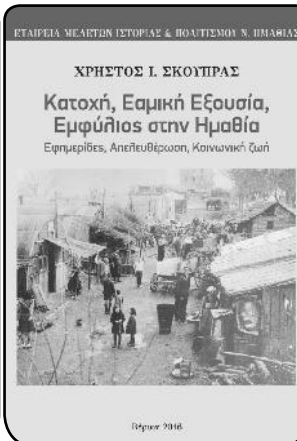
**Πηγές & Μελέτες
Ιστορίας & Πολιτισμού
Ημαθίας
(τόμοι 1 - 2)**

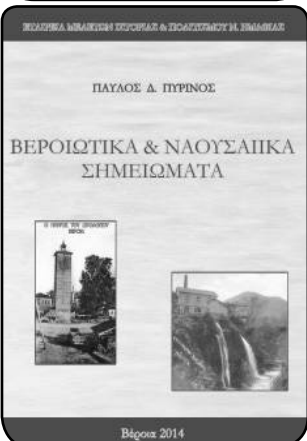
**Αναζητώντας την
Ιστορία της Ημαθίας
(τόμος 1)**

Μεμονωμένες εκδόσεις (ενδεικτικά)

Σημεία διανομής (Βέροια)
Στα γραφεία της Ε.Μ.Ι.Π.Η. (Ολγάνου 22, Βέροια)
και στα Βιβλιοπωλεία:
Πυρινός (Βενιζέλου 50)
Επίκαιρο (Βενιζέλου 36)
Ηλιοτρόπιο (Τρεμπέσινας 12)
Ταχυδρομικά
(με αντικαταβολή, + έξοδα αποστολής)
Τηλ. παραγγελιών: 6946.901.531

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ - Στέργιος Σπ. Αποστόλου, Αφιέρωμα στον Σαράντο Αγαπηνό (Άγρας)4

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ

- Μαρία Χειμωνοπούλου, Αρχαιολογικά.....14
- Ολυμπία Μπέτσα, Οι Δρόμοι της πόλης.....23
- π. Αθανάσιος Βουδούρης, Μοναστηριακά Σημειώματα.....27
- Ιωάννης Μοσχόπουλος, Τα Ρουμλουκιώτικα.....38
- Εμμανουήλ Ξυνάδας, Εκ του Τύπου.....42
- Αναστασία Ταναμπάση, Βιβλιοπαρουσιάσεις.....50
- Ιωάννα Ζιώγα, Φορείς Ιστορίας & Πολιτισμού Ν. Ημαθίας: Μορφωτικός - Χορευτικός Σύλλογος Χαρίεσσας "Άγιος Δημήτριος"..... 52

ΝΕΑ - ΔΡΑΣΕΙΣ

- Πεπραγμένα.....55
- Κατάλογος Εκδόσεων Ε.Μ.Ι.Π.Η.59

Τα ΧΡΟΝΙΚΑ θα τα βρείτε...	ΒΕΡΟΙΑ Βιβλιοπωλείο "Επίκαιρο" (Βενιζέλου 36) Βιβλιοπωλείο "Πυρινός" (Βενιζέλου 50) Βιβλιοπωλείο "Ηλιοτρόπιο" (Τρεμπεσίνας 12) Βιβλιοπωλείο "Σχήμα" (Αγγέλων 18) ~W~ Τηλεφωνικά στο 6946.901.531
...και στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.emipi.gr	

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΣΑΡΑΝΤΟ ΑΓΑΠΗΝΟ (ΑΓΡΑΣ)

ΣΑΡΑΝΤΟΣ ΑΓΑΠΗΝΟΣ

Μέρος 1ο

Στέργιος Σπ. Αποστόλου, ιστορικός ερευνητής - συγγραφέας

Εύλογα ερωτηματικά που απαιτούν απάντηση, το Ελληνικό προξενείο της Θεσσαλονίκης, ο αγώνας στη Λίμνη Γιαννιτσών, ο Άγρας στη Νάουσα, τα κρυφά σχέδια του, η συνάντησή του με τον Γιοβάν Ζλατάν και τους άλλους αρχηγούς των κομιτατζήδων της περιοχής και το τραγικό τέλος του.

Στο ερώτημα αν γνώριζε ή όχι το Ελληνικό προξενείο της Θεσσαλονίκης τα σχέδια του καπετάν Άγρα (Σαράντος Αγαπηνός) και την πρόθεσή του να συναντηθεί με τον Γιοβάν Ζλατάν και με τους άλλους αρχηγούς των Βουλγαρόφωνων σωμάτων της περιοχής, προκειμένου να συζητήσουν επί αυτών και σε περίπτωση συμφωνίας, να αποφασίσουν από κοινού περί του πρακτέου, έχουν δοθεί μέχρι σήμερα ποικίλες απαντήσεις. Συγκεκριμένα:

- 1) Ότι το προξενείο Θεσσαλονίκης είχε ενημερωθεί λεπτομερώς από τον Άγρα για την ανωτέρω συνάντηση, καθώς και για τα θέματα τα οποία επρόκειτο να συζητηθούν κατ' αυτήν και ότι είχε εγκρίνει μια τέτοια ενέργεια.
- 2) Ότι το προξενείο της Θεσσαλονίκης, καίτοι είχε ενημερωθεί από τον Άγρα για τα σχέδιά του και τη μελετώμενη συνάντησή του με τον Γιοβάν Ζλατάν και με τους άλλους αρχηγούς των Βουλγαρόφωνων σωμάτων της περιοχής, εξέφρασε την αντίθεσή του και δεν παρέσχε την έγκρισή του για την υλοποίηση αυτών των σχεδίων.
- 3) Ότι το προξενείο της Θεσσαλονίκης δεν είχε ενημερωθεί και ότι είχε πλήρη άγνοια για τα σχέδια του Άγρα και για την εξ ιδίας πρωτοβουλίας απόφασή του να επιδι-

ώξει μία απ' ευθείας επαφή με τον Γιοβάν Ζλατάν και με τους άλλους αρχηγούς των Βουλγαρόφωνων σωμάτων της περιοχής. Τούτο, τουλάχιστον, προκύπτει από το περιεχόμενο του από 6^{ης} Ιουνίου 1907 τηλεγραφήματος του προξενείου προς το υπουργείο Εξωτερικών στην Αθήνα, το οποίο έχει ως ακολούθως:

«Αρχηγός Άγρας-Αγαπηνός επινοήσας έλθη συνεννόησιν προς Βουλγάρους οπλαρχηγούς, χωρίς να ζητήσει ημετέραν άδειαν, χωρίς να ανακοινώσει πράγμα εις κανένα εκ Ναούσης, εξελθών Κυριακήν πρωί άοπλος, μηδένα των οπλιτών παραλαβών, συνοδευόμενος υπό 4 και των Ναουσαίων και ενός Βουλγάρου προς συνάντησιν Βουλγάρων. Τρεις ώρας δυτικώς Ναούσης παρά θέσιν Γκαβράν Κάμιν συνήντησε πρώτον απόσπασμα βλαχοβουλγαρικών, είτα σώμα Βουλγάρων Ζλατάν και Γεώργη. Ούτοι επί δύο ώρας υπεκρίθησαν αισθήματα φιλικά μέχρις ου επείσθησαν ότι Αρχηγός ουδένα είχε λάβει προφυλακτικόν μέτρον. Είτα συνέλαβον αυτόν και ένα, τον πιστότερον κατά κρίσιν συντρόφων, και απήγαγον. Τους άλλους απέλυσαν. Ολίγας έχω ελπίδας διασώσεως». (1)

Η μετοχή «επινοήσας», η οποία εμπεριέχεται στο κείμενο του ανωτέρω τηλεγραφήματος, το οποίο υπέγραψε (πιθανόν και να συνέταξε) ο πρόξενος Λάμπρος Κορομηλάς, προέρχεται από το ρήμα «επινοώ» το οποίο, μεταξύ των άλλων, σημαίνει μεθοδεύω, μηχανεύομαι, σκαρφίζομαι, σοφίζομαι να κάνω κάτι μόνος μου). (2)

Επομένως, η λέξη «επινοήσας», η οποία αφορά στον Άγρα, σημαίνει: αυτός που μεθόδευσε, που μηχανεύτηκε, που σκαρφίστηκε που σοφίστηκε να κάνει κάτι μόνος του. Στο κείμενο του τηλεγραφήματος διακρίνεται κάποιος εκνευρισμός του προξενείου από την απόφαση του Άγρα να ενεργήσει μόνος του, χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με αυτό. Αναμφισβήτητα, την ενέργεια του Άγρα τη θεώρησε σαν παράβαση των κανόνων, που διέπουν τη στρατιωτική δεοντολογία. Ένας αξιωματικός δεν πρέπει να ενεργεί ποτέ αυτοβούλως, αλλά πάντοτε βάσει συγκεκριμένων εντολών της στρατιωτικής αρχής, στην οποία υπάγεται, η οποία είναι η μόνη αρμόδια να καταστρώνει σχέδια και ακολούθως να προβαίνει στην υλοποίησή τους. Μεγαλόπνοα σχέδια για σύμπραξη των υπόδουλων στους Τούρκους χριστιανικών λαών των Βαλκανίων και οράματα, σαν αυτά που εκπορεύονταν από την ιδιαίτερη ψυχουσύνθεση του Άγρα, δεν υπάγονταν στην αρμοδιότητα ενός απλού Ανθυπολοχαγού για υλοποίηση και δεν είχαν θέση στα πλαίσια του Μακεδονικού Αγώνα. Ο αγώνας αυτός ήταν σκληρός και αδυσώπητος. Διεξάγονταν μεταξύ εμπολέμων εξ ίσου σκληρών και αδυσώπητων. Αυτό θα αποδειχθεί περίτρανα από το τραγικό τέλος του Άγρα.

Από όσα έχουν δει μέχρι σήμερα το φως της δημοσιότητας. έχει διατυπωθεί κατ'επανάληψη ο ισχυρισμός ότι ο Άγρας επιδίωκε να συναντηθεί μόνο με τον Γιοβάν Ζλατάν. Κατά την άποψή μου, τούτο δεν ευσταθεί, διότι, στην προκειμένη περίπτωση, ποιος ο λόγος να συμπεριλάβει στην ακολουθία του τον Απόστολο Αποστόλου ή Τόλιο με τον γιο του Γεώργιο, προκειμένου να χρησιμοποιηθούν ως διερμηνείς στην μετά του Ζλατάν συνάντησή του, δεδομένου ότι ο τελευταίος είχε φοιτήσει σε Ελληνικό σχολείο και γνώριζε άπταιστα την Ελληνική γλώσσα. Άρα, δεν απαιτούνταν η παρουσία διερμηνέων. Για να υπάρχουν, όμως, οι προαναφερθέντες διερμηνείς στην ακολουθία του, προκύπτει το συμπέρασμα ότι ο Άγρας είχε την πρόθεση, πέραν του Γιοβάν Ζλατάν, να συναντήσει και τους άλλους δύο αρχηγούς, τον Βουλγαρόφωνο Γκιόρκι Κασάπτσε και τον Βλαχόφωνο Ντίνο Χαντούρι (Μιχάλης). Είναι γνωστό, βεβαίως, ότι τα Βουλγαρόφωνα και Βλαχόφωνα ένοπλα σώματα συνεργάζονταν στενά για την από κοινού αντιμετώπιση των Ελληνικών ανταρτικών σωμάτων.

Συναφώς, γεννάται και το εξής ερώτημα: Στην περίπτωση κατά την οποία ο Άγρας επρόκειτο να συναντηθεί μόνο με τον Γιοβάν Ζλατάν και ότι δεν ήταν στις

προθέσεις του τελευταίου να προσχωρήσει στα Ελληνικά ανταρτικά σώματα, όπως πιστεύεται, αλλά να διαπραγματευθεί με τον Άγρα για μία συμμαχία με αυτά, προκειμένου να στραφούν από κοινού κατά των Τούρκων, πώς ήταν δυνατόν αυτός, ένας κατώτερος αρχηγός ολιγομελούς Βουλγαρόφωνου σώματος, να διαπραγματευθεί ένα τόσο σοβαρό θέμα; Είχε την έγκριση του γενικού αρχηγού των Βουλγαρόφωνων σωμάτων της περιοχής Αποστόλ Πετκόφ, πολύ δε περισσότερο, της ανώτατης ηγεσίας του Βουλγαρικού κομιτάτου;

Ως προς τη φύση των σχεδίων του Άγρα και τους επιδιωκόμενους από αυτά σκοπούς έχουν δει το φως της δημοσιότητας διάφορες απόψεις, όπως:

1) Ότι ο Άγρας στόχευε μόνο στον προσεταιρισμό του Γιοβάν Ζλατάν και την ένταξη αυτού και των ανδρών του στα Ελληνικά ανταρτικά σώματα.

2) Ότι ο Άγρας στόχευε σε μια ευρύτερη συνεννόηση και με άλλους, πέραν του Γιοβάν Ζλατάν, αρχηγούς, όπως με τον Γκιοργκι Κασάπτσε και τον Ντίνο Χαντούρι. Τόσο ο Γιοβάν Ζλατάν, όσο και ο Ντίνο Χαντούρι, ήταν κατώτεροι, ιεραρχικά, του Γκιοργκι Κασάπτσε και υπάγονταν στις διαταγές του. Αλλά και ο τελευταίος τελούσε υπό τις διαταγές του Αποστόλ Πετκόφ. Σύμφωνα με κάποια άποψη, απώτερος σκοπός του Άγρα ήταν να συνθηκολογήσουν τα Ελληνικά ανταρτικά σώματα με τους ανωτέρω αρχηγούς των κομιτατζήδων και να στραφούν κατά των Τούρκων, που ήταν κοινός εχθρός. Οι ειδικότεροι λόγοι οι οποίοι υπαγόρευαν μια τέτοια σύμπραξη ήταν το «ομόδοξο», δηλαδή το γεγονός ότι αμφότεροι ήταν χριστιανοί ορθόδοξοι και ότι οι Τούρκοι, πέραν του γεγονότος ότι ήταν «ετερόδοξοι» (μουσουλμάνοι), ήταν, παράλληλα, και κατακτητές.

3) Ότι ο Άγρας ήταν βαθιά επηρεασμένος από τις ιδέες του Θεσσαλού διαφωτιστή και επαναστάτη Ρήγα Βελεστινλή, ο οποίος καλούσε όλους τους υπόδουλους Βαλκανικούς λαούς σε μια παμβαλκανική εξέγερση κατά της Οθωμανικής κυριαρχίας.

Από όλες τις διατυπωθείσες απόψεις, άλλες κρίνονται σοβαρές, μελετώνται και αξιολογείται το περιεχόμενό τους, ενώ άλλες, επειδή έχουν διατυπωθεί χωρίς να έχουν υποστεί την απαιτούμενη ιστορική βάσανο, εκφεύγουν από τα πλαίσια της σύγχρονης επιστημονικής ιστορικής έρευνας, και καθίστανται αναξιόπιστες. Τέλος, έχουν διατυπωθεί και άλλες απόψεις, οι οποίες, όμως, διαπραγματεύονται τα σχετικά με τον Άγρα γεγονότα, με το πνεύμα ενός υπερτονισμένου, ενίοτε και άκρατου εθνοκεντρισμού, ο οποίος αντιπαρέρχεται την ιστορική αλήθεια και την ωθεί στο περιθώριο. Σημειώνω ότι τα περισσότερα μέλη της Επιτροπής Μακεδονικού Αγώνα Νάουσας και ειδικά ο πρόεδρος της ιατρός Χριστόδουλος Περδικάρης, συνέστησαν στον Άγρα να μην πραγματοποιήσει καμία επαφή με τους αρχηγούς των Βουλγαρόφωνων σωμάτων της περιοχής, καθόσον, ένα τέτοιο εγχείρημα περιέκλειε σοβαρούς κινδύνους και επί πλέον, δεν προβλέπονταν εξ αυτού θετικά αποτελέσματα.

Επίσης, κατά την άποψή μου, δεν έχουν διευκρινισθεί πλήρως οι λόγοι για τους οποίους ο Ναουσαίος βιομήχανος Ζαφείρης Λόγγος, αποφάσισε να συνοδεύσει τον Άγρα στη συνάντησή του με τον Γιοβάν Ζλατάν και τους άλλους Βουλγαρόφωνους αρχηγούς. Είναι γνωστό, όμως, ότι ο τελευταίος, ο οποίος κατάγονταν από το χωριό Γκολισιάνι (Λευκάδια) της Νάουσας, πριν γίνει αρχηγός Βουλγαρόφωνου σώματος της περιοχής, ήταν υπάλληλος στο εργοστάσιο του Λόγγου στη Νάουσα και μάλιστα, λόγω της μόρφωσής του, κατείχε καλή θέση σ' αυτό.

Πριν καταθέσω και τις δικές μου απόψεις, σχετικές με τα περί τον Άγρα γεγονότα, κρίνω σκόπιμο να αναφερθώ εν ολίγοις στις δραστηριότητες των Βουλγαρόφωνων σωμάτων στην περιοχή της Λίμνης Γιαννιτσών. Τούτο κρίνεται αναγκαίο για την πληρέστερη, κατά τη γνώμη μου, κατανόηση όλων εκείνων των συμβάντων τα

οποία, μεταξύ των άλλων, σχετίζονται άμεσα με τη δράση και τον τραγικό θάνατο του Άγρα. Οι δραστηριότητες των βουλγαρόφωνων σωμάτων και η εν γένει κατάσταση η οποία είχε διαμορφωθεί ένεκα αυτών στην ελώδη περιοχή της Λίμνης των Γιαννιτσών, είχαν άμεση επίδραση στις δραστηριότητες των Ελληνικών ανταρτικών σωμάτων οι οποίες αναπτύχθηκαν μετέπειτα στην ίδια περιοχή. Το έτος 1892, ο καταγόμενος από την Μποέμιτσα (σήμερα Αξιούπολη) της Μακεδονίας Βουλγαρόφωνος Αποστόλ Πετκόφ ή Τερζιέφ, μαζί με τον αδελφό του Τάνε και άλλους, συγκροτούν την πρώτη ένοπλη ομάδα η οποία άρχισε να δρα στην περιοχή Γευγελής, Πάϊκου, Γιαννιτσών και Λίμνης Γιαννιτσών. Σύντομα η ομάδα αυτή αύξησε σημαντικά τα μέλη της. Την ίδια εποχή εμφανίζεται και το Βουλγαρόφωνο σώμα του Γιοβάν Καρασούλε. Το έτος 1897, ο Ντάμε Γκρούεφ, διευθυντής Βουλγαρικού σχολείου στη Θεσσαλονίκη και ιδρυτικό μέλος της Ε.Μ.Ε.Ο (Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση) μυεί τους ανωτέρω στους σκοπούς της οργάνωσης και παρουσία του εξαρχικού ιερέα Σταμάτ Τάντσεφ τους ορκίζει αρχηγούς των υπ' αυτούς επαναστατικών σωμάτων της Ε.Μ.Ε.Ο.

Πρέπει να σημειωθεί ότι μέχρι του χρόνου εμφάνισης των Ελληνικών ανταρτικών σωμάτων στη Λίμνη Γιαννιτσών, ο Αποστόλ Πετκόφ είχε καταστεί ο αδιαμφισβήτητος ηγέτης όλων γενικά των Βουλγαρόφωνων σωμάτων, τα οποία δρούσαν σ' αυτήν. Εκτός από τις συγκρούσεις με Τουρκικά στρατιωτικά αποσπάσματα, ο Αποστόλ Πετκόφ κατόρθωσε, ώστε ολόκληρα χωριά να εγκαταλείψουν το Οικουμενικό Πατριαρχείο και να προσχωρήσουν στη Βουλγαρική Εξαρχία εκούσια ή με τη χρήση βίας και απειλών. Μέχρι το 1902, παράλληλα με το σώμα του Αποστόλ Πετκόφ, στην Κεντρική Μακεδονία δρούσαν και τα μικρότερα Βουλγαρόφωνα σώματα των Γιοβάν Καρασούλε, Τρέντσο, Λάζο, Γκότσε, Ατανάς Τσιόπκο κ.ά. Η Δράση όλων αυτών είχε αρχίσει από το έτος 1898. Πριν από την εξέγερση του Ιλίν-Ντεν, ο Αποστόλ Πετκόφ επέρριψε ιδιαίτερη βαρύτητα προς την περιοχή της Λίμνης Γιαννιτσών, στην οποία δημιούργησε για τα ένοπλα σώματά του δίκτυο από οχυρωμένες καλύβες στηριγμένες επάνω σε ξύλινους πασσάλους, από τις οποίες εξορμούσε για την πραγματοποίηση διαφόρων επιθέσεων εναντίον των πατριαρχικών χωριών. Παράλληλα, έλεγχε τις οδούς που οδηγούσαν στα Γιαννιτσά, την Έδεσσα, τη Βέροια και τη Νάουσα. Οι καλύβες αυτές αποτελούνταν από ένα δάπεδο χοντρών κορμών δέντρων με επίστρωση χώματος και λίθων και βρίσκονταν μέσα σε καλαμώνες και βρύα. Η επικοινωνία με αυτές γίνονταν με ειδικές βάρκες αποκαλούμενες «πλάβες».

Κατά την εξέγερση του Ιλίν - Ντεν, η οποία έλαβε χώρα την 20ή Ιουλίου 1903, ο Αποστόλ Πετκόφ μετέσχε σ' αυτήν με τα υπ' αυτόν σώματα και συγκρούστηκε κατ' επανάληψη με τμήματα του Τουρκικού Στρατού. Μετά την ολοκληρωτική αποτυχία της ανωτέρω εξέγερσης, ο Αποστόλ Πετκόφ κατέφυγε στη Βουλγαρία. Επέστρεψε εκ νέου στη Μακεδονία στις αρχές του 1904 και από το Φεβρουάριο μέχρι και το τέλος αυτού του έτους, επικεφαλής του σώματός του και άλλων μικρότερων που υπάγονταν στις διαταγές του, επανέλαβε την ένοπλη δραστηριότητά του, ιδιαίτερα, στη Λίμνη Γιαννιτσών και την ευρύτερη περιοχή της. Καθ' όλη τη διάρκεια του έτους 1905, στην Κεντρική Μακεδονία και ιδιαίτερα στις περιοχές Βερμίου, Έδεσσας, Νάουσας, Γιαννιτσών, Λίμνης Γιαννιτσών, Πάϊκου και Γευγελής υπήρχαν και δρούσαν τα σώματα των βοεβοδών Αποστόλ Πετκόφ, Λούκα Ιβάνωφ, Χατζή και Καρατάσου, καθώς και τα υπό τις διαταγές τους μικρότερα σώματα των Γκόνο Γιάνεφ, Λεονίντ Γιαγκόφ, Σ. Μιχαήλοφ, Μπάμπλιανη, Τσαούση, Τάνε, Γιοβάν Καρασούλε, Α. Μανάσιεφ, Σ. Μακαρέστοφ κ.ά.

Ως προς την πρώτη Ελληνική παρουσία στη Λίμνη Γιαννιτσών, ήδη από το

φθινόπωρο του 1904 δρούσαν στην περιοχή της και με οδηγίες του Ελληνικού προξενείου της Θεσσαλονίκης οι καταγόμενοι από τον Γιδά (Αλεξάνδρεια) Τζόλας Περήφανος και Θεοχάρης Γιδιώτης (Κούγκας) με ολιγομελή σώματα. Αργότερα, ενώθηκαν με αυτούς και τα σώματα του Γκόνου Γιώτα και του Παντελή Παπαϊωάννου. Από τον Μάιο του 1905, το Ελληνικό προξενείο της Θεσσαλονίκης επιδίωξε την οριστική εγκατάσταση αξιόμαχου Ελληνικού ανταρτικού σώματος στη Λίμνη Γιαννιτσών υπό αξιωματικών, προκειμένου να υπάρχει εκεί συνεχής Ελληνική παρουσία. Η αβαθής αυτή λίμνη ήταν μια τεράστια ελώδης έκταση εμβαδού 180 τετραγωνικών χιλιομέτρων. Το έτος 1905, οι Βουλγαρόφωνοι κομιτατζήδες κατείχαν έξι ισχυρά οχυρωμένες καλύβες που βρίσκονταν κοντά στο χωριό Ζερβοχώρι. Με εντολή του προξενείου Θεσσαλονίκης, ο Ανθυπολοχαγός Πεζικού Κωνσταντίνος Μπουκουβάλας (Πετρίλος), στις αρχές Μαΐου 1905 και με ικανή δύναμη ανδρών, εγκαταστάθηκε στη Λίμνη Γιαννιτσών. Αφού ενημερώθηκε για τις κρατούσες σ' αυτήν συνθήκες, πραγματοποίησε την 23^η Αυγούστου 1905 επίθεση στην περιοχή που βρίσκονταν οι καλύβες των κομιτατζήδων. Ακολούθως, επέδραμε σε διάφορα εξαρχικά χωριά της περιοχής, όπως το Κίρτζαλαρ (Αδενδρο), Σάριτσα (Βαλτοχώρι), Τσοχαλάρ (Παρθένιο) κ.ά., πολλά από τα οποία εκούσια ή με απειλές, υποχρεώθηκαν να αποκηρύξουν τη Βουλγαρική Εξαρχία και να επιστρέψουν εκ νέου στο Πατριαρχείο

Επειδή το νοσηρό κλίμα της Λίμνης υπέσκαψε την υγεία του Μπουκουβάλα, το Νοέμβριο του 1905 το προξενείο τον αντικατέστησε με τον Ανθυπολοχαγό Πεζικού Σταύρο Ρήγα (Καβοντόρος). (3)

Ο Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος αναφέρει ότι ο Σταύρος Ρήγας έφερε το βαθμό του Υπολοχαγού και όχι του Ανθυπολοχαγού, όταν αντικατέστησε τον Κωνσταντίνο Μπουκουβάλα. Ερευνητέον. (4)

Την 11^η Δεκεμβρίου 1905 ο Σταύρος Ρήγας προσέβαλε το εξαρχικό χωριό Αλάρ (Αρχοντικό). Όμως, λόγω της αιφνίδιας εμφάνισης Τουρκικού στρατιωτικού τμήματος και μετά την πυρπόληση μερικών οικιών του χωριού, το σώμα του διέσπασε τον Τουρκικό κλοιό και επέστρεψε στη βάση του με συνολικές απώλειες τρεις νεκρούς και τρεις τραυματίες. Στους τελευταίους συμπεριλαμβάνονταν και ο υπαρχηγός του Γεώργιος Τόμπρας. Τη θέση του τραυματισμένου Γ. Τόμπρα κατέλαβε ο Ανθυπασπιστής του Υλικού Πυροβολικού Μιχαήλ Αναγνωστάκος (Ματαπάς). Τον Απρίλιο του 1906 κατέφθασαν στη Λίμνη νέες ενισχύσεις υπό τον Λοχία Πυροβολικού Παναγιώτη Παπατζανετέα και τον Λοχία Πεζικού Ιωάννη Σακελλαρόπουλο (Ζήριας). Κατά την περίοδο αυτή, όπως και παλιά, επικεφαλής των Βουλγαρόφωνων κομιτατζήδων στη Λίμνη Γιαννιτσών ήταν ο Αποστόλ Πετκόφ. Το αρχηγείο του ήταν στην καλύβα Μπάλιτζα. Κατά της καλύβας αυτής ενεργήθηκε Ελληνική επίθεση στις αρχές Μαΐου 1906, χωρίς θετικό αποτέλεσμα.

Την 10^η Μαΐου 1906 ο Σταύρος Ρήγας (Καβοντόρος) αντικαταστάθηκε από τον Ανθυπολοχαγό Πεζικού Γεώργιο Μακρόπουλο (Κλάπας). Επειδή, μεταξύ του τελευταίου και των υπ' αυτόν αρχηγών των ανταρτικών σωμάτων, δημιουργήθηκαν σοβαρές τριβές, το προξενείο αναγκάστηκε να περιορίσει τη δικαιοδοσία του μόνο στο ανατολικό τμήμα της Λίμνης, ενώ στο δυτικό τοποθέτησε ως αρχηγό τον Μιχαήλ Αναγνωστάκο (Ματαπάς). Ακολούθως, τα Ελληνικά ανταρτικά σώματα ενήργησαν επιθέσεις σε διάφορες καλύβες κομιτατζήδων και προσέβαλαν παράλληλα και τα χωριά Μικρογούζι, Βέρτικοπ (Σκύδρα) και Αλάρ (Αρχοντικό). Ο Μιχαήλ Αναγνωστάκος επέστρεψε στην Ελλάδα και ο Παπατζανετέας, μετά από κάποια απουσία του από τη Λίμνη λόγω ελονοσίας, επέστρεψε πάλι σ' αυτήν, αφού υπέβαλε στο προξενείο ένα δικής του έμπνευσης σχέδιο δράσης στη Λίμνη Γιαννιτσών, το οποίο έτυχε

της έγκρισης του τελευταίου. Παράλληλα, αποφασίστηκε η αντικατάσταση του Ανθυπολοχαγού Γ. Μακρόπουλου και η ενίσχυση της Ελληνικής δύναμης πυρός στη Λίμνη Γιαννιτσών με τρία νέα σώματα. Σύμφωνα με την έκδοση του Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ για τον Μακεδονικό αγώνα και τα εις Θράκην γεγονότα, στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1906 κατέφθασε πρώτο στη Λίμνη Γιαννιτσών το σώμα του Ανθυπολοχαγού Πεζικού Σαράντου Αγαπηνού (Άγρας) δύναμης 20 ανδρών. Ο Αγαπηνός επρόκειτο να αντικαταστήσει τον Ανθυπολοχαγό Ρόκα στη διοίκηση του Κέντρου Νάουσας. Κατ' εντολή, όμως, του προξενείου Θεσσαλονίκης εγκαταστάθηκε στη Λίμνη Γιαννιτσών, δεδομένου ότι είχε, ήδη, προαποφασισθεί το εν λόγω Κέντρο να μετατεθεί σ' αυτήν, απ' όπου προβλέπονταν να εξορμήσουν για δράση τα Ελληνικά ανταρτικά σώματα. Την 27^η Σεπτεμβρίου 1906 κατέφθασαν και τα σώματα του Υπολοχαγού του Πεζικού Κωνσταντίνου Σάρρου (Κάλας) και του Ανθυποπλοιάρχου Ιωάννη Δεμέστιχα (Νικηφόρος), δύναμης 25 ανδρών έκαστον. (5)

Έχω τη γνώμη ότι στην προμνημονευόμενη έκδοση του Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ, εκ παραδρομής, σημειώνεται ως χρόνος άφιξης του Άγρα στη Λίμνη Γιαννιτσών «αρχές Σεπτεμβρίου 1906», αντί του ορθού «τέλη Σεπτεμβρίου 1906». Τούτο προκύπτει από τα κατωτέρω αποδεικτικά στοιχεία: Υπάρχει επιστολή του Υπολοχαγού Πυροβολικού Αθανάσιου Εξαδάκτυλου, αποσπασμένου στο προξενείο της Θεσσαλονίκης με το ψευδώνυμο Αθανάσιος Αντωνίου, απευθυνόμενη προς τον Κωνσταντίνο Μαζαράκη (Ακρίτας) με ημερομηνία σύνταξης τη 10^η Σεπτεμβρίου 1906, με την οποία του ανακοινώνει τη στρατολόγηση του σώματος του Άγρα. Υπάρχει και επιστολή του ίδιου του Άγρα προς το θείο του Χρήστο Ταβουλαρίδη με ημερομηνία 23^η Σεπτεμβρίου 1906, γραμμένη από το Βόλο, την παραμονή της αναχώρησής του για το Τσάγεζι (Στόμιο), στην οποία, μεταξύ άλλων, γράφει:

«Αγαπητέ μου θείε, αύριον αναχωρώ δι' ιστιοφόρου δια τον αγώνα δι' ον προωρίσθην.....» (6)

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι την 23^η Σεπτεμβρίου 1906 ο Άγρας με το σώμα του βρίσκονταν στο Βόλο, απ' όπου αναχώρησαν την 24^η Σεπτεμβρίου προοριζόμενοι για Τσάγεζι (Στόμιο), στο οποίο αφίχθηκαν νωρίς την ίδια ημέρα. Από εκεί, με το ίδιο ιστιοφόρο, αποβιβάστηκαν στις εκβολές του ποταμού Λουδία. Κατόπιν, πεζοί, έφθασαν στη Λίμνη των Γιαννιτσών, λογικά, τη νύχτα της 24^{ης} προς την 25^η Σεπτεμβρίου 1906. Σύμφωνα με άλλη πληροφορία, πρώτα έφθασαν στη Νάουσα και αμέσως μετά, χωρίς να παραμείνουν διόλου σ' αυτήν, κατέβηκαν στη Λίμνη. Την 27^η του ίδιου μηνός αφίχθησαν τα σώματα των Κωνσταντίνου Σάρρου (Κάλας) και του Ιωάννη Δεμέστιχα (Νικηφόρος). Ο Γεώργιος Μόδης, αναφερόμενος στο χρόνο παραμονής του Άγρα στη Μακεδονία γράφει:

«.....Ο Αγαπηνός (Άγρας) (παρέμεινε) από τον Σεπτέμβριο του 1906 έως τον Ιούνιο του 1907, που πέθανε στην κρεμάλα από άτιμη βουλγαρική παγίδα.....». Και αυτός, σαν χρόνο άφιξης του Άγρα στη Λίμνη, αναφέρει το μήνα Σεπτέμβριο του 1906, χωρίς, ωστόσο, να κάνει μνεία συγκεκριμένης ημερομηνίας. (7)

Οι νέοι αρχηγοί ενημερώθηκαν εκτενώς από το Λοχία Παπατζανετέα και τον Ανθυπολοχαγό Ρόκα για την κατάσταση που επικρατούσε στη Λίμνη. Πρωταρχικό μέλημα ήταν η απομάκρυνση των Βουλγαρόφωνων σωμάτων από τη Λίμνη Γιαννιτσών, τα οποία ήταν εγκατεστημένα και οχυρωμένα στο νοτιοδυτικό τμήμα της. Η αποστολή αυτή αναλήφθηκε, κυρίως, από το σώμα του Άγρα, που βρίσκονταν πιο κοντά στις καλά οχυρωμένες καλύβες των κομιτατζήδων κοντά στο χωριό Ζερβοχώρι. Ο Άγρας προέβη στη στρατολογία και νέων ανδρών από το Γιδά (Αλεξάνδρεια) και την περιοχή του Ρουμλουκίου (Καμπανίας), καθώς και στη διάνοιξη στις αρχές

του μηνός Νοεμβρίου του 1906 νέων δρόμων, οι οποίοι οδηγούσαν στις καλύβες των κομιτατζήδων. Σε κάποια περίπτωση και με την μεσολάβηση του Παπατζαντετά, ο Άγρας συναντήθηκε με τον Τούρκο φρούραρχο της Βέροιας, Ασήμπεη, κατ' επιθυμία του τελευταίου, ο οποίος του γνώρισε ότι έθετε στη διάθεσή του 50 Τούρκους στρατιώτες, προκειμένου από κοινού να επιτεθούν κατά των Βουλγάρων οι οποίοι είχαν δολοφονήσει κάποιον σημαίνοντα Τούρκο ονόματι Ριζάμπεη. Για το σκοπό αυτό μεταφέρθηκαν πυροβόλα του Τουρκικού στρατού από την Έδεσσα στο Ζερβοχώρι, ενώ, παράλληλα, μεταφέρθηκαν και μονόξυλα στη σκάλα Ζερβοχωρίου. (8)

Όμως, ο Υπολοχαγός Κωνσταντίνος Σάρρος, ο οποίος είχε αναλάβει την αρχηγία της Λίμνης με αρμοδιότητες, αφ' ενός την ενάσκηση εποπτείας επί όλων των εντός αυτής δρώντων ανταρτικών σωμάτων, αφ' ετέρου την οργάνωσή της, απέκρουσε οποιαδήποτε συνεργασία με τους Τούρκους. (9)

Ο Άγρας, μαζί με τον Γκόνο Γιώτα, που είχε προσχωρήσει στα Ελληνικά ανταρτικά σώματα, προσέβαλαν το εξαρχικό χωριό Ζερβοχώρι, πυρπόλησαν πολλά σπίτια και συνέλαβαν αιχμαλώτους. Την 14^η του ιδίου μηνός ο Άγρας επιτέθηκε εκ νέου στο ορμητήριο των κομιτατζήδων. Η επιχείρηση αυτή δεν στέφθηκε με επιτυχία. Παρά τις σοβαρές απώλειες των κομιτατζήδων, αναγκάστηκε να υποχωρήσει. Οι απώλειες του σώματος Άγρα ανήλθαν σε τρεις νεκρούς και έξι τραυματίες. Στους τελευταίους συμπεριλαμβάνονταν ο ίδιος και ο υπαρχηγός του, Τηλιγάδης. Μετά τον τραυματισμό του, με εντολή του προξενείου, ο Άγρας αναχώρησε στη Θεσσαλονίκη για θεραπεία, ενώ τη διοίκηση του σώματος ανέλαβε ο Ανθυποπλοίαρχος Ιωάννης Δεμέστιχας (Νικηφόρος). Μετά παρέλευση τεσσάρων ημερών, ο Άγρας επανήλθε στη Λίμνη Γιαννιτσών. Λόγω, όμως, του δριμύτατου χειμώνα, οι επιχειρήσεις των Ελληνικών ανταρτικών σωμάτων περιορίστηκαν, κυρίως, σε περιπολίες. Την 18^η Νοεμβρίου 1906 αποχώρησε από τη Λίμνη Γιαννιτσών ο Ανθυποφαρμακοποιός Γεώργιος Τόμπρας λόγω ασθένειας και την 17^η Δεκεμβρίου του ιδίου έτους και ο Λοχίας Παπατζαντετάς για την Αθήνα, προκειμένου να εξασφαλίσει ενισχύσεις. Καθ' όλη τη διάρκεια του έτους 1906, στην περιοχή Βερμίου, Έδεσσας, Αριδαίας, Πάϊκου, Γιαννιτσών και Λίμνης Γιαννιτσών δρούσαν τα Βουλγαρόφωνα σώματα των Αποστόλ Πετκόφ, Χατζή, Κασάπτσε, Μητρούσε, Τζανέσοφ, Σ. Βλάχου και άλλα μικρότερα με συνολική δύναμη 200 ανδρών. Ο χειμώνας 1906 – 1907 υπήρξε εξαιρετικά δριμύς και οι ένοπλες δραστηριότητες εκατέρωθεν περιορίστηκαν σημαντικά.

Περί τα τέλη Φεβρουαρίου του 1907 και με εντολή του προξενείου, ο Άγρας αποχώρησε από τη Λίμνη Γιαννιτσών και εγκαταστάθηκε μέσα στη Νάουσα, αφενός για να θεραπευθεί από τα τραύματά του και τους ελώδεις πυρετούς από τους οποίους έπασχε, αφετέρου για να ασκεί την αρχηγία του τμήματος αυτής της πόλης. Ο Άγρας φιλοξενούνταν κρυφά στην οικία του Ναουσαίου Διαμαντή Μπίλλη. Τον επισκέπτονταν τακτικά ο ιατρός Χριστόδουλος Περδικάρης, πρόεδρος της τοπικής Επιτροπής Μακεδονικού αγώνα και ο φαρμακοποιός Φίλιππος Αρνής, οι οποίοι του παρείχαν ιατρική και φαρμακευτική περίθαλψη. Επικρατεί η άποψη ότι ο ιατρός Χριστόδουλος Περδικάρης είχε αποβιώσει το 1907, όταν ο Άγρας, τραυματισμένος και ασθενής, εγκαταστάθηκε στη Νάουσα το Φεβρουάριο του ιδίου έτους. Τούτο δεν είναι ακριβές, διότι αυτός απεβίωσε τον μήνα Δεκέμβριο του 1908. Τη σχετική πληροφορία αντλούμε από απόσπασμα σχετικού δημοσιεύματος του Ναουσαίου λαογράφου και ιστορικού Τάκη Μπάιτση, το οποίο έχει ως ακολούθως:

«...Ο Χριστόδουλος Περδικάρης στην περίπτωση της δολοφονίας του Άγρα πικράθηκε πολύ, γιατί δεν κατόρθωσε να μεταπείσει τον Άγρα να ματαιώσει τη μοιραία συνάντησή με τους Βουλγάρους. Οι συνεχείς κακουχίες και η υπερένταση κλονίζουν

αποφασιστικά την υγεία του. Προσβάλλεται από πνευμονία και μεταφέρεται στη Θεσ/νίκη, όπου παρά τις προσπάθειες των φίλων του γιατρών Ζάννα και Ασλανιάν, δεν θεραπεύεται. Μεταφέρεται στη Νάουσα μισοαναίσθητος την ημέρα των Χριστουγέννων του 1908 όπου και πεθαίνει» (10)

Επομένως, ο Χριστόδουλος Περδικάρης ζούσε το 1907 και παρείχε ιατρική περίθαλψη στον Άγρα. Η παραμονή του τελευταίου στη Νάουσα ήταν ιδιαίτερα ευεργετική και αποδοτική. Συντόνισε τον αγώνα μέσα στην πόλη και στην ευρύτερη περιοχή της και δημιούργησε προϋποθέσεις για την αποτελεσματικότερη διάταξη και δράση των ανταρτικών σωμάτων. Κατά καιρούς τον επισκέπτονταν και διάφοροι οπλαρχηγοί, μεταξύ των οποίων ο Ιωάννης Δεμέστιχας (Νικηφόρος) και ο Γκόνος Γιώτας, οι οποίοι τον ενημέρωναν για την κατάσταση που επικρατούσε στη Λίμνη Γιαννιτσών. Παρά ταύτα, ο Άγρας είχε καταληφθεί από κάποια μικρή απογοήτευση, όχι ηττοπάθεια, από το γεγονός ότι η μη θεραπεία ακόμα των τραυμάτων του, οι συνεχείς ελώδεις πυρετοί και, ως εκ τούτου, μια γενική καταβολή των σωματικών δυνάμεων, δεν του επέτρεπαν να κινείται και να δρα ελεύθερα, όπως αυτός θα ήθελε. Είχε πλήρη γνώση της κατάστασης της υγείας του. Τούτο προκύπτει σαφώς από το περιεχόμενο της από 22ας Φεβρουαρίου 1907 αναφοράς του προς το προξενείο, στην οποία τονίζει την ανάγκη της αντικατάστασής του με άλλον αρχηγό, γράφοντας μεταξύ όλων των άλλων ζητημάτων που απασχολούσαν το Κέντρο της Νάουσας και τα κάτωθι:

«Αγαπητέ, Δυστυχώς, εγώ και οι μαθηταί μου (άνδρες του σώματος) δεν ευρισκόμεθα εις ευχάριστον σημείον υγείας, το οποίον να υπόσχεται προσεχή δράσιν. Σχεδόν πάντες θερμαίνονται (έχουν πυρετούς), περισσότερον δε εγώ. Εγώ έχω καταντήσει σχεδόν άχρηστος και επειδή κατόπιν της αναχωρήσεως των 4 (ανδρών του σώματος) δεν μοι μένει και υλικόν, δι' αυτό **θέλω να σας παρακαλέσω να φροντίσετε δια την αντικατάστασίν μου** εμού και των λοιπών παιδιών, καθ' όσον δια τίποτε άλλο δεν είμεθα ικανοί παρά να κατασπαταλώμεν λίρας εντός των οικιών της Φλωρεντίας ... (Νάουσας)» (11)

Κατά τα ανωτέρω, ο Άγρας, παραδέχεται ότι λόγω των τραυμάτων του, των συνεχών πυρετών του, αλλά και της έλλειψης ανδρών, αδυνατεί να προβεί σε οποιαδήποτε πολεμική ενέργεια και ζητά από το προξενείο την αντικατάστασή του. Κατά την περίοδο κατά την οποία ο Άγρας βρίσκονταν στη Νάουσα, αλλά και από πολύ ενωρίτερα, στην πόλη αυτή διεξάγονταν ένας ιδιότυπος, αλλά λυσσώδης ταξικός αγώνας μεταξύ, αφενός των «τσορμπατζήδων» (οι πλούσιοι, τα «τζάκια» της πόλης) και αφετέρου της συντριπτικής πλειοψηφίας των κατοίκων της, οι οποίοι ανήκαν στο κόμμα των φτωχών, το αποκαλούμενο «ΠΟΥΠΟΥΛΟ» (από τη Λατινική λέξη *populus* : λαός). (12)

Στους Τσορμπατζήδες ανήκαν και οι τσιφλικάδες της Νάουσας, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν συνιδιοκτήτες στα τσιφλίκια τους με Τούρκους μπέηδες. Ο Άγρας, στην προσπάθειά του να οργανώσει τον αγώνα στη Νάουσα και την ευρύτερη περιοχή της, συνάντησε δυσκολίες με μερικούς από αυτούς, κυρίως τους τσιφλικάδες, οι οποίοι είχαν μεγάλα οικονομικά συμφέροντα στα χωριά του κάμπου της Νάουσας, ειδικά δε στα Βουλγαρόφωνα. Και επειδή από αυτά προμηθεύονταν, ως επί το πλείστον, φθηνά εργατικά χέρια, επόμενο ήταν να μη θέλουν να έλθουν σε σύγκρουση μαζί τους. Στους τσιφλικάδες και σε άλλους Ναουσαίους Τσορμπατζήδες αναφερόμενος ο Άγρας στην από 2ας Μαρτίου 1907 αναφορά του προς το προξενείο, γράφει:

«Παρεκάλεσα Θουκυδίδη (ψευδώνυμο κάποιου στελέχους) όπως καλέση πά-

ντας εις κοινήν συνεδρίαν ης θέλω και εγώ συμμετάσχει προς λήψιν μερικών μέτρων, καθ' όσον τόσον αλληλομισούνται οι ενταύθα όσον δεν συμβαίνει το τοιούτον μεταξύ ημετέρων και βρωμερών (Βουλγάρων). Είναι λυπηρά και αξιοθρήνητος η ενταύθα κατάσταση. Ήδη αντιλαμβάνομαι πόσον ευτυχής και τυχερός υπήρξα μεταβάς το πρώτον εις Γενεύην (Λίμνη Γιαννιτσών), καθ' όσον η ενταύθα παραμονή παντός είναι καθαρώς ζήτημα χαρακτήρος, δηλονότι, ότι δια να παραμείνη κανείς ενταύθα ή πρέπει να είναι πολύ μαλακός και να έχη ιώβειον υπομονήν, ή να είναι διεφθαρμένος, ή πρέπει να φύγη ». (13)

Πέραν τούτου, στη από 13^{ης} Απριλίου 1907 αναφορά του, μεταξύ των άλλων, και χωρίς να αναφέρει συγκεκριμένα ονόματα κληρικών, κάνει μνεία για ενοχλήσεις που είχε από μέρους εκκλησιαστικών κύκλων της Νάουσας στην άσκηση των καθηκόντων του ως αρχηγού και μάλιστα ότι είναι πολύ οργισμένος από τη στάση τους. Συγκεκριμένα, γράφει ότι:

«(...) Με επείραξαν δε πολύ οι ρασοφόροι και πρέπει να φύγω δια να μην κάνω κανέν άτοπον». (14)

Την ίδια κατάσταση αντιμετώπισε στη Νάουσα και ο προηγηθείς του Άγρα αρχηγός των ανταρτικών σωμάτων Βερμίου Κωνσταντίνος Μαζαράκης (Ακρίτας), ο οποίος γράφει:

«(...) Το Κέντρον Ναούσης ήτο πολύ ανήσυχον. Κοινωνία πατριωτικών φρονημάτων, αλλ' ασχολουμένη με την μικροπολιτικήν. Υπήρχον εκεί δύο διακρινόμεναι παρατάξεις, των πλουσίων και των πτωχών. Οι πρόκριτοι διηρημένοι και αυτοί και οι περισσότεροι των μεγάλων λόγων. Συνεστήθη επιτροπή εκ προκρίτων προς βοήθειάν μας, ήτις όμως ηξίου να μας διενθύνει ενίστε κατά τα συμφέροντά των. Αι μεν έχοντες νεροπρίονα εις τα βουνά, οι δε τσιφλίκια βουλγαροφώνων εις τον κάμπον, άλλοι εμπορευόμενοι είχαν ανάγκην των Τούρκων ». (15)

Επίσης, με την από 20^{ής} Μαΐου 1907 αναφορά του προς το προξενείο ο Άγρας κάνει μνεία εκ νέου για το θέμα της αντικατάστασής του:

«'Αγαπητέ, μη λησμονήσητε δια τον αντικαταστάτην μου, όχι διότι βιάζομαι, αλλά πρέπει να ηξεύρω. Σας φιλώ. Τέλλος». (16)

Πρέπει να αναφερθεί ότι το προξενείο Θεσσαλονίκης, ήδη, από το μήνα Απρίλιο του 1907 είχε αποφασίσει την αντικατάσταση όλων των αρχηγών των ανταρτικών σωμάτων, οι οποίοι είχαν δοκιμασθεί στο πεδίο της μάχης και εξαντληθεί από τα τραύματα που είχαν δεχθεί και τους ελώδεις πυρετούς από τους οποίους έπασχαν. Μεταξύ όλων αυτών, περιλαμβάνονταν και η αντικατάσταση του Άγρα με το Λοχαγό του Πεζικού Νικόλαο Δουμπιώτη (Αμύντας), ο οποίος, περί τα μέσα Μαΐου 1907, αναχώρησε από την Αθήνα για τη Νάουσα επικεφαλής ισχυρού σώματος. Υπολογίζονταν ότι ο Δουμπιώτης με το σώμα του θα έφθανε στη Νάουσα τις πρώτες ημέρες του Ιουνίου 1907 και είναι βέβαιο ότι ο Άγρας είχε ειδοποιηθεί από το προξενείο για το χρόνο άφιξής του.

Εν συνεχεία, στην από 29^{ης} Μαΐου 1907 αναφορά του προς το προξενείο, ο Άγρας κάνει μνεία αορίστως και για πρώτη φορά ότι έχει καταστρώσει κάποια σχέδια, χωρίς όμως να αναφέρει ποια είναι αυτά:

«Αγαπητέ, Κυνοφωρώ κάτι σπουδαίον, πιθανώς όμως να είναι ανεμογκαστριά (ψευδοεγκυμοσύνη)..... Σας φιλώ. Τέλλος». (17)

Για πρώτη και μοναδική φορά ο Άγρας ενημερώνει το προξενείο για την από μέρους του κατάστρωση κάποιων σχεδίων, χωρίς, όμως, να υπεισέρχεται σε ειδικότερες λεπτομέρειες γι' αυτά. Κατά τα ανωτέρω, προκύπτει το συμπέρασμα ότι το προξενείο είχε πλήρη άγνοια για το περιεχόμενο των συγκεκριμένων σχεδίων του

Άγρα. Άρα, όλα τα περί του αντιθέτου γραφέντα, παραμένουν μετέωρα. Από βάσιμες πληροφορίες, ο Νικόλαος Δουμπιώτης με το σώμα του επρόκειτο να αφιχθεί στη Νάουσα την 4^η Ιουνίου 1907. Παρά ταύτα, ο Άγρας διέπραξε, κατά τη γνώμη μου, το ολέθριο σφάλμα να μην τον περιμένει για να τον υποδεχθεί και να τον κατατοπίσει για την κατάσταση που επικρατούσε στη Νάουσα και στην ευρύτερη περιοχή της, καθώς και στη Λίμνη Γιαννιτσών, μολοντί είχε διαβεβαιώσει το προξενείο με την από 24^{ης} Μαΐου 1907 αναφορά του ότι θα το έπραττε, γράφοντας μεταξύ των άλλων και τα κατωτέρω:

«..... έχετε πεποίθησιν εις εμέ, αν δεν ηδυνήθην τίποτε ηρωϊκόν ή άλλο τι να κατορθώσω ένεκεν ελλείψεως ιδικής μου ή των μέσων α διέθετον ή των περιστάσεων, έχω το θάρρος όμως να είπω ότι ηδυνήθην παντός άλλου να αντιληφθώ την μέθοδον της εργασίας εν τε τη Γενεύη (Λίμνη Γιαννιτσών) και ενταύθα (Νάουσα) και να δύναμαι σήμερον να εισαγάγω (ενημερώσω, κατατοπίσω) τελείως τον νέον καθηγητήν (τον νέο αρχηγό που θα με αντικαταστήσει) ».

(18)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- (1) Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος «ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ». (Η ένοπλη φάση 1904 - 1908). Σελ. 194-195. Θεσσαλονίκη 1987.
- (2) Γεώργιος Μπαμπινιώτης «ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ». Σελ. 654. Αθήνα 2002.
- (3) Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ «Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΕΙΣ ΘΡΑΚΗΝ ΓΕΓΟΝΟΤΑ». Σελ. 183 - 184. Αθήνα 1979.
- (4) Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος «ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ» (Η ένοπλη φάση 1904-1908). Σελ. 114. Θεσσαλονίκη 1987.
- (5) Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ. «Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΕΙΣ ΘΡΑΚΗΝ ΓΕΓΟΝΟΤΑ». Σελ. 233, Αθήνα 1979.
- (6) Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος «ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ» (Η ένοπλη φάση 1904 - 1908). Σελ. 179. Θεσσαλονίκη 1987.
- (7) Γεώργιος Μόδης « Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝ ΚΑΙ Η ΝΕΩΤΕΡΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ» Σελ. 370. Θεσσαλονίκη 1967.
- (8) Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος «ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ» (Η ένοπλη φάση 1904-1908). Σελ. 181 - 182. Θεσσαλονίκη 1987.
- (9) Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ «Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΕΙΣ ΘΡΑΚΗΝ ΓΕΓΟΝΟΤΑ». Σελ. 233 - 234. Αθήνα 1979.
- (10) Τάκης Μπάιτσης «ΟΙ ΑΔΕΛΦΟΙ ΠΕΡΙΔΙΚΑΡΗ, ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΚΑΙ ΜΑΝΩΛΑΚΗΣ», Περιοδικό ΝΙΑΟΥΣΤΑ του Σ.Α.Γ Ναούσης τεύχ. 44, Γ' τρίμηνο 1988, σελ. 111 - 113.
- (11) «ΑΡΧΕΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΒΕΡΜΙΟΥ». Σελ. 215. Έκδοση Π.Ε.Ν «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος» Θεσσαλονίκη 2002.
- (12) Στέργιος Σπυρ. Αποστόλου «ΠΤΥΧΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΑΡΑΤΑΞΙΑΚΩΝ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΕΩΝ ΣΤΗ ΝΑΟΥΣΑ» (Μελέτη κριτική - ιστοριοδιφική). Νάουσα 1994.
- (13) «ΑΡΧΕΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΒΕΡΜΙΟΥ». Σελ. 215 - 216. Έκδοση Π.Ε.Ν «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος» Θεσσαλονίκη 2002.
- (14) «ΑΡΧΕΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΒΕΡΜΙΟΥ». Σελ. 219. Έκδοση Π.Ε.Ν «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος» Θεσσαλονίκη 2002.
- (15) Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου Αίμου (Ι.Μ.Χ.Α.) «Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ» (Απομνημονεύματα). Σελ. 241. Θεσσαλονίκη 1984.
- (16) «ΑΡΧΕΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΒΕΡΜΙΟΥ». Σελ. 227. Έκδοση Π.Ε.Ν «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος» Θεσσαλονίκη 2002.
- (17) «ΑΡΧΕΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΒΕΡΜΙΟΥ». Σελ. 231. Έκδοση Π.Ε.Ν «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος» Θεσσαλονίκη 2002.
- (18) «ΑΡΧΕΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΒΕΡΜΙΟΥ». Σελ. 230. Έκδοση Π.Ε.Ν «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος» Θεσσαλονίκη 2002.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

Μαρία Χειμωνοπούλου, Δρ. αρχαιολογίας

Παλιά Μητρόπολη Βέροιας: Φάσεις της ιστορίας και στοιχεία του λειτουργικού εξοπλισμού του μνημείου

Η Παλιά Μητρόπολη της Βέροιας¹, σπουδαία επισκοπική βασιλική και καύ-

- 1 Γ. Σκιαδαρέσης, *Η Παλαιά Μητρόπολη της Βέροιας στο πλαίσιο της Βυζαντινής Αρχιτεκτονικής*, Θεσσαλονίκη 2016 (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Μ. Delacoulonche, *Missions scientifiques et littéraires, Mémoire adressé, Le berceau de la puissance Makédonienne*, Paris 1858., 269-270. Α. Struck, *Makedonische Fahrten. II. Die makedonischen Niederlande*, Sarajevo 1908, 32-33. Καρπολόγου, Σημειώσεις περί Βεροίας, *Μακεδονικόν Ημερολόγιον* 4, 1911, 278-284, 280-281. Χ. Ι. Μακαρόνας, *Χρονικά Αρχαιολογικά*, *Μακεδονικά* 2, 1941-52, 590-678, 626. Α. Χριστοδούλου, *Ιστορία της Βέροιας*, Βέροια 1960, 24-25. Γ. Χιονίδης, *Σύντομη ιστορία του χριστιανισμού στην περιοχή της Βέροιας*, Βέροια 1961, 65-66. Φ. Δροσογιάννη, *Παλαιά Μητρόπολις*, *ΑΔ* 18 (1963), 249-250, 249-250. Γ. Χιονίδης, *Ιστορία της Βέροιας II*, Θεσσαλονίκη 1970, 70-73, 175-176. Σωτηρίου, *Βασιλικαί Μακεδονίας*: Γ. Α. Σωτηρίου, *Βυζαντιναί βασιλικαί Μακεδονίας και παλαιάς Ελλάδας*, *BZ* 30, 1929, 568-578, 568-569. Μουτσόπουλος, *Βασιλική Αγίου Αχιλλείου*, 182-185, 188 και 191-192. Το άρθρο αναδημοσιεύεται στο Ν. Κ. Μουτσόπουλος, *Η Βασιλική του Αγίου Αχιλλείου στην Πρέσπα, Συμβολή στην μελέτη των βυζαντινών μνημείων της περιοχής*, Α' Β', Θεσσαλονίκη 1989, 163-208 [3-48]. Ν. Κ. Μουτσόπουλος, *Ανασκαφή της βασιλικής του Αγίου Αχιλλείου*, *ΕΕΠΣΠΘ*, τ. Ε', 1971-1972, 149-367, 249, 252, 262-262, 269, 279, 286. Το άρθρο αναδημοσιεύεται στο Ν. Κ. Μουτσόπουλος, *Η Βασιλική του Αγίου Αχιλλείου στην Πρέσπα, Συμβολή στην μελέτη των βυζαντινών μνημείων της περιοχής*, Α' Β', Θεσσαλονίκη 1989, 149-434 [579-864]. Ν. Νικονάνος, *Βυζαντινοί ναοί της Θεσσαλίας*, Αθήναι 1979, 33, 57, 58, 155, 161. Γ. Μ. Βελένης, *Ερμηνεία του εξωτερικού διακόσμου στη βυζαντινή αρχιτεκτονική*, Από τον 10ο αιώνα ως την κατάκτηση της περιοχής από τους Τούρκους, Θεσσαλονίκη 1984, 221-222. Γ. Μ. Βελένης, *Η αρχιτεκτονική Σχολή της Μακεδονίας κατά τη μέση και ύστερη βυζαντινή περίοδο*, *Σύναξη* 63 (1997), 49-59. Ν. Γκιολές, *Βυζαντινή Ναοδομία*, Αθήνα 1987, 53-54. Χ. Μπούρας, *Βυζαντινή και μεταβυζαντινή αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Αθήνα 2001, 113, 114, 117. Φ. Γ. Καραγιάννη, *Επισκοπικοί ναοί της Μέσης Βυζαντινής περιόδου*. Το παράδειγμα της Μακεδονίας, Διδ. Διατρ., Θεσσαλονίκη 2006, 74, υποσ. 115 και 116, 138, 158-159, 169, 191-192, 256-252. Sl. Ćurčić, *Architecture in the Balkans from Diocletian to Süleyman Magnificent*, Yale University 2010, 395-396. Θ. Παπαζώτος, *Η Βέροια και οι ναοί της (11ος – 18ος αι.)*, Αθήνα 1994, 83, 90-92, 164-169, 241-249, 250-253, 258-260 και πίν. 1-6, 8, 14, 33, 35-38. D. Mouriki, *Stylistic trends in monumental painting of Greece at beginning of the fourteenth century*, *L'art byzantin au début du XIVe siècle*, Symposium de Gračanica 1973, Belgrade 1978, 55-83, 68. M. Panayotidi, *Les églises de Véria, en Macédoine*, *Corso* 22 (1975), 303-315, 304-306. Ε. Τσιγαρίδας, *Οι τοιχογραφίες της πρόθεσης στην Παλιά Μητρόπολη της Βέροιας*, *Πρώτο Συμπόσιο βυζαντινής και μεταβυζαντινής αρχαιολογίας και τέχνης. Πρόγραμμα και περιλήψεις ανακοινώσεων*, Αθήνα 1981, 85-86. Ε. Τσιγαρίδας, *Οι τοιχογραφίες της Παλιάς Μητρόπολης Βέροιας*, *Δεύτερο Συμπόσιο βυζαντινής και μεταβυζαντινής αρχαιολογίας και τέχνης. Πρόγραμμα και περιλήψεις ανακοινώσεων*, Αθήνα 1982, 98-99. Το κείμενο αυτούσιο αναδημοσιεύεται στο Ε. Τσιγαρίδας, *Οι τοιχογραφίες της Παλιάς Μητρόπολης Βέροιας*, *Βέροια Βυζαντινή πόλη, Μνημειακή ζωγραφική*, Α' Τόμος, Βέροια 1997, 53-54. Mouriki, *Revival Themes*, 458-488. Kalopissi - Verti, *Tendenze*, 227-228. Ε. Tsigaridas, *Les peintures murales de l' Ancienne Métropole de Veria, Mileševa dans l'histoire du peuple serbe*, *Colloque scientifique international a l'occasion de 750 ans de son existence* Juin 1985, Beograd 1987, 91-100. Το ίδιο κείμενο έχει αναδημοσιευτεί στο Ε. Tsigaridas, *Les peintures murales de l' Ancienne Métropole de Veria, Βέροια Βυζαντινή πόλη. Μνημειακή ζωγραφική*, Α' Τόμος, Βέροια 1997, 41-52. Θ. Παπαζώτος, *Αγιολογικά - εικονογραφικά αγίων Βέροιας*, *ΑΔ* 44-46 (1989-91), 153-162, πίν. 65α,β. Χρ. Μαυροπούλου - Τσιούμη, *Η Μνημειακή ζωγραφική στη Μακεδονία κατά τον 14ο αι.*, Β' Διεθνές Συμπόσιο *Η Μακεδονία κατά την εποχή των Παλαιολόγων*, (14-20.12.1992), Θεσσαλονίκη 2002, 399-439, 406, 429. Χρ. Μαυροπούλου - Τσιούμη, *Η Απεικόνιση του αποστόλου Παύλου στη ζωγραφική των βυζαντινών μνημείων της Βέροιας*, *Πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου, «Ο Απόστολος Παύλος και η Μακεδονία»*, Βέροια 1996, 137-161, 139-141. Κ. Keiko, *Η Ζωή του Προδρόμου στη Βυζαντινή Ζωγραφική*, Θεσσαλονίκη 1995, 152, 160, 241, 242. Αγ. Κατσιώτη, *Οι σκηνές της ζωής και ο εικονογραφικός κύκλος του Αγίου Ιωάννη Προδρόμου στη βυζαντινή τέχνη*, Αθήνα 1998, 103, 105. Β. Κατσαρός, *Η παράσταση της Βάπτισης στην Παλαιά Μητρόπολη Βέροιας*, *ΔΧΑΕ* 27 (2006), 169-180. Θ. Παπαζώτος, *Οδοιπορικό στη βυζαντινή και μεταβυζαντινή Βέροια. Ναοί*

χημα της βυζαντινής της ταυτότητας, αντανακλά και καθορίζει τη σημασία της ως πρωτεύουσας στο δίκτυο των πόλεων που υποστηρίζουν τη συμβασιλεύουσα Θεσσαλονίκη και την βασιλίδα των πόλεων Κωνσταντινούπολη.

Είναι μία τρίκλιτη βασιλική (εικ. 1) με νάρθηκα και εγκάρσιο κλίτος που κτίζεται αρχικά στον 7ο – 8ο αι. για να φιλοξενήσει την επισκοπική έδρα της Βέροιας που μέχρι εκείνη την εποχή λειτουργούσε στην καρδιά της ρωμαϊκής πόλης με τα δημόσια κτήρια και τα ιερά, στην περιοχή του αρχαιολογικού χώρου και του ομώνυμου μεταβυζαντινού ναού του Αγίου Παταπίου.

Η αρχική αυτή βασιλική, που ανιχνεύεται στα κατώτερα τμήματα των τοίχων, στις υποδομές και τα κιονόκρανα των κιονοστοιχιών, είχε μέγεθος όσο και η σημερινή. Στο νάρθηκα και στο εγκάρσιο κλίτος, που της δίνει το σχήμα του σταυρού, είχε στρωμένο ψηφιδωτό δάπεδο, και στο ιερό βήμα που χωρίζονταν από το εκκλησίασμα με χαμηλό μαρμαρίνο φράγμα υπήρχαν κτιστά έδρανα, ημικυκλικό για τους επισκόπους στην κόγχη και ορθογώνια δεξιά και αριστερά από την Αγία Τράπεζα για τους κληρικούς.

Ο επόμενος σταθμός της ιστορίας της συμπίπτει με την αρχή της δυναστείας των Κομνηνών στα τέλη του 11ου με αρχές του 12ου αι. Η εκκλησία, έργο του επισκόπου της Νικήτα, έχει περίπου τη μορφή με την οποία τη βλέπουμε σήμερα (εικ. 2). Είχε νάρθηκα με θριαμβικό τοξωτό άνοιγμα προς τον κυρίως ναό και υπερώο στον όροφο. Ο νάρθηκας όπως και το κεντρικό κλίτος ήταν στρωμένα με μαρμαροθετήματα. Το κεντρικό κλίτος, στεγασμένο ψηλότερα από τα υπόλοιπα μέρη του ναού, διέγραφε με τα πτερύγια του εγκάρσιου κλίτους το σχήμα του σταυρού στη στέγαση και δέχονταν το περισσότερο φως. Πρόσωπα αποστόλων(;) και αγίων σώζονται από τη ζωγραφική της διακόσμηση, ενώ στο τέλος αυτής της εποχής, στα τέλη του 12ου με αρχές του 13ου αι. στους πεσσούς που χωρίζουν το ιερό βήμα από τον κυρίως ναό και τα παραβήματα ο Χριστός Χαλκίτης και η Παναγία, σε ζωγραφιστά προσκυνητάρια, σημαίνουν τους δυνατούς δεσμούς της πόλης με την πρωτεύουσα Κωνσταντινούπολη, την εικόνα του Χριστού στη Χαλκή Πύλη του Ιερού Παλατίου και την Υπέρμαχο Στρατηγό.

Στα ταραγμένα χρόνια που ακολούθησαν την κατάληψη της Πόλης από τους Λατίνους, και αντίστοιχα της Βέροιας από τους ιππότες του Βονιφάτιου Μομφερατικού, οι διαδοχικές διεκδικήσεις της και ένας καταστρεπτικός σεισμός καθιστούν επιτακτική μία μεγάλης κλίμακας ανακαίνιση του ναού, η οποία ξεκινάει μετά την απελευθέρωση της από τον Δεσπότη της Ηπείρου Θεόδωρο Κομνηνό Δούκα Άγγελο. Προσωπικότητες της πόλης αλλά και ο Δεσπότης Θεόδωρος ως Νέος Δαβίδ επιδιορθώνουν και συντηρούν το κτίσμα, και του χαρίζουν επίσης ένα μεγάλο μέρος των

– τέχνη – ιστορία, Αθήνα 2003, 65-74. Μ. Χειμωνοπούλου, Οι τοπικοί άγιοι της Βέροιας και οι αρχαιολογικές ενδείξεις της προς αυτούς αποδιδόμενης τιμής, *Μελετήματα Ημαθίας* 3 (2011), 75-104, 81-82, 89-90. L. Fundić, *Η μνημειακή τέχνη του δεσποτάτου της Ηπείρου την περίοδο της δυναστείας των Κομνηνών Αγγέλων (1204-1318)*, Διδ. διατρ., Θεσσαλονίκη 2013, 42-52, 99-112 και 362-370. Θ. Παζαράς, Πρόταση αναπαράστασης του Άμβωνα της Παλαιάς Μητρόπολης στη Βέροια, *Θυμίαμα στη μνήμη της Λασκαρίνας Μπούρα*, Αθήνα 1994, I', 251-254, II', πίν. 136-147, 251-254, πίν. 136-147. Θ. Παπαζώτος, Η κτητορική επιγραφή της Παλαιάς Μητρόπολης της Βέροιας, *Ιστοριογεωγραφικά* 1 (1986), 200. E. H. Ayverdi, *V. Kitap. Yunanistan' da Osmanli Mimari Eserleri*, Istanbul 1982, 233. S. Eyice, *Yunanistan'daki Türk Mimari Eserleri, Türkiye Mescmuasi*, 12, Istanbul 1955, 205-231, 206. Α. Μαργιέ, Α. Ματσokάνη, Η οθωμανική αρχιτεκτονική στην πόλη της Βέροιας, *Αρχαιολογία και Τέχνες* 105, 2007, 72-78, 72-73. H. W. Lowry, *In the footsteps of the Ottomans, A Search for Sacred Spaces & Architectural Monuments in Northern Greece*, Istanbul 2009, 117-118. Neval Konuk, *Yunanistan'da Osmanli Mimarisi / Ottoman Architecture in Greece / Η Οθωμανική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα I*, Ankara 2010, 52-55.

ζωγραφικών θείων ιστορήσεων, που αντικρίζουμε στο κεντρικό κλίτος. Η Παναγία στο υπέρθυρο της νέας βόρειας πόρτας, ο άγιος Ελευθέριος και ο στρατηλάτης Θεόδωρος, προστάτης του αυτοκράτορα, μαζί με τους επισκόπους μάρτυρες και τους προφήτες, τους πολιούχους Ιερουσαλήμ και Αντώνιο και τους Πρωτοκορυφαίους Πέτρο και Παύλο σηματοδοτούν την ιστορική και πολιτική πραγματικότητα, διασώζουν την σύνθετη αφιέρωση του ναού και την εξέλιξη της απόδοσης τιμής στους προστάτες αγίους της.

Στην εποχή των Παλαιολόγων ένας νέος κύκλος αλλαγών και επιδιορθώσεων έχει ως αποτέλεσμα την κατάργηση του ορόφου στο νάρθηκα, γεγονός που προκάλεσε τη συμπλήρωση του ζωγραφικού διακόσμου στο δυτικό τμήμα του κεντρικού κλίτους. Την περίοδο αυτή, δηλαδή στα τέλη του 13ου και στις πρώτες δεκαετίες του 14ου αι. (από τα 1270-1290 μέχρι το 1320-1330), μία ανακαίνιση στον λειτουργικό εξοπλισμό της εκκλησίας που αποτελεί πλέον έδρα Μητροπολίτη, με κεντρικό στοιχείο έναν μαρμάρινο άμβωνα με έντονες επιρροές της τέχνης του σουλτανάτου του Ικονίου και πιθανούς δωρητές την οικογένεια των παλαιολόγων χριστιανών σουλτάνων Καϊκαούς, και μία νέα ζωγραφική διακόσμηση στο παρεκκλήσιο της Πρόθεσης με κεντρικό θέμα την Βάπτισμα του Χριστού και την σημασία της για την σωτηρία του ανθρώπου, τοποθετούν το μνημείο στην αιχμή των εξελίξεων της παλαιολόγειας αναγέννησης και των συνεχιζόμενων δεσμών με την Πρωτεύουσα.

Στη ρευστή περίοδο της οθωμανικής κατάκτησης και εδραίωσης από τα 1380-90 μέχρι το 1500, οι Βεριοί συνεχίζουν να εκκλησιάζονται στο μνημείο και προς το τέλος αυτής της εποχής ανακαινίζουν τον μητροπολιτικό ναό στρώνοντας νέα δάπεδα.

Όταν στα τέλη του 16ου αι. η παλιά βασιλική, τώρα πια εκκλησία του Μελίκη (Menlik Kilise), γίνεται οθωμανικό τέμενος, το νότιο κλίτος κατεδαφίζεται και τα κενά μεταξύ κιόνων και πεσσών φράσσονται με τοίχους. Σε αυτόν τον τοίχο κατασκευάζονται *mihrab* και *mimber*, ενώ στο βόρειο πετρώγιο του εγκάρσιου κλίτους προσαρμόζεται μιναρές. Τοίχος φράσσει επίσης την κόγχη του χριστιανικού ιερού βήματος, στο κεντρικό κλίτος ανοίγονται φεγγίτες και παχύ στρώμα επιχρίσματος καλύπτει τις αγιογραφίες.

Σε επόμενη φάση, δημιουργείται μία ανοιχτή στοά προς την οδό Κεντρικής με αρχαίες κολώνες σε δεύτερη χρήση. Η κύρια είσοδος από αυτήν την πλευρά μετατοπίζεται στη σημερινή της θέση, και κατά μήκος αυτής της πλευράς εσωτερικά κατασκευάζεται ένα μεγάλο εσωτερικό πατάρι, το *mehfil*. Ανοίγονται μεγάλα ορθογώνια παράθυρα σε όλο το μήκος της φραγμένης νότιας κιονοστοιχίας, υπερυψώνονται τα δάπεδα του κεντρικού και βόρειου κλίτους και κατασκευάζεται νέο *mimber*.

Στη νεώτερη φάση της ιστορίας του το τζαμί παίρνει τη μορφή που γνωρίζουμε από τις πρώτες φωτογραφικές αποτυπώσεις της Βέροιας. Η δυτική του πλευρά πλαισιωμένη στα άκρα της από προσκτίσματα ανακατασκευάζεται αποκτώντας μία νεοκλασικού τύπου είσοδο με μαρμάρινο αέτωμα από ταφικό ναΐσκο του 4^{ου} αι. π.Χ., και μεγάλα τοξωτά παράθυρα. Στη βόρεια πλευρά η ανοιχτή στοά κλείνει με τοιχοποιία και συνεχίζει σε όλο το μήκος της ως ενιαίο μέτωπο βοηθητικών χώρων, καταστημάτων και οικιών, του τεμένους.

Μετά το 1912 παύει να λειτουργεί σαν τζαμί, γίνεται χώρος αποθήκευσης, φύλαξης αρχαιοτήτων, στάβλος στη γερμανική κατοχή, και χώρος φιλοξενίας των κα-

τηχητικών και των προσκόπων².

Σήμερα, μετά τις αναστηλωτικές εργασίες, το μνημείο αποκαταστάθηκε στην αρχική μορφή της τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικής με εγκάρσιο κλίτος, διατηρώντας παράλληλα τα σημαντικότερα στοιχεία της οθωμανικής και νεώτερης ιστορίας του.

Οι ανασκαφικές εργασίες που πραγματοποιήθηκαν στο κεντρικό κλίτος και στο εσωτερικό της κόγχης του Ιερού Βήματος, όπου η έρευνα εξαντλήθηκε μέχρι το φυσικό έδαφος, αποκάλυψαν διαδοχικές στάθμες δαπέδων που σχετίζονται με τις αντίστοιχες οικοδομικές φάσεις του μνημείου. Στο πλαίσιο αυτό ήρθαν στο φως και λειτουργικές κατασκευές, τόσο του ναού, όπως το εγκαινίο³, υπολείμματα της αγίας τράπεζας⁴, τα συμψέλλια⁵, υπολείμματα του άμβωνα⁶, ενδείξεις της θέσης του τέμπλου⁷ και του σύνθρονου⁸, όσο και του τεμένους, όπως τα minber δύο διαδοχικών φάσεων⁹, και το mihrab¹⁰. Δύο ογκώδη μαρμάρινα μέλη με βαθύνσεις από την έδραση των θωρακίων και των πεσσίσκων του τέμπλου προήλθαν από τον υπερυψωμένο στυλοβάτη της βόρειας κιονοστοιχίας όψιμης φάσης της οθωμανικής περιόδου.

Για την αναστήλωση και αποκατάσταση των λειτουργικών κατασκευών του ναού έπρεπε να εκτιμήσουμε τα θέματα από την αρχαιολογική, τη μουσειογραφική αλλά και τη λειτουργική τους πλευρά. Έχοντας ανασύρει από τον υπερυψωμένο βόρειο στυλοβάτη του τεμένους δύο τμήματα του στυλοβάτη του τέμπλου, διαπιστώσαμε ότι διατηρούν δύο είδη χαράξεων, όπου στη μεν πρώτη περίπτωση διατηρείται μεσοδιάστημα για την τοποθέτηση ενός μεγάλου δίδυμου θωρακίου ή ακόμη και δύο μαζί(;), ενώ στην δεύτερη το μεσοδιάστημα προσιδιάζει περισσότερο στις διαστάσεις των μεσοβυζαντινών και υστεροβυζαντινών θωρακίων. Χάρη στα δύο διαφορετικά μεσοδιαστήματα και έχοντας δοκιμάσει όλους τους πιθανούς των μεταξύ των συνδυασμούς δεχθήκαμε την παραδοχή της εναλλαγής των δύο μεγεθών θωρακίων σε ένα κοινό σχήμα, όπου τα μεγαλύτερα είναι και τα ακραία του τέμπλου, ενώ τα στενότερα πλαισιώνουν την πύλη του ιερού βήματος. Οι σκέψεις αυτές οδήγησαν στην ιδέα της τοποθέτησης των στυλοβατών στην υποθετική θέση τους εν είδει έκθεσης. Προσεκτική ανασκαφή στα αρχεία και τις αποθήκες γλυπτών της Υπηρεσίας αποκάλυψε ότι ορισμένα μέλη που είχαν μεταφερθεί από την Παλιά Μητρόπολη στα οθωμανικά λουτρά παρουσιάζουν ομοιότητες με παρόμοιά τους, που αποκαλύφθηκαν κατά την ανασκαφή του μνημείου. Συσχετίζοντας τις διαστάσεις των βαθύνσεων για τους πεσσίσκους του τέμπλου με τμήματα επιστηλίων στις αποθήκες του Δίδυ-

2 Γ. Σκιαδαρέσης, *Η Παλαιά Μητρόπολη της Βέροιας στο πλαίσιο της Βυζαντινής Αρχιτεκτονικής*, Θεσσαλονίκη 2016 (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή), 245-253.

3 Γ. Σκιαδαρέσης, *Η Παλαιά Μητρόπολη της Βέροιας στο πλαίσιο της Βυζαντινής Αρχιτεκτονικής*, Θεσσαλονίκη 2016 (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή), εικ. 144, 246, 247.

4 Γ. Σκιαδαρέσης, *Η Παλαιά Μητρόπολη της Βέροιας στο πλαίσιο της Βυζαντινής Αρχιτεκτονικής*, Θεσσαλονίκη 2016 (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή), εικ. 144, 285.

5 Γ. Σκιαδαρέσης, *Η Παλαιά Μητρόπολη της Βέροιας στο πλαίσιο της Βυζαντινής Αρχιτεκτονικής*, Θεσσαλονίκη 2016 (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή), εικ. 144, 245.

6 Γ. Σκιαδαρέσης, *Η Παλαιά Μητρόπολη της Βέροιας στο πλαίσιο της Βυζαντινής Αρχιτεκτονικής*, Θεσσαλονίκη 2016 (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή), εικ. 267.

7 Γ. Σκιαδαρέσης, *Η Παλαιά Μητρόπολη της Βέροιας στο πλαίσιο της Βυζαντινής Αρχιτεκτονικής*, Θεσσαλονίκη 2016 (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή), εικ. 144, 145, 249.

8 Γ. Σκιαδαρέσης, *Η Παλαιά Μητρόπολη της Βέροιας στο πλαίσιο της Βυζαντινής Αρχιτεκτονικής*, Θεσσαλονίκη 2016 (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή), εικ. 243, 244.

9 Γ. Σκιαδαρέσης, *Η Παλαιά Μητρόπολη της Βέροιας στο πλαίσιο της Βυζαντινής Αρχιτεκτονικής*, Θεσσαλονίκη 2016 (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή), εικ. 161, 303, 304, 307, 308.

10 Γ. Σκιαδαρέσης, *Η Παλαιά Μητρόπολη της Βέροιας στο πλαίσιο της Βυζαντινής Αρχιτεκτονικής*, Θεσσαλονίκη 2016 (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή), εικ. 301, 302.

μου Λουτρού αλλά και με ακέραιο θωράκιο της έκθεσης, που είχε επίσης μεταφερθεί στο Λουτρό από την Παλιά Μητρόπολη και έχει πλάτος ίσο με αυτό της μικρής χάραξης, θεωρήσαμε ότι μπορούμε να αναστηλώσουμε το τέμπλο της φάσης του 12ου αι. χρησιμοποιώντας τους στυλοβάτες, το θωράκιο και τμήμα επιστηλίου και αναπληρώνοντας το υπόλοιπο τμήμα με επίσης μαρμάρινα μέλη σε λιτή σχεδίαση (εικ. 3). Προχωρήσαμε, όμως, περισσότερο στην έρευνα με αφορμή μία εικόνα Παναγίας Οδηγήτριας με προέλευση την Παλιά Μητρόπολη¹¹. Η ένδειξη αυτή πριν από τα συμπεράσματα της έρευνας του Γ. Σκιαδαρέση θα φαινόταν ότι παρέχει μία απολύτως λανθασμένη πληροφορία. Η εικόνα της Οδηγήτριας έχει και τον αντίστοιχο Χριστό Παντοκράτορα¹². Το πλάτος και των δύο είναι κατά δύο πόντους μικρότερο από αυτό του θωρακίου του 12ου αι. Είναι επομένως γοητευτικό να θεωρήσουμε ότι οι δεσποτικές αυτές εικόνες εντάσσονται σε μια φάση ανακαίνισης του ναού στον 16ο αι. και πριν από τη μετατροπή του σε τέμενος. Με την ανάρτηση των εικόνων εν είδει έκθεσης δεξιά και αριστερά της ωραίας πύλης (εικ. 4) παρουσιάζεται με μουσειογραφικό τρόπο το μεσοβυζαντινό τέμπλο μαζί με τις εικόνες του 16ου αι. ανασυστήνοντας τη λειτουργική διαχρονία στο ιερό αυτό τμήμα του μνημείου.

Στο ανάγλυφο θωράκιο με πουλί πιθανόν του τέλους 11^{ου} - αρχών 12ου αι. (εικ. 5), το θέμα αναπτύσσεται εντός ανάγλυφου, διπλού ταινιωτού κυκλικού πλαισίου κάθε ταινία τριμερής, που σχηματίζει επίσης μεγάλους κυκλικούς κόμβους στους άξονες των γωνιών του θωρακίου και απλούς στους άξονες των μεσοκαθέτων. Το πουλί με το ένα του πόδι κυριολεκτικά γραπώνει ένα δεύτερο μικρότερο. Τα στόματα των δύο πουλιών σε επαφή, υποδηλώνουν ότι το μεγαλύτερο ταΐζει το μικρό του. Ωστόσο, απολαξευμένο τμήμα μαρμάρου στην αντίθετη ακριβώς κατεύθυνση από το ανάγλυφο στόμα του μικρότερου πουλιού καθιστά θελκτική την υπόθεση μίας διαφορετικής πρόθεσης από πλευράς του καλλιτέχνη, όσον αφορά τη θεματολογία, η οποία φαίνεται ότι διαφοροποιήθηκε δραστικά στο τελικό αποτέλεσμα. Έτσι ενώ αρχικά το μεγάλο πουλί μάλλον θα επιτίθετο στο μικρότερο ακολουθώντας το γνωστό εικονογραφικό πρότυπο του σπαραγμού των ζώων, κατέληξε να το φροντίζει. Θωράκια με ανάλογο διακοσμητικό θέμα του πτηνού, που περιποιείται το μικρό του, εντοπίζονται στη Θήβα και το Επταπύργιο της Θεσσαλονίκης. Στο θωράκιο της Θήβας¹³ μέσα σε επάλληλα ταινιωτά πλαίσια και πλαίσιο, που αποτελείται από τριπλό ελυσσόμενο βλαστό με ημίφυλλα άκανθας, εικονίζεται αετός ο οποίος επιτίθεται σε χήνα. Στα αριστερά κρήνη με αναβρυτήριο. Οι λεπτομέρειες του περώματος των πτηνών αποδίδονται εγχάρακτα και με χρήση τρυπάνου. Χρήση του τρυπάνου έχει γίνει και στον ελυσσόμενο βλαστό του πλαισίου. Προέρχεται από αρχαία ενεπίγραφη στήλη που μετατράπηκε σε δεύτερη χρήση σε θωράκιο. Παρόμοιο πτέρωμα απαντά σε πτηνά γλυπτών του 12ου αι. και πιο συγκεκριμένα του β' μισού του 12ου αι. που είναι εντοιχισμένα σε κτήρια στη Βενετία¹⁴. Παρόμοιο θέμα, εκτός από θωράκιο του 10ου (;) αι. που έχει εντοιχισθεί στο Επταπύργιο της Θεσσαλονίκης¹⁵, κοσμεί και

11 Αριθμός ευρετηρίου συλλογής εικόνων Βυζαντινού Μουσείου Βέροιας E547. Διαστάσεις: 1,15 X 0,81 X 0,03 μ.

12 Αριθμός ευρετηρίου συλλογής εικόνων Βυζαντινού Μουσείου Βέροιας E546. Διαστάσεις: 1,15 X 0,81 X 0,037 μ.

13 Ε. Γ. Μανωλέσσου, Μεσαιωνική γλυπτική της Θήβας και συμβολή στη μνημειακή τοπογραφία της πόλης, διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2011, τ. β', αριθ. Α25, 24-25 όπου και βιβλιογραφία.

14 Z. Świechowski – Al. Rizzi, *Romanische Reliefs von Venezianischen Fassaden «Patere e formelle»*, *Forschungen zur Kunstgeschichte und christlichen Archäologie*, 11. Band, Wiesbaden 1982, πίν. 20, εικ. 279 χ.χ., πίν. 35, εικ. 496, χ.χ., πίν. 50, εικ. 707, χ.χ., πίν. 85, εικ. 693f, β' μισό 12ου αι.).

15 Θ. Παζαράς, «Κατάλογος χριστιανικών ανάγλυφων πλακών εκ Θεσσαλονίκης με ζωομόρφους παραστάσεις», *Βυζαντινά 9* (1977) 23-95, πίν. I-XXXIII, 84-85, αρ. 50, πίν. XXVIII, 50 Ε. Κουρκουτίδου – Α. Τούρτα, *Περίπατοι στη βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, Αθήνα 1997, εικ. 16.

το κιονόκρανο του 11ου - 12ου αι. από το ναό στο Γλυκύ¹⁶.

Κατά τη διάρκεια των εργασιών στο μνημείο ανασύρθηκε επίσης ανάγλυφο θωράκιο σε επτά συναρμόζοντα μέρη (εικ. 6), με παράσταση πτηνών εκατέρωθεν φιάλης η οποία εκφύεται από συμπλεκόμενο βλαστό με σταυρόσχημη απόληξη. Το σύνολο της παράστασης περιβάλλεται από παρόμοιο με το προηγούμενο θωράκιο κυκλικό πλαίσιο από επάλληλες ταινίες. Ως προς την οργάνωση της σύνθεσης με πλαίσιο ταινιωτού πλοχμού στις γωνίες του οποίου ελίσσονται κύκλοι παρουσιάζουμε ως παράδειγμα τα τεκτονικά κιονόκρανα της Παναγίας των Χαλκίων Θεσσαλονίκης¹⁷ με τη διαφορά ότι στην περίπτωση τους ο ταινιωτός πλοχμός σχηματίζει κύκλο στον οποίο εγγράφονται ρόδακες, σταυροί ή στρόβιλοι. Το εραλδικό θέμα των δύο πτηνών εκατέρωθεν μνημειακής κρήνης-φιάλης που ξεδιψούν από το νερό της ζωής, το οποίο έχει πολυδιαπραγματευθεί στην παλαιοχριστιανική περίοδο είναι ιδιαίτερα αγαπητό και στους μεσοβυζαντινούς χρόνους. Ανάλογα θωράκια, μεσοβυζαντινής περιόδου εντοπίζονται στο αρχαιολογικό μουσείο της Σόφιας και τον καθεδρικό του Torcello¹⁸.

Στην ομάδα των θωρακίων με το ανάγλυφο κυκλικό ταινιωτό πλαίσιο περιλαμβάνεται και τμήμα μαρμάρινου θωρακίου που διατηρεί επάλληλα συμπλεκόμενα ταινιωτά πλαίσια. Στο μετάλλιο που διαμορφώνεται στη σωζόμενη γωνία του εγγράφονταν πιθανότατα ανάγλυφος σταυρός που έχει απολαξευθεί. Το σύνολο της παράστασης εγγράφεται σε ορθογώνιο πλαίσιο από δύο παράλληλες ταινίες. Η πίσω πλευρά του τμήματος ακόσμητη

Ανάλογο, επίσης, και το τμήμα του μαρμάρινου θωρακίου με πυροστρόβιλο εντός του χαρακτηριστικού για την ομάδα αυτή των γλυπτών από την Παλιά Μητρόπολη, ανάγλυφου κυκλικού ταινιωτού πλαισίου. Όσον αφορά το θέμα του πυροστρόβιλου, παράλληλο μοτίβο κοσμεί το θωράκιο που σώζεται εντοιχισμένο στην ανατολική πλευρά της Παλιάς Μητρόπολης των Αθηνών. Τα δύο τμήματα που παρουσιάστηκαν προηγουμένως πιθανόν να συνανήκουν (εικ. 7).

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει τμήμα μαρμάρινου θωρακίου σε δύο συναρμόζοντα κομμάτια με ανάγλυφη παράσταση λέοντα, που σώζει, επίσης, τμήμα πλαισίου από ανάγλυφο, ελισσόμενο ταινιωτό πλοχμό¹⁹.

Τα μεσοβυζαντινά θωράκια του 12ου αι. που παρουσιάστηκαν, δεδομένων των σχετικών χρονολογήσεων από ανάλογα παραδείγματα, συμπίπτουν χρονολογικά με την δεύτερη, μεσοβυζαντινή κατασκευαστική φάση του μνημείου, αποτελούν σύνολο με κοινό χαρακτηριστικό τον ταινιωτό πλοχμό που ελίσσεται σε σημεία σχηματίζοντας κόμβους και μπορούν κατά συνέπεια να αποδοθούν στα τέλη του 11ου – αρχές 12ου αι..

16 C. Vanderheyde, *La sculpture architecturale byzantine dans le thème de Nikopolis du Xe au début du XIIIe siècle (Épire, Étolie et Sud de l'Albanie)*, BCH Suppl. 45 (2005), 24-25, αρ.14, πίν.V, εικ.13b.

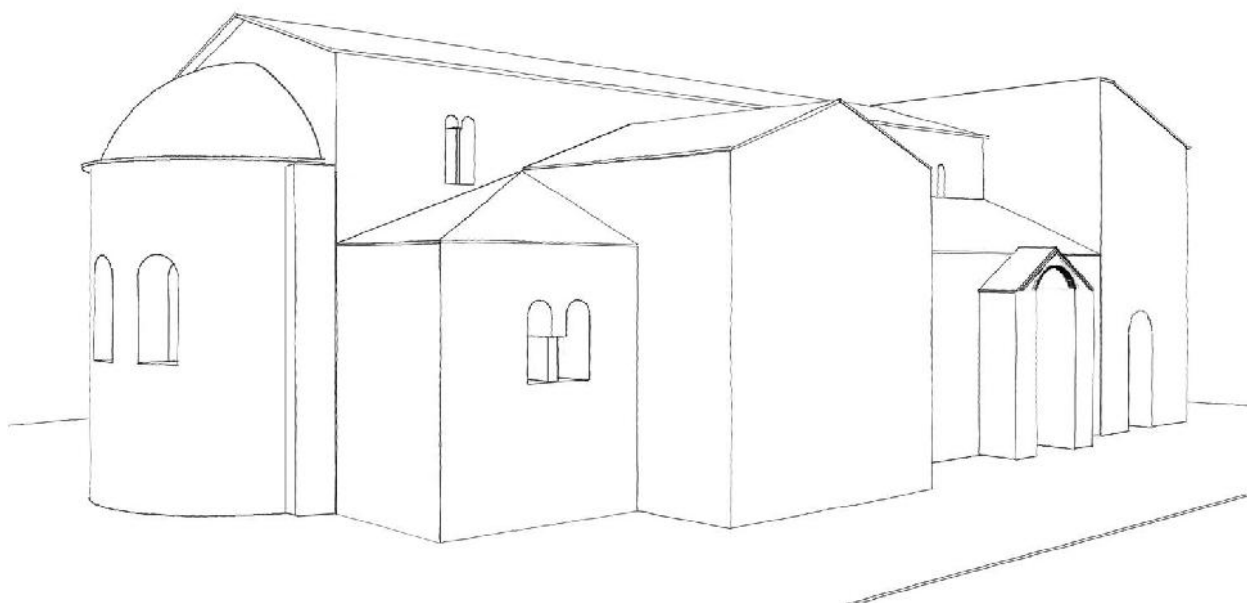
17 A. Grabar, *Sculptures byzantines du Moyen Age II (XIe-XIVe siècle)*, Bibliothèque des Cahiers Archéologiques XII, Paris 1976, αρ. 47, 63, πίν. XXX.

18 A. Grabar, *Sculptures byzantines du Moyen Age II (XIe-XIVe siècle)*, Bibliothèque des Cahiers Archéologiques XII, Paris 1976, αρ. 70, 75, 72-74, 81, πίν. XLIVc, LIIIa.

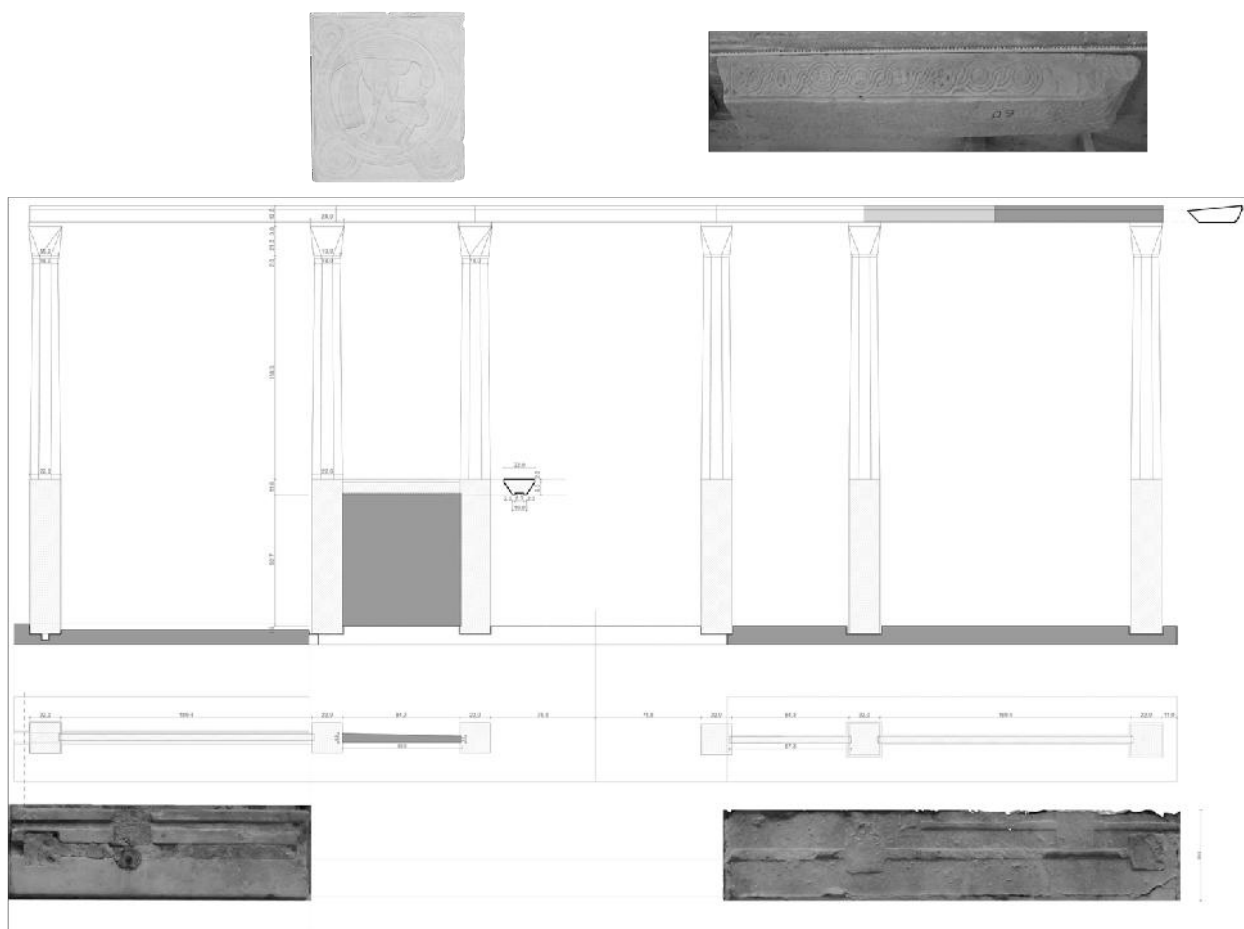
19 Για το διακοσμητικό θέμα του πλοχμού βλέπε Μ. Σκλάβου – Μαυροειδή, «Ομάδα υπερθύρων του Βυζαντινού Μουσείου», ΔΧΑΕ 11 (1982-1983), Περίοδος Δ', Στη μνήμη του Αναστασίου Κ. Ορλάνδου, 99-108.

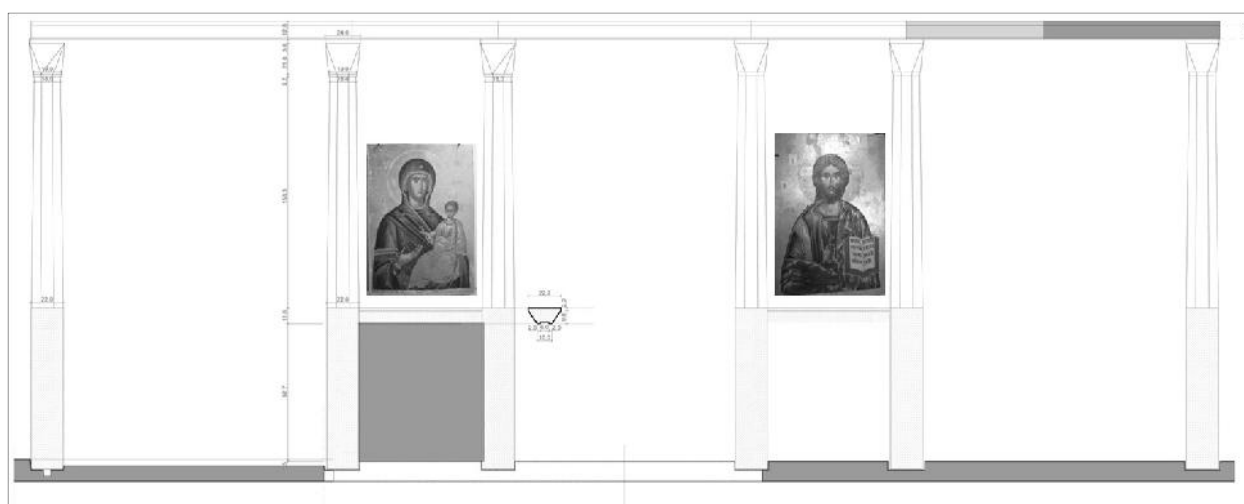
εικ. 1: Παλιά Μητρόπολη Βέροιας. Άποψη του κεντρικού κλίτους.

εικ. 2: Τρισδιάστατη απεικόνιση της μεσοβυζαντινής φάσης του ναού (από βορειοανατολικά)
(Γ. Σκιαδαρέσης, Η Παλαιά Μητρόπολη της Βέροιας στο πλαίσιο της Βυζαντινής Αρχιτεκτονικής, Θεσσαλονίκη
2016 (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή), Σχ. 40, 182).

εικ. 3: Αφαιρετική σχεδιαστική αποκατάσταση μεσοβυζαντινού τέμπλου. Τμήματα στυλοβάτη, τμήμα επιστυλίου και θωράκιο (σχεδίαση Μ. Χατζημιχάλη).

εικ. 4: Σχεδιαστική αποκατάσταση του τέμπλου με την προσθήκη δύο δεσποτικών εικόνων του 16ου αι. (σχεδίαση Μ. Χατζημιχάλη).

εικ. 5: Το θωράκιο με τα δύο πτηνά.

εικ. 6: Θωράκιο με παράσταση πτηνών εκατέρωθεν αναβρυτηρίου.

εικ. 7: Τμήμα θωρακίων (ου;) με επάλληλα ταινιωτά πλαίσια και πυροστρόβιλο.

ΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Ολυμπία Μπέτσα, φιλόλογος -*msc* Πολιτισμικών Σπουδών & Νέων Τεχνολογιών στην Εκπαίδευση

Οι κορδέλες

Παρακινήθηκα να ασχοληθώ με τις κορδέλες όταν κάποιο καλοκαιρινό απόγευμα συνάντησα τυχαία έναν από τους φιλόστοργους και συλλέκτες της πόλης που με παρότρυνε να παρουσιάσω από τη στήλη μου αυτό το κομμάτι της τοπικής ιστορίας, που σαφώς σχετίζεται με την αφθονία της παραγωγής φρούτων του νομού μας. Μέχρι τότε για μένα το σημανόμενο της λέξης «κορδέλα» ήταν κυρίως το κομμάτι υφάσματος, που χρησιμοποιείται ποικιλοτρόπως, αλλά όχι το ξυλουργικό μηχάνημα.

Ορισμός

Σε αναζήτηση του λήμματος στο Βικιλεξικό δίνονται οι εξής ορισμοί:

1. Ξυλουργικό μηχάνημα, συνήθως ηλεκτρικό, που περιλαμβάνει μία συνεχόμενη πριονωτή κορδέλα, με την οποία κόβονται ξύλα
2. η κορδέλα του παραπάνω μηχανήματος.

Ετυμολογία

Η λέξη είναι αντιδάνειο και προκύπτει από την αρχαία ελληνική χορδή, η οποία κατά το δανεισμό της από τους Ενετούς έγινε cordela και όταν ενσωματώθηκε ξανά στο ελληνικό λεξιλόγιο έγινε κορδέλα.

Στην περιοχή μας με τον όρο κορδέλες, εκτός από τα ξυλουργικά μηχανήματα, εννοούμε και τις αλλοτινές μικρές μονάδες οικοτεχνικής ή βιοτεχνικής παραγωγής, οι οποίες κατασκεύαζαν ξύλινα τελάρα και κλούβες για την τοποθέτηση των φρούτων.

Οι κορδέλες στη Βέροια του '50 – '60

Ο Αντώνης Μπέτσας του Ιωάννη είναι ένας από τους ιδιοκτήτες κορδέλας και κατά συνέπεια, από τους ειδικούς σε αυτόν τον τομέα της βιοτεχνικής παραγωγής, που δυστυχώς «έσβησε» με την εισαγωγή του πλαστικού τελάρου και της πλαστικής κλούβας στην αγροτική παραγωγή. Σε συνέντευξη που μου παραχώρησε περιέγραψε τη διαδικασία παραγωγής κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα. Ο ίδιος σε νεαρή ηλικία είχε την ευκαιρία να ασχοληθεί με το συγκεκριμένο τομέα για να ενισχύσει τα οικονομικά της οικογένειάς του. Κορδέλες, όπως αναφέρει, υπήρχαν στο νομό από παλιά, εφόσον τις χρησιμοποιούσαν για τα διάφορα φρούτα, αλλά το επάγγελμα άνθισε με την ανάπτυξη της παραγωγής ροδακίνων μετά τη δεκαετία του 1950. Εκείνη την εποχή, την καλλιέργεια του ροδακίνου την εισήγαγε στην Ημαθία ο Βικάτο από την Ιταλία και έκτοτε λόγω του κλίματος και του εδάφους ευδοκίμησε σε πολύ μεγάλο βαθμό. Για αυτό και διοργανώθηκαν τα τέσσερα φεστιβάλ παραγωγής που έφεραν κόσμο στην πόλη και διαφήμιζαν τα προϊόντα της. Τα δέντρα από τα οποία έπαιρναν ξύλα για τα τελάρα ήταν οι φούρκες, τα πλατάνια και οι οξιές. Για την εσωτερική αγορά κατασκεύαζαν τελάρα από φούρκες και πλατάνια. Για την εξωτερική κατασκεύαζαν τελάρα και «μπανιέρες», δηλαδή μεγάλες κλούβες από

οξιές.

Αρχικά, οι κορδέλες στεγάζονταν σε πρόχειρα παραπήγματα, σε μαγαζιά, ή σε εγκαταλελειμμένα μνημεία της πόλης:

1. Στους δίδυμους λουτρώνες λειτουργούσε η κορδέλα των Τσακτάνη-Τσαμήτρου
 2. Στο Μενδρεσέ Τζαμί των Γιώργου και Αποστόλη Οικονόμου
 3. Πίσω από την παλιά Αγροτική Τράπεζα, στο οικόπεδο του Γούναρη, ήταν η κορδέλα του Μιχάλη Μπέσιου
 4. Επί της Κωτουνίου ήταν η κορδέλα του μπάρμπα Γιάννη Γουτσικά
 5. Στην πάροδο Μούμογλου υπήρχε η κορδέλα του «Αμερικάνου»
 6. Κοντά στο καφενείο του Σίσσα επί της Κεντρικής ήταν η κορδέλα του μπάρμπα Τάκη του Μπούθα, που κάηκε
 7. Του Κατσώνη, επί της οδού Θεσσαλονίκης
 8. Του Μαυράκη, επί της Θεσσαλονίκης.
- Επίσης, επί της οδού Ζωγιοπούλου, στις παράγκες, υπήρχαν έξι κορδέλες.
9. Του Κουτόβα που ήταν και η πιο παλιά
 10. Του Φύκατα
 11. Του Μπέτσα και Βαβούρα μετά το 1962
 12. Των αδελφών Μούρτζου
 13. Του μπάρμπα Κόλα Κόγια
 14. Του Μέλτη Κελεπούρη

Στη συνέχεια, οι περισσότεροι ιδιοκτήτες έκαναν πολύ μεγαλύτερες μονάδες, ενώ υπήρχαν και άλλες μικρότερες σε αυλές σπιτιών και αλάνες.

Όπως εξηγεί ο Αντώνης ο Μπέτσας, στην αρχή συνεταιρίστηκε με τον Βαβούρα και το '61 οι συνέταιροι πια έγιναν τρεις με την έλευση και του Ν. Γουτσικά, ο οποίος, όμως, έφυγε αμέσως. Εκείνα τα χρόνια, οι ποικιλίες των ροδακίνων ήταν δύο: η Αλμπέρτα και η Ντίξερντ. Τους μήνες Σεπτέμβριο με Οκτώβριο, οπότε έπεφτε η παραγωγή, κατασκεύαζαν μόνο λίγες κλούβες για τα μήλα και έπειτα μεσολαβούσε μεγάλη περίοδος αναδουλειάς.

Για την παραγωγή εργάζονταν κάποιοι σταθεροί εργάτες, δηλαδή αυτοί που έκοβαν και μόνταραν τα ξύλα (οι κορδελάδες) και αρκετά παιδάκια, που πληρώνονταν με το κομμάτι και έβγαζαν το χαρτζιλίκι τους. Πριν από τις αυτόματες μηχανές, η διαδικασία ήταν χειροποίητη, δηλαδή κάρφωναν με το χέρι.

Πρώτα έφτιαχναν τα κεφαλάρια, μετά το μοντάρισμα, το πήχιασμα, την ένωση δηλαδή των επάνω τμημάτων και τέλος, τοποθετούσαν το πάτωμα των τελάρων. Σιγά-σιγά εισήχθησαν στην παραγωγή οι πρώτες ημιαυτόματες μηχανές, η Simca και BIZZOZERO.

Τέλος, τα ξύλινα τελάρα σφραγίζονταν με τη φίρμα του παραγγελιοδότη τυπωμένη με έντονα κεφαλαία γράμματα από το χειριστή της μελανοτυπίας, ο οποίος ήταν ιδιώτης και μετέφερε τη μελανοτυπία από τη Νάουσα.

Η λαθραία καρεκλοξυλεία

Πολλές φορές, οι ιδιοκτήτες κορδελών, προκειμένου να κερδίσουν κάτι παραπάνω, περιμένανε νύχτα το αγωγή από τα βουνά για να ξεφορτώσουν ξύλα για να μπορέσουν να κόψουν κρυφά αυτά που προορίζονταν για καρέκλες και είχαν άλλο σχήμα (ήταν τετράγωνα) και υφίσταντο άλλη επεξεργασία (τα χοντρά ξύλα της οξιάς τα έσχιζαν στη μέση σχίζα και τα άφηναν να μαραθούν). Φυσικά, η συγκεκριμένη παραγωγή ήταν παράνομη, ήθελε ειδική άδεια και οι ριψοκίνδυνοι

πολλές φορές πλήρωναν πρόστιμα σε μεταλλικές λίρες, όταν τους έπιαναν επ' αυτοφώρω υπάλληλοι του Δασαρχείου.

Οι κορδέλες στη Βέροια μετά το '70

Σταδιακά με την ανάπτυξη της γεωργίας και την αύξηση της παραγωγής και άλλοι Βεροιώτες μπήκαν στην παραγωγή τελάρων. Στους αγροτικούς συνεταιρισμούς, όπως η "Venus", όπου εργάστηκε ο Αντώνης ο Μπέτσας για κάποια χρόνια, λειτουργούν από δύο κορδέλες και δύο συνεργεία. Πλέον, κάθε συνεργείο παράγει πολλά τελάρα, τέσσερις χιλιάδες εκατόν εξήντα τελάρα ημερησίως.

Με δεδομένο το μεγάλο κέρδος της συγκεκριμένης επιχειρηματικής δραστηριότητας ανοίγουν μεγαλύτερες μονάδες κιβωτοποιίας, όπως του Μιχάλη και Νίκου Φύκατα κοντά στη στροφή για το Λαζοχώρι, του Τάκη και Γιάννη Κόγια και των αδελφών Γιαννόπουλου στο Μακροχώρι Ημαθίας, του Κουτίτσα, του Σίνου στη Νάουσα (όπου εργάζεται οριστικά ο Αντώνης Μπέτσας) κ.ά. Φυσικά, στη Νάουσα οι κορδέλες είναι πάρα πολλές. Οι αλλαγές είναι ραγδαίες: οι μηχανές γίνονται αυτόματες (οι περισσότερες είναι ελληνικές, του Νούρη) και κάθε χρόνο βελτιώνονται και ενώ οι εργάτες μειώνονται, η απόδοση αυξάνεται. Το 1975 οι κιβωτοποιίες έχουν το μέγιστο κέρδος. Ανοίγουν και οι δρόμοι για συναλλαγές με το εξωτερικό, με χώρες όπως η Σερβία, η Ισπανία κ.ά. Τα φρούτα διατηρούνται σε ψυγεία, με αποτέλεσμα η λειτουργία των κιβωτοποιιών να μη σταματάει ποτέ.

Αν αναλογιστεί κανείς πως τη δεκαετία του '50 κατασκευάζονταν 250 τελάρα ημερησίως, αριθμοί όπως εκατόν τριάντα χιλιάδες με εκατόν πενήντα χιλιάδες τελάρα που κατασκευάζονταν κάθε μέρα το '70 και το '80 είναι ενδεικτικοί της ανοδικής πορείας της παραγωγής και συνακόλουθα του κέρδους.

Σταδιακά, όμως, ένα ανταγωνιστικό υλικό έρχεται να αντικαταστήσει το ξύλο. Πρόκειται για το πλαστικό, οπότε κατασκευάζονται κλούβες και τελάρα από πλαστικό.

Μαρτυρίες – ενθυμήσεις

Ο Αντώνης Τούσικος (Μαυράκης), γιος ιδιοκτήτη κορδέλας, σε μια αναδρομή στα παιδικά και εφηβικά του χρόνια, ξεκινά λέγοντας: «Μεγάλωσα σε μια κλούβα» αφού δεν υπήρχε η δυνατότητα φύλαξης του παιδιού πέρα από το Π.Ι.Κ.Π.Α. Η κορδέλα των γονιών του ήταν στην οδό Κύπρου και λειτούργησε επί τριάντα δύο χρόνια (1965-1997). Μέσα στη βιοτεχνία υπήρχαν τρεις κορδέλες, δύο μονταριστικές μηχανές, μία πατωτική, μία με πηχάκια και μία αυτόματη μονταριστική μηχανή (πολυμηχάνημα).

Το προσωπικό κυμαινόταν από επτά με οκτώ άτομα το χειμώνα, σε δεκαπέντε με δεκαεπτά το καλοκαίρι. Ακολουθούσαν τη λογική της γραμμής παραγωγής του Φορντ. Καθένας έκανε μια συγκεκριμένη εργασία. Οι άντρες ήταν στις κορδέλες και από τέσσερις γυναίκες σε κάθε μηχανή. Κάθε άτομο πληρωνόταν κατόπιν συμφωνίας και ανάλογα με τη δουλειά που έβγαζε. Ο πρωτομάστορας της κορδέλας ήταν και ο πιο ακριβοπληρωμένος. Σε περιόδους ευημερίας οι εργάτες δούλευαν σε δύο βάρδιες από οκτώ ώρες. Αρκετές φορές υπήρχαν και έκτακτοι-εποχιακοί εργάτες. Τις Κυριακές οι ιδιοκτήτες μίσθωναν λεωφορεία για να μεταφέρουν το προσωπικό σε κοντινές παραλίες.

Εκτός από τις προαναφερθείσες κορδέλες, συμπληρώνει και τις μεταγενέστερες κορδέλες ή κιβωτοποιίες:

1. Του Γιάννη Δημούλα κοντά στη στροφή για Λαζοχώρι

2. Του Νικόλαου Δημούλα
3. Του Φουτζιτζόγλου επί της οδού Θεσσαλονίκης
4. Του Νίκου Γουτσικά πίσω από τα μνήματα
5. Του Αντώνη και Πέτρου Φύκατα στην Εφορία
6. Του Κων/νου Λούρη στη στροφή για Λυκογιάννη
7. Απέναντι από τον Κετίκογλου μια αλάνα με κορδέλες
8. Μια μεγάλη βιομηχανία των Οικονόμου και Τσακτάνη στο Μακροχώρι

Η παραγωγή δε σταματούσε ποτέ, καθώς και το χειμώνα κατασκεύαζαν τελάρα για ακτινίδια, πορτοκάλια, λεμόνια και φράουλες. Για μια δεκαετία από το 1975 έως το 1985 συσκευάζονταν και σπαράγγια, προϊόν ακριβοπληρωμένο που παραγόταν στην ευρύτερη περιοχή των Γιαννιτσών και εξαγόταν στη Γερμανία. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Αντώνης ο Τούσικος, όλη η διακίνηση των φρούτων της Ελλάδας γινόταν από τα διαλογητήρια της Ημαθίας.

Ωστόσο, οι συνεταιρισμοί έσφαλαν ως προς την εμπορική τους πολιτική και την προώθηση των προϊόντων στη Γερμανία, με αποτέλεσμα να μειωθούν οι πωλήσεις και να προηγηθούν οι Ισπανοί και οι Ισραηλινοί. Παράλληλα, με την αλλαγή της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 1995 οι εξαγωγές ακολουθούν καθοδική πορεία από 20 με 25% σε 4%.

Έτσι, με μια πορεία ακμής και παρακμής οι μικρές και πρόχειρα στημένες κορδέλες χάθηκαν και μαζί τους τελείωσαν και αλλοτινές εικόνες, μυρωδιές και ήχοι. Η παραγωγή αυτοματοποιήθηκε, έλαβε μορφή βιομηχανική, προκειμένου να είναι αποδοτικότερη και πιο συμφέρουσα. Κάπως έτσι αποχαιρετάμε το παλιό που γίνεται ιστορία...

Οι Γιώργος Κύρτσης και Αντώνης Καραγιάννης στην κορδέλα του Αντώνη Μπέτσα στη δεκαετία του '60
(Από το προσωπικό αρχείο του Αντώνη Μπέτσα)

ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

π. Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, Δρ. Εκκλ. Ιστορίας

Από τον Πόντο στο Βέρμιο ...

Ο αρχιμανδρίτης Ιλαρίων Ιασωνίδης, της ιεράς μονής
Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα του Πόντου, και η
δράση του στη Νάουσα (1923 – 1945)

Στη μνήμη του Χαράλαμπος Π. Κιαγχίδη,
εκ των ιδρυτών της νέας μονής στο Ροδοχώρι

**α. Η ιερά μονή του Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα του Πόντου (752 – 1923) και η
ίδρυση της νέας μονής στο Ροδοχώρι Ναούσης**

Η ιερά μονή του Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα βρίσκεται στην περιοχή Γαλιανής της επαρχίας Τραπεζούντος του Πόντου. Υπήρξε ένα από τα σπουδαιότερα, από ιστορικής και εκκλησιαστικής - πνευματικής απόψεως, μοναστήρια της Μικράς Ασίας. Σύμφωνα με ορισμένες πληροφορίες που καταγράφονταν σε κώδικες της μονής, η ίδρυσή της ανάγεται στο έτος 752 μ.Χ., επί αυτοκρατορίας του Κωνσταντίνου Ε'. Το μοναστήρι φαίνεται ότι ερημώθηκε στις αρχές του 13^{ου} αιώνα, λόγω ληστρικών επιδρομών. Κατά το έτος 1388 επανιδρύθηκε από τον προηγούμενο της ιεράς μονής Παναγίας Σουμελά Θεοφάνη, ο οποίος προίκισε το μοναστήρι με χρυσόβουλο του Αλεξίου Γ' Κομνηνού. Κατά τη διάρκεια του 15ου αιώνα, υπέστη σημαντικές φθορές από επιδρομές και πυρκαγιές. Ανοικοδομήθηκε εκ νέου με άδεια του Σουλτάνου Βαγιαζίτ Β' (1481 – 1512). Κατά το έτος 1501 απέκτησε τα προνόμια της Σταυροπηγιακής και Πατριαρχικής μονής, από τον πατριάρχη Ιωακείμ Α'¹. Με τη σύνταξη των Γενικών Κανονισμών του Οικουμενικού Πατριαρχείου του 1860/62 καταργήθηκε ο θεσμός των Εξαρχιών, στη βάση του οποίου λειτουργούσαν οι μονές Παναγίας Σουμελά, Τιμίου Προδρόμου Βαζελώνος και Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα, οι οποίες από το 1902 υπήχθησαν στην ανασυσταθείσα μητρόπολη Ροδοπόλεως².

Η μονή του Αγίου Γεωργίου συνέχισε να λειτουργεί μέχρι και την περίοδο της Μικρασιατικής Καταστροφής και τον ξεριζωμό του μικρασιατικού και ποντιακού ελληνισμού από τις πατρογονικές του εστίες. Το μοναστήρι φαίνεται ότι διαδραμάτισε

1 Χαράλαμπος Παν. Κιαγχίδης, Ιστορία της παλαιάς και νέας ιεράς μονής Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα, Θεσσαλονίκη 1981, 41 – 89.

2 Σχετικά με το ζήτημα των Εξαρχιών του Πόντου και την ιστορία της μητρόπολης Ροδοπόλεως βλ. Παύλος Γ. Αποστολίδης (αρχιμανδρίτης – νυν μητροπολίτης Δράμας), Η μητρόπολις Ροδοπόλεως – Το ζήτημα των Εξαρχιών του Πόντου, [Διδακτορική διατριβή] Θεσσαλονίκη 2002.

ενεργό ρόλο στις προσπάθειες των Ελλήνων Ποντίων για καταστολή των τουρκικών επιθέσεων εναντίον των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής³. Ο ηγούμενος Γρηγόριος Παντελίδης υπήρξε μέλος της «Πολιτικής Διοργανωτικής Επιτροπής» των αντάρτικων σωμάτων της περιοχής Γαλλίαίνας και Ακ Νταγ Ματέν, τα οποία προσπαθούσαν να προασπιστούν τις παραπάνω περιοχές από τα αντίστοιχα ένοπλα σώματα των Τούρκων⁴. Σύμφωνα πληροφορίες που διασώζει ο Χ. Κιαγχίδης η «τελευταία έξωση» των μοναχών έγινε στις 17 Ιανουαρίου του 1923⁵. Οι πατέρες του μοναστηριού ακολούθησαν τον δρόμο της προσφυγιάς, μαζί με τους υπόλοιπους πρόσφυγες της περιόδου⁶ μεταφέροντας μαζί τους στην Ελλάδα ορισμένα από τα κειμήλια που κατόρθωσαν να διασώσουν⁷. Έκτοτε ακολούθησαν από τους Τούρκους κλοπές, βανδαλισμοί και λεηλασία του μοναστηριού, το οποίο παρέμεινε ερημωμένο.

Κατά τη δεκαετία του 1960, πραγματοποιήθηκε από ορισμένους πρόσφυγες ποντιακής καταγωγής, μεταξύ των οποίων και ο Περιστερεώτης αρχιμανδρίτης Ανανίας Σιαμίδης, μία προσπάθεια «αναβίωσης» του μοναστηριού του Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα στη Μακεδονία. Η προσπάθεια αυτή συνδέθηκε με τη σύσταση του σωματείου «Άγιος Γεώργιος Περιστερεώτα», το οποίο ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1965. Πρώτος πρόεδρος του σωματείου μέχρι και το 1983 διετέλεσε ο δικηγόρος Χαράλαμπος Κιαγχίδης. Βασικός καταστατικός σκοπός του σωματείου υπήρξε «η ανέγερσις ναού εις μνήμην του Μεγαλομάρτυρος και Τροπαιοφόρου Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα, ομωνύμου της εν Γαλιάνη Τραπεζούντος του Πόντου Ιστορικής Μονής του Αγίου»⁸.

Έπειτα από συντονισμένες ενέργειες των μελών και των υποστηρικτών του σωματείου η ανέγερση του ναού πραγματοποιήθηκε στο Ροδοχώρι Ναούσης, της μητροπόλεως Εδέσσης, Πέλλης και Αλμωπίας⁹. Η επιλογή της συγκεκριμένης τοποθεσίας συνδέθηκε αφενός με την εγκατάσταση στο Ροδοχώρι Ποντίων προσφύγων με καταγωγή από χωριά που βρίσκονταν γύρω από το μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα του Πόντου, αφετέρου με το γεγονός της γεωμορφολογικής ομοιότητας της περιοχής με την τοποθεσία του παλαιού μοναστηριού. Για τον σκοπό της ανέγερσης του νέου μοναστηριού, οι κάτοικοι του Ροδοχωρίου παρεχώρησαν κατά πλήρη κυριότητα προς το σωματείο «Άγιος Γεώργιος Περιστερεώτα» έκταση διακοσίων δεκαδικών στρεμμάτων¹⁰.

Η θεμελίωση του ναού πραγματοποιήθηκε στις 23 Απριλίου του 1968. Ένα χρόνο αργότερα, στις 23 Απριλίου του 1969, τελέστηκε στο ναό η πρώτη αρχιερατική θεία λειτουργία από τον μητροπολίτη Εδέσσης Καλλίνικο. Τα εγκαίνια του ναού τελέστηκαν δέκα χρόνια αργότερα, στις 16 Ιουνίου του 1978. Στο νέο μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα μεταφέρθηκαν όσα από τα κειμήλια και ιερά λείψανα του παλαιού μοναστηριού είχαν διασωθεί¹¹, καθώς και ορισμένα από τα λείψανα

3 Βλάχης Αγτζίδης, Έλληνες του Πόντου – Οι ακρότητες του τουρκικού εθνικισμού, τ. Β', Αθήνα 2009, 113 – 133.

4 Αχιλλέας Σ. Ανθεμίδης, Τα απελευθερωτικά στρατεύματα του ποντιακού ελληνισμού 1912 – 1924 (Αντάρτικα σώματα στον Πόντο – Άμυνα και αντίσταση του ελληνισμού του Πόντου 1461 – 1924), Θεσσαλονίκη 1998, 379 – 393.

5 Κιαγχίδης, Ιστορία, 64.

6 Στάθης Πελαγίδης, Προσφυγική Ελλάδα (1913 – 1930). Ο πόνος και η δόξα, Θεσσαλονίκη 1997, 227 – 328.

7 Κωνσταντίνος Φωτιάδης, “Οι πρόσφυγες στη Μακεδονία”, Ε.Μ.Σ. Οι πρόσφυγες στη Μακεδονία – Από την τραγωδία στην εποποιΐα, Αθήνα 2009, 48 – 71.

8 Κιαγχίδης, Ιστορία, 109 – 110.

9 Κιαγχίδης, Ιστορία, 105 – 113.

10 Κιαγχίδης, Ιστορία, 110 – 111.

11 Κιαγχίδης, Ιστορία, 108 – 109.

των πατέρων της μονής που είχαν ενταφιαστεί σε διάφορους τόπους της νέας τους προσφυγικής πατρίδας¹².

β. Ο αρχιμανδρίτης Ιλαρίων Περιστερεώτης (Ιασωνίδης) και η μοναχική του πορεία από τον Πόντο στη Νάουσα

Ο αρχιμανδρίτης Ιλαρίων γεννήθηκε το 1858 στο χωριό Αρμενού Γαλλιανής (Γαλλία¹³) της επαρχίας Τραπεζούντος. Το βαπτιστικό του όνομα ήταν Ηλίας και το όνομα του πατέρα του Απόστολος Ιασωνίδης. Διδάχθηκε τα πρώτα του γράμματα στο χωριό του και συνέχισε τις σπουδές του μέχρι και την Γ' Γυμνασίου, στο Ανώτατον Εκκλησιαστικόν Φροντιστήριον που λειτουργούσε στις εγκαταστάσεις της ιεράς μονής Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα¹⁴. Σε ηλικία 23 ετών εκάρη μοναχός (στο μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου) και στη συνέχεια διάκονος, στις 2 Μαΐου του 1881. Μερικά χρόνια αργότερα, στις 4 Αυγούστου 1887 χειροτονήθηκε πρεσβύτερος από τον μητροπολίτη Τραπεζούντος Γρηγόριο, υπηρετώντας ως εφημέριος του μοναστηριού μέχρι και το 1923. Το 1897 έλαβε το οφίκιο του αρχιμανδρίτη από τον μητροπολίτη Θεοδοσιουπόλεως¹⁵ Παΐσιο¹⁶.

Στο μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου ανέλαβε διάφορα διακονήματα, όπως του «κελλαρίτη» του «παγκαρίτη» και του «επιστάτη»¹⁷, στα οποία φαίνεται ότι μπορούσε να ανταποκριθεί με επάρκεια. Κατά το έτος 1897, διετέλεσε μέλος αποστολής της μονής, αποτελούμενης από τον ηγούμενο Γρηγόριο (Παντελίδη), τον αρχιμανδρίτη Θεοδόσιο (Παντελίδη), τον ιερομόναχο Γεράσιμο (Περσίδη) και τον ίδιο, η οποία πραγματοποίησε περιοδεία στη Ρωσία με σκοπό τη συγκέντρωση χρημάτων για την κάλυψη αναγκών της μονής¹⁸.

Κατά το έτος 1923, ακολουθώντας το δρόμο της προσφυγιάς, κατέφθασε στην Ελλάδα, όπου μαζί με άλλες προσφυγικές οικογένειες εγκαταστάθηκε στην περιοχή της Νάουσας της Μακεδονίας¹⁹. Πολλοί από τους πρόσφυγες συντοπίτες και συγχωριανούς του εγκαταστάθηκαν σε αρκετές περιοχές του σημερινού Νομού Ημαθίας, όπως στη Νάουσα, στον Κοπανό, στο Ροδοχώρι, στο Νησί και αλλού²⁰.

Κατά τα πρώτα έτη της παρουσίας του στην επαρχία, ο π. Ιλαρίων τοποθετήθηκε ως εφημέριος στο καθολικό της παλαιάς μονής της Ζωοδόχου Πηγής (Παναγιωπούλας)²¹, περίπου ένα χιλιόμετρο ανατολικά της Νάουσας. Προφανώς το γεγονός αυτό συνδέθηκε με τη γενικότερη επιδίωξη της εποχής για στελέχωση παλαιών και εγκαταλελειμμένων μοναστηριών από πρόσφυγες μοναχούς και ιερομόναχους του Πόντου και της Μικράς Ασίας. Στη θέση αυτή παρέμεινε μέχρι και τον Οκτώβριο του 1925, οπότε μετατέθηκε στην ενορία της Παναγίας, εντός της πόλης της Νάου-

12 Στάθης Πελαγίδης, *Άγιος Γεώργιος Περιστερεώτα – 1.200 χρόνια*, Θεσσαλονίκη 1998, 71 – 76.

13 Για την περιοχή βλ. Αποστολίδης, *Η μητρόπολις Ροδοπόλεως*, ό.π., 31 – 34.

14 Για τη λειτουργία της σχολής βλ. Κιαγχίδης, *Ιστορία*, 49.

15 Σημερινό Ερζερούμ.

16 Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας (Α.Ι.Μ.Β.Ν.Κ.), *Μητρώον Κλήρου 1925 Ιεράς Μητροπόλεως Βεροίας - Ναούσης*, α/α 22.

17 Κιαγχίδης, *Ιστορία*, 64.

18 Κιαγχίδης, *Ιστορία*, 63.

19 Μ. Μαραβελάκης – Α. Βακαλόπουλος, *Οι προσφυγικές εγκαταστάσεις στην περιοχή της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1993, 400 – 405.

20 Κιαγχίδης, *Ιστορία*, 110 – 113.

21 Παύλος Κυριακίδης, *“Ιερός ναός Ζωοδόχου Πηγής (Παναγιωπούλα)”*, *Νιάουσα* 94 (Ιανουάριος – Μάρτιος 2001) 14 – 23.

σας. Χρέη νέου εφημερίου στο ναό της Ζωοδόχου Πηγής ανέλαβε ο έγγαμος ιερέας π. Ιωάννης Κασάπης, ο οποίος υπηρετούσε μέχρι εκείνη τη στιγμή στην ενορία της Παναγίας Ναούσης²².

Η παρουσία του π. Ιλαρίωνα στη Νάουσα φαίνεται ότι υπήρξε ιδιαίτερα καθοριστική για τον εκκλησιαστικό βίο της μητροπολιτικής περιφέρειας της περιόδου του Μεσοπολέμου, καθώς ο συγκεκριμένος ιερομόναχος απολάμβανε ιδιαίτερης εκτιμήσεως τόσο από τους κατοίκους της πόλης όσο και από τους κληρικούς της εποχής του. Ο μητροπολίτης Βεροίας και Ναούσης Πολύκαρπος Σακελλαρόπουλος σε μία επιστολή του τον χαρακτήριζε ως «φιλαλήθη, τίμιο και ενάρετο»²³.

Επίσης, ο δικηγόρος και επί σειρά ετών πρόεδρος του σωματίου «Άγιος Γεώργιος Περιστερεώτα» Χαράλαμπος Κιαγχίδης αναφέρει σχετικά με τον αρχιμανδρίτη Ιλαρίωνα τα ακόλουθα: «εκ των συγχρόνων Πατέρων της Μονής ήτο ο Αρχιμανδρίτης Ιλαρίων Ιασονίδης, εξ Αρμενού Γαλλιάνης. Υπήρξε μαθητής και δόκιμος του ηγουμένου της Μονής Γρηγορίου Πανίδη. Ο Ιλαρίων ήτο αυστηρός οπαδός του Μοναχισμού, ευσεβής και σεμνότατος. Προσέφερε πλείστας υπηρεσίας εις την Μονήν. Εκλεγείς κελλαρίτης και παγκαρίτης και επιστάτης, εξηκολούθει εργαζόμενος μέχρι της τελευταίας εξώσεως των Πατέρων εκ της μονής (17-1-1923). Κατά το έτος 1923 αφίχθη εις Ελλάδα και εγκατεστάθη εις Νάουσαν, υπηρετήσας ως εφημέριος εις τον Ιερόν Ναόν της Παναγίας. Ο Ιλαρίων επέδειξε θαυμαστήν αγιωσύνην, σεμνότητα και σπάνιον ήθος, εξετιμήθη δε υπερμέτρως από όλους τους κατοίκους της πόλεως Ναούσης εις σημείον ώστε να τον θεωρήσουν σπάνιον φαινόμενον ιερωμένου, διακρινόμενου διά την σεμνότητα, την σύνεσιν, την πραότητα και άψογον συμπεριφοράν. Απεβίωσε την 23-4-1945 εις βαθύτατον γήρας. Την κηδείαν του παρηκολούθησε όλος σχεδόν ο πληθυσμός της πόλεως Ναούσης, ο οποίος τον εθεώρει ως προστάτην και σεβάσμιον πατέρα, όλων των πιστών της πόλεως»²⁴.

Ο αρχιμανδρίτης Ιλαρίων μέχρι και το τέλος της ζωής του παρέμεινε στη Νάουσα, διαμένοντας σε κάποιο διαμέρισμα κοντά στην ενορία της Παναγίας²⁵. Απεδήμησε στις 23 Απριλίου του 1945. Ενταφιάστηκε στο κοιμητήριο της Νάουσας. Αρκετά χρόνια αργότερα, κατά την περίοδο 1974 – 1975, με ενέργειες του Χ. Κιαγχίδη τα λείψανά του μεταφέρθηκαν στο νέο μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα, στο Ροδοχώρι Νάουσας²⁶.

γ. Ο θάνατος του ηγουμένου Γρηγορίου και η «καταγγελία» της μητρόπολης Θεσσαλονίκης εναντίον του αρχιμανδρίτη Ιλαρίωνα

Ο τελευταίος ηγούμενος της ιεράς μονής Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα του Πόντου, αρχιμανδρίτης Γρηγόριος Παντελίδης, εγκαταστάθηκε μετά το 1923 ως πρό-

22 Α.Ι.Μ.Β.Ν.Κ., Μητρών Κλήρου 1925 Ιεράς Μητροπόλεως Βεροίας - Ναούσης, α/α 23. Ο π. Ιωάννης Κασάπης του Θεολόγου γεννήθηκε στη Νάουσα το 1869. Φοίτησε μέχρι την πρώτη τάξη του Γυμνασίου και στη συνέχεια άσκησε το επάγγελμα του βαρελοποιού. Χειροτονήθηκε διάκονος στις 28 Μαρτίου και πρεσβύτερος στις 4 Απριλίου του 1910, από τον μητροπολίτη Βεροίας και Ναούσης Λουκά. Πριν από την τοποθέτησή του στην ενορία της Παναγίας Ναούσης υπηρέτησε στις ενορίες Κάτω Κοπανού (1910 – 1913), Ανω Κοπανού (1913 – 1917), Βέτσιστας (Αγγελοχώρι), Γιάντιστας (Αγ. Γεώργιος) και Καλυβίων Σελίου. Κατά το 1925 υπηρετούσε στην ενορία Παναγίας Νάουσας, ενώ τον Οκτώβριο του ίδιου έτους τοποθετήθηκε ως εφημέριος στο «παρεκκλήσιο» της Ζωοδόχου Πηγής (Παναγιωπούλας) Νάουσας.

23 Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης (Α.Ι.Μ.Θ.), Ιερά Μητροπόλεις / Βεροίας – Ναούσης φ. 11-6-8, χ.α.

24 Κιαγχίδης, Ιστορία, 64.

25 Κιαγχίδης, Ιστορία, 91, 93.

26 Κιαγχίδης, Ιστορία, 115 – 116.

σφυγας κληρικός στη Θεσσαλονίκη. Υπηρέτησε στη μητρόπολη Θεσσαλονίκης ως εφημέριος, μέχρι και το 1930, οπότε και απεβίωσε²⁷. Η ταφή του πραγματοποιήθηκε στο κοιμητήριο της Τούμπας Θεσσαλονίκης²⁸. Λίγες ημέρες πριν από την εκδημία του, συναντήθηκε με τον αρχιμανδρίτη Ιλαρίωνα στην οικία του, προκειμένου να του εμπιστευτεί ορισμένα έγγραφα τα οποία αφορούσαν σε πιθανή χορήγηση χρηματικής αποζημίωσης προς τη μονή, εκ μέρους του ελληνικού δημοσίου. Το γεγονός αυτό φαίνεται ότι δημιούργησε προς ορισμένους εκκλησιαστικούς παράγοντες της Θεσσαλονίκης ανησυχίες, καθώς γεννήθηκαν υποψίες ότι ο αρχιμανδρίτης Ιλαρίων ίσως να αποσκοπούσε στο να οικειοποιηθεί τις «δηλώσεις αποζημιώσεως» της μονής για ίδιον όφελος.

Στις 17 Οκτωβρίου του 1930, ο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος απέστειλε προς τον μητροπολίτη Βεροίας και Ναούσης Πολύκαρπο την υπ' αριθμ. 2466/17-10-'30 επιστολή του, με την οποία διαμήνυε τις παραπάνω υποψίες, οι οποίες είχαν δημιουργηθεί έπειτα από τη συνάντηση των δύο Περιστερεωτών ιερομονάχων²⁹. Άμεσα, ο μητροπολίτης Πολύκαρπος κάλεσε τον π. Ιλαρίωνα να καταθέσει γραπτώς προς την μητρόπολη την προσωπική του εκδοχή για το ζήτημα, γεγονός που πραγματοποιήθηκε με την υπ' αριθ. 487/20-10-1930 επιστολή του αρχιμανδρίτη³⁰.

Με την επιστολή αυτή ο π. Ιλαρίων παρουσίασε λεπτομερώς τα όσα είχαν διαμειφθεί κατά τη συνάντησή του με τον ηγούμενο Γρηγόριο, καθώς και όσα συνέβησαν κατά τη μετάβασή του στη Θεσσαλονίκη, την ημέρα της κηδείας του ηγουμένου, ξεκαθαρίζοντας ότι ουδεμία πρόθεση υπήρξε από μέρους του για οικειοποίηση των σχετικών «δηλώσεων». Μάλιστα, προς αποφυγή οποιασδήποτε υπόνοιας περί του αντιθέτου, ο αρχιμανδρίτης κατέθεσε τα σχετικά έγγραφα προς τη μητρόπολη Βεροίας και Ναούσης, προκειμένου η ίδια να αναλάβει την πιθανή αξιοποίησή τους. Εξάλλου, σύμφωνα με δηλώσεις του ηγουμένου Γρηγορίου προς τον π. Ιλαρίωνα οι συγκεκριμένες «δηλώσεις αποζημιώσεως» στην ουσία είχαν πλέον μόνο συναισθηματική και ιστορική αξία για τους πρόσφυγες Περιστερεώτες πατέρες, καθώς η «επί των αποζημιώσεων επιτροπή» είχε ήδη αποφανθεί ότι το αναλογούν ποσό αποζημιώσεως προς τη μονή επρόκειτο να περιέλθει στο ελληνικό δημόσιο³¹.

Από την παραπάνω επιστολή αντλούμε, επίσης, ορισμένες ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τη σχέση των δύο Περιστερεωτών ιερομονάχων, κατά την περίοδο της εγκατάστασής τους στη νέα προσφυγική τους πατρίδα. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που παραθέτει ο π. Ιλαρίων, ο ίδιος είχε αναλάβει την αποστολή μηνιαίας οικονομικής ενίσχυσης προς τον ηγούμενο Γρηγόριο, η οποία ανερχόταν στο ποσό των 100 δραχμών, φροντίζοντας επιπλέον για την ετήσια αποστολή 200 δραχμών κατά τις εορτές των Χριστουγέννων και του Πάσχα, μέσω της Φιλοπτώχου Αδελφότητας Ναούσης³². Επιπρόσθετα, ο π. Ιλαρίων μερίμνησε για την αποστολή προς τον αρχιμανδρίτη Γρηγόριο ενός ιερατικού ράσου, το οποίο του προσέφερε ο μητροπολίτης Βεροίας Σωφρόνιος, κατόπιν παρακλήσεως του ηγουμένου. Οι παραπάνω ενέργειες του π. Ιλαρίωνα φανερώνουν αφενός την ένδεια στην οποία βρισκόταν οι περισ-

27 Ο Κιαγχίδης αναφέρει ως έτος της εκδημίας του ηγουμένου Γρηγορίου το 1933, προφανώς λόγω εσφαλμένης πληροφόρησης βλ. Κιαγχίδης, Ιστορία, 61.

28 Κιαγχίδης, Ιστορία, 116.

29 Α.Ι.Μ.Θ., Ιεραί Μητροπόλεις / Βεροίας – Ναούσης φ. 11-6-8, χ.α.

30 Α.Ι.Μ.Θ., Ιεραί Μητροπόλεις / Βεροίας – Ναούσης φ. 11-6-8, χ.α.

31 Α.Ι.Μ.Θ., Ιεραί Μητροπόλεις / Βεροίας – Ναούσης φ. 11-6-8, χ.α.

32 Προφανώς αναφέρεται στην «Αγαθοεργό Αδελφότητα Κυριών Ναούσης» βλ. Αγαθοεργός Αδελφότης Κυριών Ναούσης, Εκατοντάχρονα 1905 – 2005, Νάουσα 2005.

σότεροι πρόσφυγες κληρικοί της εποχής, αδυνατώντας πολλές φορές να εξασφαλίσουν ακόμη και τη στοιχειώδη ενδυμασία τους, και αφετέρου καταδεικνύουν τον σεβασμό προς το πρόσωπο του ηγουμένου καθώς και τις προσπάθειες διατήρησης ενός είδους συνοχής μεταξύ των Περιστερεωτών πατέρων, παρά το γεγονός ότι δεν έγινε κατορθωτό να συνεχίσουν τη ζωή τους ως μέλη της ίδιας μοναστικής αδελφότητας, στη νέα προσφυγική τους πατρίδα.

Ο μητροπολίτης Βεροίας και Ναούσης Πολύκαρπος διαβίβασε προς τη μητρόπολη Θεσσαλονίκης την απολογία του π. Ιλαρίωνα, με την υπ' αριθμ. 495/20-10-1930 επιστολή του, εκφράζοντας την πεποίθηση ότι «τα υπ' αυτού κατατιθέμενα είναι ακριβή και αληθή και ουδεμία αμφιβολία πρέπει να χωρήσει», επαινώντας τον αρχιμανδρίτη για το ήθος και την αξιοπιστία των λόγων του³³. Με τον τρόπο αυτό, η σχετική «παρεξήγηση» θεωρήθηκε ότι είχε λήξει.

δ. Καταληκτικά

Η παρουσία και η δράση του Περιστερεώτη αρχιμανδρίτη Ιλαρίωνα στη Νάουσα, μεταξύ των ετών 1923 – 1945, καταδεικνύει τη σημασία και το μέγεθος της συμβολής των προσφύγων κληρικών στις νέες προσφυγικές τους πατρίδες, καθώς οι ίδιοι «μετέφεραν» μαζί τους, εκτός από τα διασωθέντα πολύτιμα κειμήλια των μοναστηριών τους, το «ήθος του ορθόδοξου μοναχισμού» που για αιώνες είχε καλλιεργηθεί στις «ανατολικές επαρχίες» του Πόντου και της Μικράς Ασίας. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα να συντελεστεί ένα είδος «πνευματικού και πολιτισμικού μπολιάσματος» των επαρχιών του νέου διευρυμένου ελληνικού κράτους με τις αρχές και τις αξίες του προσφυγικού ελληνισμού, διαμορφώνοντας και συγκροτώντας με τον τρόπο αυτό ορισμένες από τις προϋποθέσεις της μετέπειτα πορείας του.

Η δράση του αρχιμανδρίτη Ιλαρίωνα στη Νάουσα υπήρξε, επίσης, καθοριστική για τη μετέπειτα «αναβίωση» του μοναστηριού του Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα στη συγκεκριμένη επαρχία, καθώς ο ίδιος επεδίωκε να διατηρηθεί η συνοχή των προσφύγων στη νέα τους πατρίδα, στη βάση των θρησκευτικών και πολιτισμικών τους παραδόσεων. Η παραμονή του στη Νάουσα, γύρω από την οποία είχαν εγκατασταθεί πολλοί πρόσφυγες προερχόμενοι από την περιοχή του παλαιού μοναστηριού, φανερώνει την επιθυμία του να συνεχίσει την προσφορά του προς τους δοκιμαζόμενους συμπατριώτες του, στη νέα τους πατρίδα.

Τέλος, το «επεισόδιο» του π. Ιλαρίωνα με το εκκλησιαστικό κατεστημένο της Θεσσαλονίκης θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένα από τα πολλά παραδείγματα της δυσπιστίας και καχυποψίας του ντόπιου πληθυσμού προς τους πρόσφυγες της περιόδου του Μεσοπολέμου. Η στάση των εκκλησιαστικών παραγόντων της εποχής και του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Γενναδίου εμφανίζουν στο ερευνητικό προσκήνιο το φαινόμενο της στοχοποιητικής αντιμετώπισης των προσφύγων μέσω της εκτόξευσης εναντίον τους ανυπόστατων μομφών και κατηγοριών, ενίοτε κατασκευασμένων στη βάση φαντασιακών και ξενοφοβικών στερεοτυπικών αντιλήψεων, παρά σε ρεαλιστικά δεδομένα. Ωστόσο, η εντελώς αντίθετη προσέγγιση του ζητήματος από μέρους του μητροπολίτη Βεροίας και Ναούσης Πολυκάρπου μας υπενθυμίζει ότι στην ιστορική έρευνα οι γενικεύσεις δεν αποτελούν στην πραγματικότητα αναντίρροτο εκφραστικό πεδίο, αλλά μάλλον προβολές συγκεκριμένων (συνεπώς υποκειμενικών) όψεων.

33 Α.Ι.Μ.Θ., Ιεραί Μητροπόλεις / Βεροίας – Ναούσης φ. 11-6-8, χ.α.

Η επιστολή / απολογία του αρχιμανδρίτη Ιλαρίωνα

**ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΒΕΡΡΟΙΑΣ & ΝΑΟΥΣΗΣ**

Αριθ. Πρωτ. 487

Εν Βερροία τη 20 – 10 – 1930

Προς

Την Α. Σ. τον Μητροπολίτην Βερροίας
και Ναούσης κ. Πολύκαρπον

Σεβασμιώτατε

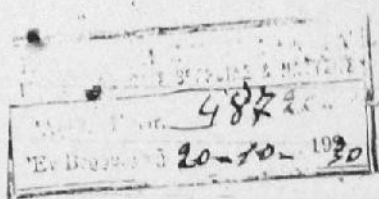
Ο βαθυσεβάστως υποφαινόμενος Ιερομόναχος Ιλαρίων εφημέριος Ναούσης εκ των αδελφών της Μονής Αγ. Γεωργίου Περιστερεώτα λαβών γνώσιν της κατ' εμού καταγγελίας της Ι. Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης υποβάλλω και δηλώ υπευθύνως, ότι κληθείς τηλεγραφικώς παρά του μακαρίτου ηγουμένου και επί πεντηκονταετίαν συναδέλφου μου εν τη Μονή Περιστερεώτα Αρχ. Γρηγορίου οκτώ ημέρας προ του θανάτου του παρεκλήθην παρ' αυτού προαισθανομένου του θανάτου του να παραλάβω τας δηλώσεις της Μονής διά την αποζημιώσιν, αλλ' εγώ τω είπα να παραμείνουν και τας αφήκα εις το ερμάριον του γραφείου διά να μη φοβηθή ότι θα απέθνησκεν.

Όταν κατόπιν τηλεγραφήματος κατέβην εκ Ναούσης διά να παραστώ εις την κηδείαν του, εξήτησα από την υπηρετρίαν να μοι δώση από το συρτάρι τας δηλώσεις και την σφραγίδα τα οποία και μου έδωκε, ομολογίας ούτε έλαβον ούτε είδον. Ζων ο μακαρίτης μου είχεν είπη, ότι είχε λάβη μικράν τινα ατομικήν αποζημιώσιν, η δε υπηρετριά του μου είπεν, ότι τα χρήματα περί τας 8.000 δραχ. τα είχεν κατατεθειμένα εις την Τράπεζαν και ότι αυτή το βιβλιάριον πιεσθείσα το έδωκεν τον επίτροπον της ενορίας Ευσταθιάδην.

Έλαβον εκ της περιουσίας του μακαρίτου ένα παλαιόν και άνευ αξίας σταυρόν αγιασμού, δύο παλαιά επιτραχήλια και το ράσον, το οποίον εγώ τω είχον δώση ζητήσας αυτό από του πρώην Βερροίας Σωφρονίου, διότι δεν είχεν να φορέση. Είναι δε γνωστότατον εν Ναούση ότι εγώ τω έστειλλων εξ ιδίων μου κατά μήνα 100 δραχ. και τα Χριστούγεννα και Πάσχα ανά 200 δραχ. από την Φιλόπτωχον Αδελφότητα Ναούσης. Παρέλαβον δε και μίαν προς αυτόν επιστολήν του εν Καβάλαν Κωνσταντίνου Γ. Λυτσαρίδου. Επειδή είμαι εκ των αδελφών της Μονής, νομίζω, ότι δικαιούμαι να κρατήσω τας δηλώσεις της αποζημιώσεως, αν καταβληθή, θα παραδοθή εις εκείνον, ο οποίος θα είναι αρμόδιος να παραλάβη το χρήμα της αποζημιώσεως και διά να μην νομισθή ότι εγώ θέλω να καταχρασθώ την αποζημιώσιν καταθέτω τας δηλώσεις εις την Μητρόπολιν υμών με την παράκλησιν να επιδιωχθή η έκδοσις της αποφάσεως της αποζημιώσεως.

Εν Βερροία τη 20 8/βρίου 1930

ο Αρχιμανδρίτης Ιλαρίων

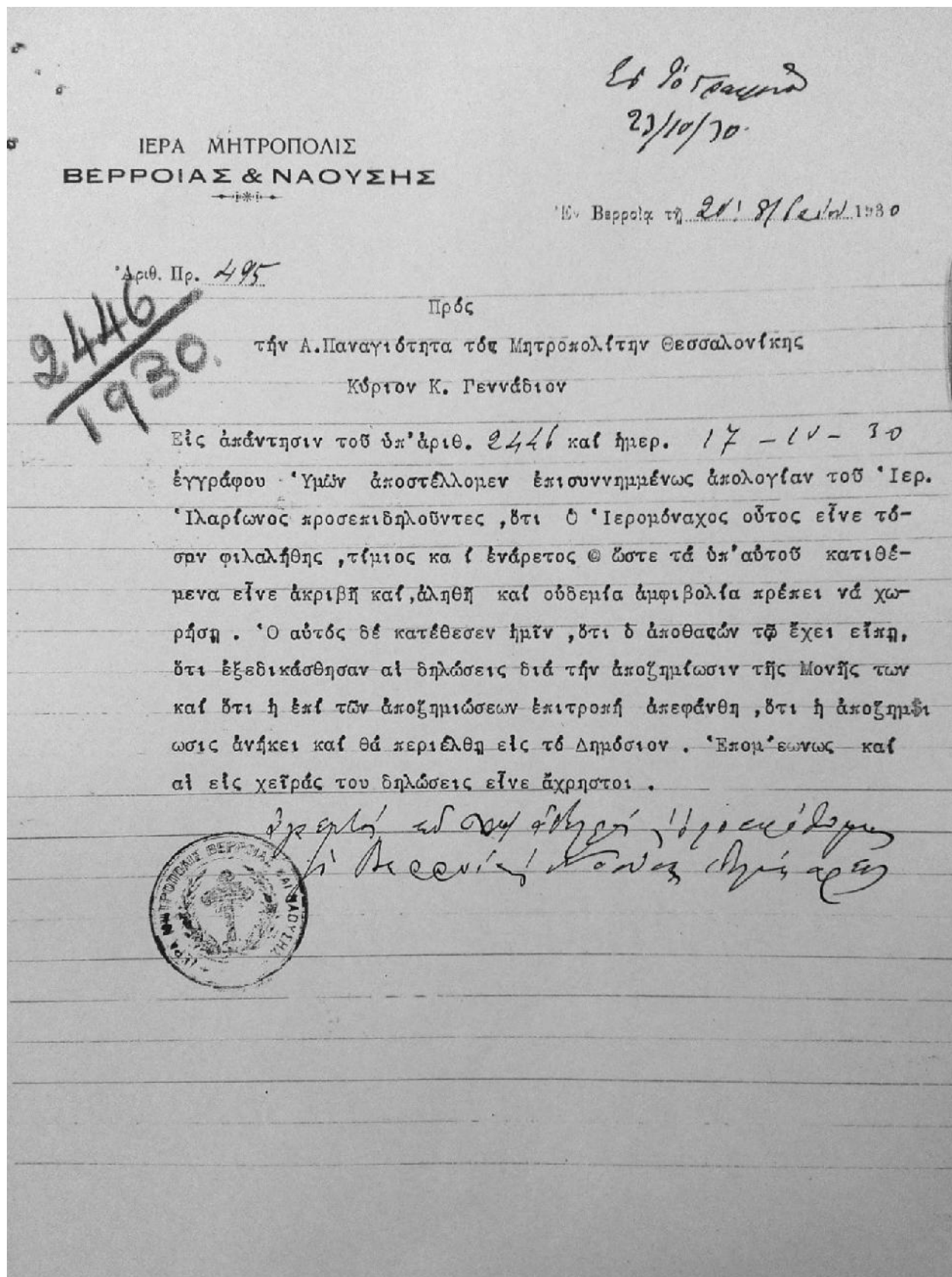
Πρὸς
τὸν Α. Σ. τὸν Μυραγωγίου Βερροίας
καὶ Νάουον Σ. Κεζιναρῶν

Σεβασμιότατε

Ὁ Βασιλεὺς τοῦ γὰρ καὶ τοῦ Κρατοῦ
καὶ Ἰακώβου ἐπεὶ ἐπὶ τὸν Νάουον, ἐν τῇ
ἀρχῇ τοῦ Μονῆς Ἁγ. Γεωργίου Πρωτοεπί-
το γὰρ γινώσκων τὴν κατ' ἐμοὶ παραγγελίαν
τῆς Σ. Μυραγωγίου Βερροίας, ἐπεὶ
καὶ ἐγὼ ἐπὶ τὸν Νάουον, ὅτι ἐπὶ τῇ ἐπι-
στολῇ τοῦ Μυραγωγίου ἐξουσιοδοτήσας
ἐπὶ τῇ ἐπιτολῇ τῆς ἐπιτολῆς μου ἐν
τῇ Μονῇ Πρωτοεπίτολῃ τοῦ Γεωργίου ἀπὸ
ἐπὶ τῇ ἐπιτολῇ τοῦ Νάουον τοῦ κατ' ἐμὴν
ἐπιτολῇ τοῦ Νάουον ἐπιτολῇ τοῦ Νάουον
ἐπὶ τῇ ἐπιτολῇ τοῦ Νάουον ἐπὶ τῇ ἐπιτολῇ
τοῦ Νάουον ἐπὶ τῇ ἐπιτολῇ τοῦ Νάουον
ἐπὶ τῇ ἐπιτολῇ τοῦ Νάουον ἐπὶ τῇ ἐπιτολῇ
τοῦ Νάουον ἐπὶ τῇ ἐπιτολῇ τοῦ Νάουον

Ὅταν κατὰ τὴν ἐπιτολὴν μου
ἐπὶ τῇ Νάουον ἐπὶ τῇ ἐπιτολῇ τοῦ Νάουον
ἐπὶ τῇ ἐπιτολῇ τοῦ Νάουον ἐπὶ τῇ ἐπιτολῇ
τοῦ Νάουον ἐπὶ τῇ ἐπιτολῇ τοῦ Νάουον
ἐπὶ τῇ ἐπιτολῇ τοῦ Νάουον ἐπὶ τῇ ἐπιτολῇ
τοῦ Νάουον ἐπὶ τῇ ἐπιτολῇ τοῦ Νάουον
ἐπὶ τῇ ἐπιτολῇ τοῦ Νάουον ἐπὶ τῇ ἐπιτολῇ
τοῦ Νάουον ἐπὶ τῇ ἐπιτολῇ τοῦ Νάουον

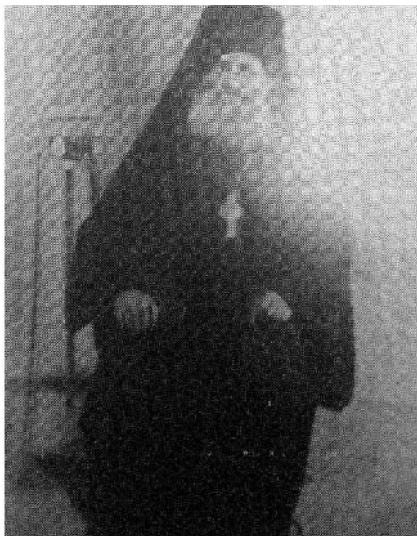
[illegible]

Η απάντηση του μητροπολίτη Βεροίας και Ναούσης Πολυκάρπου

προς τον μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Γεννάδιο

Πηγή: Α.Ι.Μ.Θ., Ιεραί Μητροπόλεις / Βεροίας – Ναούσης φ. 11-6-8, χ.α.

Ο αρχιμανδρίτης Ιλαρίων Περιστερεώτης
(Ιασωνίδης)

Πηγή: Κιαγχίδης, Ιστορία, ό.π., 93.

Ο αρχιμανδρίτης Γεργόριος Περιστερεώτης
(Παντελίδης), τελευταίος ηγούμενος του
μοναστηριού

Πηγή: Κιαγχίδης, Ιστορία, ό.π., 61.

*Εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Ναούσης ἐτελέσθη δοξολογία, προεξαρχόντων τῶν Μη-
τροπολιτῶν Ἑδέσσης, Πέλλης καὶ Ἀλμωπίας κ. Καλλινίκου, Καναδά κ. Ἀ-
νατολίου, Κιλκισίου κ. Χαρίτωνος καὶ Βεροίας κ. Παύλου. Διακρίνεται ὁ δὴ-
μαρχος τῆς πόλεως κ. Χαρ. Χρυσόχοου ὁμιλῶν, μετὰ τὴν δοξολογίαν.*

Πηγή: Κιαγχίδης, Ιστορία, ό.π., 166.

ΤΑ ΦΟΥΜΛΟΥΚΙΩΤΙΚΑ

Ιωάννης Μοσχόπουλος, δικηγόρος – ερευνητής

Η φορολόγηση των ανατολικών χωριών του Ρουμλουκιού το 1724 - 1725

Μετά την υπογραφή της συνθήκης του Κάρλοβιτς (26.1.1699), τον ρωσοτουρκικό πόλεμο (1710-1711), τις διαρκείς πολεμικές επιχειρήσεις κατά των Βενετών το 1715, και την υπογραφή της συνθήκης του Πασσάροβις (1718), η κατάσταση στο εσωτερικό της οθωμανικής αυτοκρατορίας χειροτέρευε, γι' αυτό το κράτος επέβαλε καταγιισμό έκτακτων νέων χρηματικών φόρων, που βάρυναν τους κατοίκους των χωριών και των πόλεων. Κατά το έτος 1137 (1724-1725), όταν σουλτάνος ήταν ο Αχμέτ Γ' (1703-1730), τα χωριά του Ναχιγιέ Μεγάλου Βαρδάρη, με βάση τον κώδικα αριθμός 35 του Ιεροδικείου Θεσσαλονίκης, που δημοσίευσε ο Γ. Χαβιαράς το 2003, πλήρωναν τους εξής φόρους:¹

Φόρος προσφοράς καταλύμματος στο στρατό (bedel-i nuzul) και μισός φόρος υπηρεσιών προς την κεντρική κυβέρνηση (avariz divaniye):

10 / Polati / Πλατύ / 21 σπίτια / 24801 άσπρα / Χριστιανοί

12-13 / Klidi μαζί με το Iki Koy / Κλειδί και το (;) [δεύτερο χωριό]² / 10 σπίτια / 11810 / Χριστιανοί

14 / Korfe Ali Efendi / (Κορυφή) / 2 σπίτια / 2362 άσπρα / - [Χριστιανοί]

15 / Cinarli Furnos / Τσινάφορο / 6 σπίτια / 7086 άσπρα / Χριστιανοί

16 / Fournos Kebir ³ / Φούρνος [Μέγιστος] / 6 σπίτια / 7086 άσπρα / Χριστιανοί

17 / Kara ⁴ Kariye Furnos / - [μαύρη Καρυά Φούρνος;] / 4 σπίτια / 4724 άσπρα / - [Χριστιανοί]

1 Χαβιαράς Γεώργιος, Οι φορολογικές υποχρεώσεις των χωριών του καζά της Θεσσαλονίκης κατά το έτος 1137 (1724-1725) (Με βάση τον κώδικα αριθμός 35 του Ιεροδικείου Θεσσαλονίκης), διπλωματική εργασία, Ρέθυμνο 2003, σ. 1 επ. - Την υπόδειξη της πληροφoρίας και την αποστολή όλης της διπλωματικής εργασίας του Γ. Χαβιαρά, οφείλω στον άοκνο ερευνητή της ιστορίας του Αιγινίου και φίλο Θωμά Μπαλωματή, το οποίο ευχαριστώ θερμά για την πολυποίκιλη βοήθεια που μου έχει προσφέρει. Μ' αυτήν ειδικά την κοινοποίηση συνεισέφερε να γνωρίσουμε, ότι πλέον το 1724 είναι η απώτατη χρονολογία ύπαρξης του Γιδά με βάση τις γραπτές πηγές. Βλ. και Γιάννης Δ. Μοσχόπουλος, Το Ρουμλούκι [Καμπανία] κατά την πρώιμη και μέση οθωμανοκρατία [14^{ος} αιώνας -1830], Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Εντενκτηρίου 2012, σελ. 387-391, 404 επ.

2 Τουρκοελληνικό Λεξικό στο λήμμα iki : δύο.

3 Τουρκοελληνικό Λεξικό στο λήμμα kebir : μέγιστος.

4 Τουρκοελληνικό Λεξικό στο λήμμα kara : ξηρά, στεριά, γή, μαύρος.

27 / Gidahor ⁵ / Γιδά / 5 σπίτια / 5905 άσπρα / Χριστιανοί ⁶

Φόρος σε Νίτρο (guhercile): ⁷

10 / Polati / Πλατύ / 220 kiye νίτρον / 1102,5 άσπρα / Χριστιανοί

11-12 / Klidi μαζί με το Iki Koy / Κλειδί και (;)[δεύτερο χωριό] / 85 σπίτια / 425 άσπρα / Χριστιανοί

13 / Korfe Ali Efendi / (Κορυφή) / 21 σπίτια / 105 άσπρα / -

14 / Cinarli Furnos / Τσινάφορο / 63 σπίτια / 315 άσπρα / Χριστιανοί

15 / Fournos Kebir / Φούρνος / 43 σπίτια / 215 άσπρα / Χριστιανοί

16 / Kara Kariye Furnos / - [Καρυά ;] / 42 σπίτια / 210 άσπρα / [Χριστιανοί]

26 / Gidahor / Γιδά / 126 σπίτια / 630 άσπρα / Χριστιανοί ⁸

Φόρος ξυλείας σε φορτία (araba):⁹

10 / Polati / Πλατύ / 6 φορτία / Χριστιανοί

11 / Klidi / Κλειδί / 1 φορτίο / Χριστιανοί

13 / Cinarli Furnos / Τσινάφορο / 1,5 φορτίο / Χριστιανοί

14 / Fournos Kebir / Φούρνος / 1,5 φορτίο / Χριστιανοί

15 / Kara Kariye Furnos / - [Καρυά ;] / 1,5 φορτίο / [Χριστιανοί]

19 / Gidahor / Γιδά / 2 φορτία / Χριστιανοί

20 / Iskinat / - [Σχοινάς] / 1,5 φορτίο / - [Χριστιανοί]

38 / Korfe Ali Efendi / (Κορυφή) / 1 φορτίο / [Χριστιανοί] ¹⁰

Φόρος βοσκών προβάτων (celebkese agnam):

8 / Kara Kariye Furnos / - [Καρυά ;] / 23 πρόβατα / 1506,5 άσπρα / [Χριστιανοί]

10 / Polati / Πλατύ / 114 πρόβατα / 7467 άσπρα / Χριστιανοί

12 / Klidi / Κλειδί / 50 πρόβατα / 3275 / Χριστιανοί

13 / Korfe Ali Efendi / (Κορυφή) / 7 πρόβατα / 458,5 άσπρα / [Χριστιανοί]

14 / Cinarli Furnos / Τσινάφορο / 42 πρόβατα / 2751 / Χριστιανοί

15 / Fournos Kebir / Φούρνος / 33 πρόβατα / 2161,5 / Χριστιανοί ¹¹

5 Για την απόδοση του «Gidahor», νομίζω ότι πρέπει να προτιμηθεί το Γκινταχώρα από το Γκινταχώρι, διότι οι ίδιοι οι κάτοικοι του Γιδά έχουν αποκαλέσει τον οικισμό τους «χώρα Γιδά», σε εικόνα που αφιέρωσαν προς την μονή Αγίων Αναργύρων Νησίου το 1862 (;) βλ. Τριανταφυλλίδης 1983, σ. 51.

6 Χαβιαράς 2003, σ. 6 επ., 37.

7 Λόγω της υποχρέωσης παράδοσης νίτρον για το δημόσιο πυριτιδοποιείο του καζά της Θεσσαλονίκης, τα χωριά απαλλάσσονταν από τον μισό anariz.

8 Χαβιαράς 2003, σ. 10 επ., 40.

9 Παραδίδονταν σε είδος για την κατασκευή του μαύρου μπαρουτιού στο δημόσιο πυριτιδοποιείο του καζά της Θεσσαλονίκης.

10 Χαβιαράς 2003, σ. 12 επ., 43.

11 Χαβιαράς 2003, σ. 14 επ., 46.

Φόρος για διάφορες επισκευές, μισθούς **sekban**,¹² πολεμικές συνδρομές κ.ά.:

- 4 / Cinarli Furnos / Τσινάφορο / 2220 άσπρα / Χριστιανοί
- 5 / Kara Kariye Furnos / - [Καρυά ;] / 1480 άσπρα / Χριστιανοί
- Korfe Ali Efendi / (Κορυφή) / 2220 άσπρα / Χριστιανοί
- 6 / Gidahor με τους μοναχούς / Γιδά / 3330 άσπρα / Χριστιανοί
- 7 / Polati / Πλατύ / 12620 άσπρα / Χριστιανοί
- 20 / Fournos Kebir / Φούρνος / 2220 άσπρα / Χριστιανοί
- 32 / Lapra (Ahmed) Aga / Λάπρα / 1110 άσπρα / Χριστιανοί
- 50 / Klidi / Κλειδί / 2220 άσπρα / Χριστιανοί 13

Φόρος για πολεμική και ειρηνική συνδρομή και για τους ταχυδρομικούς σταθμούς:

- 4 / Cinarli Furnos / Τσινάφορο / 3600 άσπρα / Χριστιανοί
- 5 / Kara Kariye Furnos / - [Καρυά ;] / 2400 άσπρα / - [Χριστιανοί]
- 6 / Korfe Ali Efendi / (Κορυφή) / 3600 άσπρα / - [Χριστιανοί]
- 7 / Gidahor με τους μοναχούς / Γιδά / 5400 άσπρα / Χριστιανοί
- 8 / Polati / Πλατύ / 20400 άσπρα / Χριστιανοί
- 22 / Fournos Kebir / Φούρνος / 3600 άσπρα / Χριστιανοί
- 53 / Klidi / Κλειδί / 3600 άσπρα / Χριστιανοί ¹⁴

Σύμφωνα με αυτόν τον κώδικα η απαρχή της έγγραφης αναφοράς του χωριού Γιδάς [Γκινταχώρ(α)] ανάγεται πλέον στο 1724. Για το λόγο αυτό, θέλω να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον Γεώργιο Χαβιαρά, που μ' αυτήν την εργασία του μας έδωσε πολυτιμότες πληροφορίες για την τοπική ιστορία μας.

12 Τουρκοελληνικό Λεξικό στο λήμμα sekban: μέλος ειδικού σώματος των γενιτσάρων, ειδικών φρουρών, χωροφυλάκων - Χαβιαράς 2003, σ. 106.

13 Χαβιαράς 2003, σ. 18 επ., 50 και σ. 108, όπου αναφέρεται ότι μία από τις επισκευές αφορούσε τη γέφυρα του Αλιάκμονα.

14 Χαβιαράς 2003, σ. 21 επ., 55.

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ...

Δρ. Εμμανουήλ Γ. Ξυνάδας, Δρ. Εκκλησιαστικής Ιστορίας

Ο τοπικός Τύπος της Ημαθίας από το 1924 ως τις μέρες μας

Γέννηση – Εξέλιξη - Προοπτική¹

Στη μνήμη
του πρώτου εκδότη
τοπικής εφημερίδας
Ι.Γ. Γούναρη

Εισαγωγικά

Σκοπός της παρούσας εισήγησης είναι να παρουσιάσει συνοπτικά την ιστορία του τοπικού Τύπου της Ημαθίας, από το 1924, έτος κατά το οποίο εκδόθηκε η πρώτη εφημερίδα στη Βέροια ως τις ημέρες μας. Παράλληλα, αποσκοπεί στην παρουσίαση στατιστικών δεδομένων όσον αφορά τις εφημερίδες που κυκλοφόρησαν σε όλο το διάστημα στην περιφέρεια της Ημαθίας. Προς εκπλήρωση των παραπάνω στόχων, τόσο τα ιστορικά στοιχεία, όσο και τα στατιστικά δεδομένα παρουσιάζονται συγκεντρωτικά ανά περίοδο κυκλοφορίας των τοπικών εντύπων, σύμφωνα με την παρακάτω κατάταξη: α) 1924 – 1936: Οι πρώτες εφημερίδες της Ημαθίας, β) 1936 – 1943: Ο τοπικός Τύπος κατά τη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας και της Κατοχής, γ) 1943 – 1944: Ο «Αντιστασιακός Τύπος», δ) 1945-1949: Ο τοπικός Τύπος στην περίοδο του Εμφυλίου, ε) 1950-1967: Ο μετεμφυλιακός Τύπος, στ) 1967-1974: Ο τοπικός Τύπος την περίοδο της Χούντας, ζ) 1974 – 1996: Ο Τύπος της Μεταπολίτευσης, η) 1996-2017: Ο τοπικός Τύπος στον 21^ο αιώνα.

α) 1924 – 1936: Οι πρώτες εφημερίδες της Ημαθίας

Ο Μεσοπόλεμος αποτελεί μια περίοδο, κατά την οποία συνέβησαν γεγονότα, τα οποία χαρακτηρίζουν τη νεότερη ελληνική ιστορία. Ειδικότερα, η στάση που θα έπρεπε να τηρήσει η χώρα και η συμμετοχή της στη μικρασιατική εκστρατεία, ήταν ένα θέμα που απασχόλησε την κεντρική πολιτική σκηνή της περιόδου. Επιπλέον, η

¹ Το συγκεκριμένο θέμα αποτέλεσε αντικείμενο εισήγησης στο 51^ο Πανελλήνιο Δημοσιογραφικό Συνέδριο «Δημοσιογραφία και Δημοσιογράφος στην Ελληνική Περιφέρεια», το οποίο πραγματοποιήθηκε στη Βέροια 6-8 Οκτωβρίου 2017.

Μικρασιατική Καταστροφή στάθηκε αφορμή για τον ξεριζωμό του Ελληνισμού από τις πατρογονικές εστίες και την έλευση των Ελλήνων της Μικράς Ασίας, του Πόντου και της Θράκης στην Ελλάδα, ενώ, παράλληλα, μουσουλμανικοί πληθυσμοί μετακινήθηκαν προς την Τουρκία σε εφαρμογή της συνθήκης της Λοζάνης (1923). Με τον τρόπο αυτό το πληθυσμιακό status μεταβλήθηκε. Οι τοπικές κοινωνίες άλλαξαν χαρακτήρα και χρειάστηκε να διαμορφωθούν νέες ισορροπίες, οι οποίες θα έπρεπε να απορροφήσουν τους κραδασμούς που είχε δημιουργήσει η εγκατάσταση των προσφύγων στο νέο τους κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο. Παράλληλα, η εποχή διαπνέεται από πνεύμα νεωτερισμού, το οποίο επηρεάζει την οικονομική, πολιτική και πολιτισμική ζωή της εποχής, ενώ σε κεντρικό επίπεδο υπάρχει πρόθεση για την προώθηση μεταρρυθμίσεων και την υλοποίηση δημοσίων έργων, για την οικονομική ανάπτυξη και τον περιορισμό της ανεργίας το ποσοστό της οποίας είχε ανέλθει σε υψηλά επίπεδα.

Μέσα σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο άρχεται η Ιστορία του τοπικού Τύπου της Ημαθίας² το έτος 1924 με την έκδοση της πρώτης εβδομαδιαίας τοπικής εφημερίδας της Βέροιας με τον τίτλο «Αστήρ Βερροίας». Ο Αστέρας εκδόθηκε, από τον Ιωάννη Γούνναρη, με σκοπό, αφενός την προβολή και το σχολιασμό της τοπικής επικαιρότητας καλύπτοντας ένα σημαντικό κενό στο χώρο της ενημέρωσης και αφετέρου τη μετάδοση της εθνικής και διεθνούς επικαιρότητας στο κοινό της Βέροιας. Μέχρι τότε το κενό καλύπτονταν από τις εφημερίδες της Θεσσαλονίκης, της Αθήνας και παλιότερα της Κωνσταντινούπολης, στις οποίες ενσωματώνονταν στήλες με ανταποκρίσεις από τη Βέροια, τη Νάουσα κ.τ.λ. Πολιτικά, η εφημερίδα τάχτηκε στο πλευρό του κόμματος των Φιλελευθέρων και του τοπικού βουλευτή Ι. Παπαδάκη³. Στην αντίπερα όχθη, το Λαϊκό κόμμα υποστήριζε η εφημερίδα «Βέροια», ενώ η εφημερίδα «Κρόταλος» τάχθηκε στο πλευρό του Αγροτικού Κόμματος. Οι εφημερίδες αυτές εκδόθηκαν το 1925 και στην έκδοση τους εμπλέκονται τα ίδια πρόσωπα, δηλαδή, ο Αναστάσιος Λεονάρδος, ο Στέφανος Βαφείδης και ο Νικόλαος Ζωγράφος, η διαφωνία των οποίων οδήγησε στην έκδοσης της εφημερίδας «Βέροια», από τους δύο τελευταίους⁴. Την ίδια περίοδο εκδόθηκαν και άλλες εφημερίδες⁵, ενώ σημαντική μερίδα αυτών κυκλοφόρησαν συγκυριακά υποστηρίζοντας υποψηφίους, οι οποίοι έλαβαν μέρος στις διάφορες εκλογικές αναμετρήσεις του Μεσοπολέμου⁶.

2 Ειδική μελέτη για τον τοπικό Τύπο στην Ημαθία από το 1924 έως το 1974 έχει εκπονήσει ο Χρήστος Σκούπρας. Βλ. Χρήστος Ι. Σκούπρας, *Όψεις και τομές στην τοπική ιστορία της Βέροιας (1924-1974)*, Βέροια, 2008, 21-43.

3 Τον Παπαδάκη στήριζε ο εντόπιος πληθυσμός, σε αντίθεση με τους πρόσφυγες, οι οποίοι στήριζαν τον Αβραάμ Γρηγοριάδη. Βλ. Σκούπρας, ό.π., 23.

4 Η εφημερίδα παρέμεινε πολιτικά στο πλευρό των «Λαϊκών». Βλ. Σκούπρας, ό.π., 26.

5 Πρόκειται για τις εφημερίδες, «Ο Ελεύθερος Λόγος» (1928), «Ο Ψύλλος» (1929), η «Φωνή της Βέροιας» (1929), «Νέα Ζωή» (1932) και η «Μακεδονική Ηχώ» (1935). Ειδικότερα, ο «Ελεύθερος Λόγος» αποτελεί την αρχή της εκδοτικής πορείας της οικογένειας Σμυρλή· εκδόθηκε το 1928 από τον Θρασύβουλο Σμυρλή και συνέχισε να κυκλοφορεί ως το 1935, έτος κατά το οποίο εκδόθηκε η «Μακεδονική Ηχώ» με εκδότη ένα άλλο μέλος της οικογένειας Σμυρλή, τον Μανώλη (Λώλη) Σμυρλή. Τα δύο έντυπα αγγίζουν και εκφράζουν το συντηρητικό χώρο, ενώ όπως θα αναφερθεί και παρακάτω, η «Μακεδονική Ηχώ» συνέχισε την πορεία της, τόσο κατά τη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας, όσο και κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Βλ. Σκούπρας, ό.π., 26-28. Ειδικότερα για την εφημερίδα *Μακεδονική Ηχώ* πρβλ. Εμμανουήλ Ξυνάδας, «Η 2η επέτειος της «Εργατικής Πρωτομαγιάς» κατά τη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας, μέσα από ειδικό αφιέρωμα της Μακεδονικής Ηχούς», *Χρονικά Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας*, τχ. 27 (Σεπ.-Δεκ. 2015), 42-50 και Χρήστος Σκούπρας, *Κατοχή, Εαμική Εξουσία, Εμφύλιος στην Ημαθία. Εφημερίδες, Απελευθέρωση, Κοινωνική Ζωή*, Βέροια, 2016, 24.

6 Η εφημερίδα «Εμπρός», την οποία εξέδωσε ο βουλευτής Παπαδάκης, το 1931, καθώς όπως αναφέρει ο «Αστέρας», «Ομολογουμένως έπιτακτική ήτο ή ανάγκη της έκδόσεως τού φύλλου τούτου δεδομένου ότι δεν υπήρχε ούδ' υπάρχει έφημερίς εν Βερροία διατεθειμένη ένεξελέγκτως να έξυμνεί τόν κ. Βουλευτήν». Επιπλέον, για την εκλογική αναμέτρηση του 1932 εκδόθηκε η εφημερίδα «Θάρος», η οποία, κατά πάσα πιθανότητα,

Την ιστορία του τοπικού Τύπου συμπληρώνει την ίδια περίοδο η εκδοτική δραστηριότητα στη Νάουσα η οποία ξεκινάει το 1928, με την εφημερίδα «Νάουσα», η οποία εκδίδονταν κάθε εβδομάδα και εκδότης της ήταν ο γιατρός Νικόλαος Δουλγεράκης. Η εφημερίδα εξέφραζε τις απόψεις του κόμματος των Φιλελευθέρων και εκδόθηκε περιοδικά μέχρι την Άνοιξη του 1935, όποτε διέκοψε οριστικά την κυκλοφορία της μετά την αποτυχία του κινήματος των βενιζελικών της 1^{ης} Μαρτίου 1935. Το ίδιο έτος (1928) εκδόθηκε και η εφημερίδα «Εφημερίς Λαού Ναούσης» με διευθυντή τον λόγιο Ναουσαίο Σταύρο Χωνό. Η εφημερίδα υποστήριζε το κόμμα των Φιλελευθέρων και σταμάτησε να εκδίδεται, οριστικά, μετά τις εκλογές του Ιουλίου του 1933. Επιπλέον, εκδόθηκαν στη Νάουσα εφημερίδες για να υποστηρίξουν τις υποψηφιότητες προσωπικοτήτων της πόλης για το δημοκρατικό αξίωμα⁷.

β) 1936-1943: Ο τοπικός Τύπος κατά τη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας και της Κατοχής.

Με την επιβολή της μεταξικής δικτατορίας (1936) ο Τύπος τέθηκε σε καθεστώς λογοκρισίας. Την περίοδο αυτή ο «Αστήρ Βερροίας» και η «Μακεδονική Ηχώ»⁸, που είχε ξεκινήσει να εκδίδεται το 1935, συνέχισαν την έκδοσή τους τηρώντας, τουλάχιστον, ανεκτική στάση προς το καθεστώς. Ο «Αστέρας» ανέστειλε την έκδοσή του λίγες ημέρες πριν την κατάληψη της πόλης από τις γερμανικές δυνάμεις, την 7^η Απριλίου 1941, αναγγέλλοντας την επίθεση που δέχτηκε η χώρα, σε δισέλιδη έκδοση⁹, ενώ η «Μακεδονική Ηχώ» συνέχισε να εκδίδεται και στην κατοχική περίοδο, τηρώντας στάση υποστηρικτική στις κατοχικές δυνάμεις, αναδεικνύοντας μέσα από την αρθρογραφία, θέσεις του εθνικοσοσιαλισμού και της γερμανικής προπαγάνδας. Αξίζει να αναφερθεί ότι με την εφημερίδα συνεργάστηκε ο Νικόλαος Ζωγράφος¹⁰, δικηγόρος, ο οποίος δραστηριοποιήθηκε στη Βέροια και τη Θεσσαλονίκη και ο οποίος καταδικάστηκε από το δικαστήριο δοσιλόγων σε 5 ½ χρόνια φυλάκιση, ενώ ο εκδότης της εφημερίδας Λ. Σμυρλής εκτελέστηκε από την ΟΠΛΑ στις 11 Μαρτίου 1944¹¹.

γ) 1943-1944: Ο «Αντιστασιακός Τύπος»

Σημαντική θέση στην ιστορία του τοπικού Τύπου κατέχει ο «Αντιστασιακός

ήταν προσωπική εφημερίδα πολιτικών στελεχών του κόμματος των Φιλελευθέρων. Βλ. Σκούπρας, ό.π., 25.

7 Το 1929 και το 1931 κυκλοφόρησαν από τους Πετρίδη και Μπίλλη και Ιατρόπουλο και Τύμη οι εφημερίδες «Πρόοδος Ναούσης» και «Αλήθεια», αντίστοιχα, οι οποίες στόχο είχαν την υποστήριξη των υποψηφιοτήτων του Γεωργίου (Τζιων) Περδικάρη και του Γεωργίου Τύμη για το δημοκρατικό αξίωμα. Τελικά, η «Πρόοδος», προσκείμενη στους αντιβενιζελικούς, μετά την επανεκλογή του Περδικάρη, το καλοκαίρι του 1929 διέκοψε την έκδοσή της, ενώ η «Αλήθεια», επίσης αντιβενιζελικού προσανατολισμού, σταμάτησε να κυκλοφορεί πριν τις εκλογές του Ιουλίου του 1933, αφού ο Τύμης δεν υπήρξε υποψήφιος δήμαρχος. Τέλος, το ίδιο έτος κυκλοφόρησε η εφημερίδα «Νέος Αγών» για να υποστηρίξει τον υποψήφιο δήμαρχο Φιλώτα Κόκκινο και την πολιτική του κόμματος των Φιλελευθέρων. Βλ. Τάκης Μπαίτσης «Ο Τύπος στη Νάουσα», *Νιάουστα*, Πέτρος Δεινόπουλος, «Εφημερίδες της Νάουσας», *Νάουσα 19^{ος} – 20^{ος} αιώνας*, Νάουσα, 1999, 271 κ.ε. και Εμμανουήλ Ξυνάδας, «Οψεις της πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής της Νάουσας στα τέλη της τρίτης δεκαετίας του 20ου αιώνα», *Μιλάμε για τη Νάουσα του 20^{ου} αιώνα*, Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας, Βέροια, 2017, 161-167.

8 Σειρά της εφημερίδας «Μακεδονική Ηχώ» στο αρχείο εφημερίδων του Κέντρου Τοπικής Ιστορίας Κ.Ε.Π.Α. Δ. Βέροιας.

9 Κεντρικό τίτλος του φύλλου: «Ἡ Ἑλλάς, ἡ μικρά ἀλλά τόσο γενναία Ἑλλάς ὑπέστη χθές ἐπίθεσιν ἀπὸ τὴν Γερμανίαν», *Ἀστήρ Βερροίας*, 7-4-1941.

10 Χρήστος Σκούπρας, *Κατοχή, Εαμική Εξουσία, Εμφύλιος στην Ημαθία. Εφημερίδες, Απελευθέρωση, Κοινωνική ζωή*, Βέροια, 2016, 31-32.

11 Η πληροφορία από το Χρήστο Σκούπρα στο: Σκούπρας, *Κατοχή*, ό.π., 32.

Τύπος», ο Τύπος που εκδίδονταν από τις οργανώσεις του Ε.Α.Μ., της Ε.Π.Ο.Ν και τα στρατιωτικά τμήματα του Ε.Λ.Α.Σ. κατά τη διάρκεια της Κατοχής, από το 1943 και έπειτα, μέχρι και το διάστημα μετά την Απελευθέρωση¹². Συνολικά δεκατρία έντυπα εντάσσονται στην συγκεκριμένη κατηγορία¹³. Από την έρευνα προκύπτουν ορισμένα συμπεράσματα όπως: α) τα περισσότερα έντυπα δεν είχαν σταθερή περιοδική έκδοση, κάτι που δικαιολογείται άλλωστε από τις υφιστάμενες ιστορικές συνθήκες. Έτσι, για παράδειγμα η «Ηχώ του Βερμίου», όργανο της επιτροπής διαφώτισης του 16^{ου} Συντάγματος του ΕΛΑΣ εξέδωσε στις 20 Σεπτεμβρίου 1943 το 2^ο φύλλο της και ένα χρόνο αργότερα στις 25 Σεπτεμβρίου του 1944 το 3^ο φύλλο της. β) Μια εφημερίδα με σχετικά τακτική περιοδικότητα, από ένα σημείο και μετά, είναι η «Σπίθα», η οποία εκδόθηκε πιθανότατα το 1943¹⁴. Με βάση τα σωζόμενα φύλλα είναι πιθανό η εφημερίδα να κυκλοφορούσε ανά 15νήμερο. γ) Από τις εφημερίδες της περιόδου ο «Ελεύθερος Λαός» που εκδόθηκε το 1944 από την περιφερειακή επιτροπή του ΕΑΜ Βέροιας συνέχισε την έκδοσή του και μετά την Απελευθέρωση, σίγουρα έως την 4^η Ιανουαρίου του 1945, οπότε εκδόθηκε το 13^ο φύλλο της εφημερίδας, ενώ από το φύλλο της 12^{ης} Δεκεμβρίου 1944 παρουσιάζεται με τον τίτλο «Λεύτερος Λαός». Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι πέντε από τα δεκατρία έντυπα εκδίδονταν από την Ε.Π.Ο.Ν. δείγμα της ενεργού συμμετοχής της νεολαίας στον αντιστασιακό αγώνα, και στον αγώνα ενεργοποίησης των νέων εναντίον των κατακτητών και των συνεργατών τους.

1945-1949: Ο τοπικός Τύπος στην περίοδο του Εμφυλίου

Τα μετακατοχικά – εμφυλιακά χρόνια¹⁵ ξεκινούν νέες εκδοτικές, βραχύβιες, προσπάθειες, με επίκεντρο τη Βέροια. Εξαίρεση αποτελεί η προσπάθεια του Ηλία Νόβα με τον «Θαρραλέο», η οποία ξεκίνησε την έκδοσή της τον Οκτώβριο του 1946 και συνέχισε να εκδίδεται μέχρι τον Οκτώβριο του 1964¹⁶. Παράλληλα, την περίοδο του Εμφυλίου εκδόθηκαν εφημερίδες, οι οποίες κατά κύριο λόγο εξέφραζαν το χώρο των συντηρητικών - εθνικοφρόνων. Είναι η εποχή της Εθνικοφροσύνης, κατά την οποία η συγκεκριμένη έννοια ταυτίζεται με αυτήν της νομιμοφροσύνης και αντιτίθεται σε αυτήν της αναρχίας και του Κομμουνισμού, σύμφωνα με την πολιτική ρητορεία της εποχής. Συνεπώς, και τα έντυπα που κυκλοφορούσαν δεν μπορούσαν παρά να συστρατεύονται με τις απόψεις τους Κράτους, ενώ κάθε αντίθετη άποψη διωκόταν με τα γνωστά για την εποχή μέσα¹⁷. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι εφημερί-

12 Για τον «Αντιστασιακό Τύπο» βλ. Σκούπρας, ό.π., 31-44, ο ίδιος, *Όψεις...*, ό.π., 30-32 και Αλέξανδρος Χατζηκώστας, *Η Εθνική Αντίσταση στο Νομό Ημαθίας*, Βέροια, 2003, 59-62.

13 Πρόκειται για τα έντυπα και τους εκδότες τους: Αγροτικά Νειάτα - ΕΠΟΝ, Ηχώ του Βερμίου -16ο Σύνταγμα ΕΛΑΣ, Νεανικοί Πόθοι - ΕΠΟΝ, Αναγέννηση -ΕΠΟΝ, Νεανικό Σάλπισμα - ΕΠΟΝ Ναούσης, Εξόρμηση -ΕΑΜ, Καθημερινά Νέα - ΕΑΜ, Ελεύθερος Άνθρωπος - ΕΑΜ, Πάντα Εμπρός - ΕΠΟΝ, Επαναστάτης - 1 6 ο Σύνταγμα ΕΛΑΣ, Ελευθερωτής - 50ο Σύνταγμα ΕΛΑΣ, Άστρο - 16ο Σύνταγμα ΕΛΑΣ, Λεύτερος Λαός - ΕΑΜ, Σπίθα - Κ.Κ.Ε.

14 Στο Αρχείο των «Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας» σώζονται τα φύλλα της 26 Δεκεμβρίου 1943 (2), της 24^{ης} Ιουνίου 1944 (3), 8^{ης} Αυγούστου 1944 (7), της 15ης Σεπτεμβρίου 1944 (6) και το φύλλο της 9^{ης} Οκτωβρίου 1944. Βλ. και Σκούπρας, ό.π., 36.

15 Για τον Τύπο της περιόδου βλ. Σκούπρας, *Όψεις...*, ό.π., 30-35.

16 Η συγκεκριμένη εφημερίδα μαζί με τον «Αστέρα», το «Φρουρό της Ημαθίας» και τη «Φωνή Ναούσης» αποτέλεσαν τις κύριες εκδοτικές προσπάθειες στο χώρο της Ημαθίας μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '60. Για τον «Θαρραλέο» βλ. Σκούπρας, *Όψεις...*, ό.π., 33-37.

17 Τέτοιες εφημερίδες που εκδόθηκαν στη Βέροια τη δεδομένη χρονική στιγμή ήταν ο «Ελεύθερος Λόγος», εβδομαδιαίο όργανο των εθνικοφρόνων Ημαθίας (1945), ο «Εθνικός Κήρυξ» με εκδότη τον Κ. Καρακωστή (1946), η «Νέα Βέροια» εβδομαδιαία ακοματίστος εθνική εφημερίς» (1947) και ο «Νέος Αγών» (1948). Σκούπρας, *Όψεις...*, ό.π., 32 και Αρχείο Εφημερίδων Κέντρου Τοπικής Ιστορίας Κ.Ε.Π.Α. Δ. Βέροιας, όπου σειρά

δες των εθνικοφρόνων προέβαλαν την κυβερνητική πολιτική και τις επιταγές τους παλατιού. Επίσης, αναφορές γίνονται στον κομμουνιστικό κίνδυνο και καταφέρονται εναντίον του κομμουνισμού και των κομμουνιστών, οι οποίοι χαρακτηρίζονται «συμμορίτες», «εαμοσλάβοι», «εαμοβούλγαροι» κ.τ.λ. Επιπλέον, παρουσιάζονται τα «κατορθώματα» και οι επιτυχίες του «Εθνικού Στρατού» σε αντιπαράβολή με τα «φρικαλέα εγκλήματα» του «Δημοκρατικού Στρατού»¹⁸. Τέλος, στην ύλη του Τύπου της περιόδου περιλαμβάνονται και οι λεγόμενες δηλώσεις μετανοίας, κείμενα με τα οποία πολίτες αποκήρυτταν δημόσια την κομμουνιστική ιδεολογία¹⁹. Αξίζει να γίνει ιδιαίτερη αναφορά και στην εφημερίδα «Θαρραλέος», εφημερίδα με ιδιαίτερο, για την εποχή χαρακτήρα, τάχτηκε στο πλευρό της ΕΠΕΚ, της οποίας υποψήφιος υπήρξε ο εκδότης της στις εκλογές του 1950, δε δίσταζε να προβάλλει τα δίκαια των πολιτών, να ενημερώνει για κρατούμενους, φυλακισμένους και εξόριστους και να καλεί σε ομόνοια τους Έλληνες²⁰. Τέλος, την ίδια περίοδο εκδόθηκε και μια εφημερίδα – όργανο του συλλόγου πολυτέκνων Βέροιας, η «Εφημερίς των Πολυτέκνων», η οποία αποτελεί και την πρώτη καταγεγραμμένη έκδοση συλλογικού οργάνου στην ιστορία του τοπικού Τύπου της Ημαθίας.

1950-1967: Ο μεταπολεμικός Τύπος

Από το 1950 συνεχίζει την πορεία της η πρώτη τοπική εφημερίδα «Αστήρ Βερόιας», η ιστορική παρουσία της οποίας ολοκληρώνεται το έτος 1956, ένα χρόνο μετά το θάνατο του πρώτου εκδότη της Ιωάννη Γούναρη. Στο σημείο αυτό, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ξεκινά μια νέα περίοδος για τον τοπικό Τύπο στην Ημαθία, καθώς κανένα από τα έντυπα της προηγούμενης, εμφυλιακής, περιόδου, πλην του «Θαρραλέου», δεν συνεχίζει την έκδοσή του και νέες εκδόσεις κάνουν την εμφάνισή τους, σηματοδοτώντας την νέα περίοδο. Έτσι, το 1953 εκδόθηκε μια νέα τοπική εφημερίδα με σημαντική παρουσία «Ο Φρουρός της Ημαθίας»²¹, η οποία πολιτικά τοποθετήθηκε στον Κεντρικό χώρο και εξέφραζε τις θέσεις και τις απόψεις των βουλευτών και των υποψηφίων της Ένωσης Κέντρου και κυρίως του Ιωάννη Παπαδάκη – Σταίκου, ο οποίος από ένα σημείο και έπειτα, φερόταν και ως ιδιοκτήτης της. Ένα χρόνο νωρίτερα, το 1952, ο Δημήτριος Χατζηδημητρίου ξεκίνησε την έκδοση της εφημερίδας «Νίκη», έντυπο το οποίο τάχθηκε στο πλευρό της Δεξιάς και ειδικότερα της ΕΡΕ, υποψήφιος βουλευτής της οποίας υπήρξε ο ίδιος²². Την εκδοτική δραστηριότητα σε επίπεδο νομού συμπληρώνουν «Η φωνή Ναούσης», η οποία ξεκίνησε να εκδίδεται το 1951 και η «Νάουσα» η οποία κυκλοφόρησε σαράντα επτά φύλλα στη δεκαετία του 1960, τασσόμενη στο πλευρό της ΕΡΕ και του βουλευτή Ιωάννη Τσαμπάζη²³. Σε αντίθεση με τη Βέροια και τη Νάουσα, στις οποίες τοπικές εφημερίδες εκδίδονταν από το Μεσοπόλεμο, στην Αλεξάνδρεια η πρώτη εκδοτική προσπάθεια έγινε το 1960 με την εφημερίδα «Αλεξάνδρεια» από τον Ζήση Πατσίκια, ο οποίος πέντε χρόνια αργότερα

της εφημερίδας «Ο Νέος Αγών».

18 Βλ. φύλλα εφημερίδας «Νέος Αγών» και φύλλο εφημερίδας «Ελεύθερος Λόγος», στο Αρχείο Εφημερίδων Κέντρου Τοπικής Ιστορίας Κ.Ε.Π.Α. Δ. Βέροιας.

19 Για τις δηλώσεις μετανοίας στον τοπικό Τύπο βλ. Σκούπρας, *Κατοχή*, ό.π., 96 κ.ε.

20 Για τον «Θαρραλέο» βλ. Σκούπρας, *Οψεις...*, ό.π., 33-37.

21 Βλ. Σκούπρας, *Οψεις*, ό.π., 38-39.

22 Βλ. Σκούπρας, *Οψεις*, ό.π., 37-38.

23 Πληροφορία από τον κ. Τάκη Μπαίτση, στο αρχείο του οποίου σώζεται σειρά της εφημερίδας «Νάουσα» (1-10-2017).

ξεκίνησε την εκδοτική του δραστηριότητα στη Βέροια με την εφημερίδα «Λαός»²⁴.

Πέραν τούτων, αξίζει να αναφερθεί η προσπάθεια του Ι. Λαζαρίδη, το 1966, με την εφημερίδα «Ελευθερία», η οποία αποτελεί την πρώτη καταγεγραμμένη προσπάθεια για καθημερινή έκδοση εντύπου στην Ημαθία, χωρίς να είναι γνωστά τα αποτελέσματά της. Επιπλέον, την ίδια περίοδο κυκλοφόρησαν, περιστασιακά, έντυπα για να υποστηρίξουν θέσεις και υποψηφίους κομμάτων που έλαβαν μέρος στις διάφορες εκλογικές αναμετρήσεις της περιόδου²⁵. Επίσης, κυκλοφόρησαν δύο θρησκευτικά έντυπα το περιοδικό «Πελεκάν» (1961) του ομώνυμου σωματείου και η εφημερίδα «Εκκλησιαστική Αφύπνισις» η οποία συνέδεσε την έκδοσή της με το πρόσωπο του μητροπολίτη Καλλίνικου, στον οποίο επιτίθεται. Τέλος, κυκλοφόρησε και η εφημερίδα «Αγροτική Ηχώ», από επιτροπή γεωπόνων²⁶.

1967-1974: Ο τοπικός Τύπος την περίοδο της Χούντας

Κατά την επιβολή της δικτατορίας των συνταγματαρχών, διαπιστωμένα, κυκλοφορούσαν στην Ημαθία οι εφημερίδες «Φρουρός της Ημαθίας», «Λαός» «Μεταρρύθμισις» και η «Αγροτική Ηχώ» στη Βέροια, ενώ στη Νάουσα κυκλοφορούσε η «Φωνή Ναούσης»²⁷. Εν μέσω της δικτατορικής περιόδου άρχισε να εκδίδεται η εφημερίδα «Βέροια». Όσον αφορά το «Φρουρό» στη Βέροια και τη «Φωνή Ναούσης» στη Νάουσα, εκδόθηκαν αδιάκοπα σε όλη τη δικτατορική περίοδο. Ο «Λαός» διέκοψε την εκδοτική του δραστηριότητα το έτος 1968, λόγω της πολιτικής της προληπτικής λογοκρισίας η οποία εφαρμοζόταν από το καθεστώς, αλλά και του σκόπιμου αποκλεισμού από κάθε κρατική επιχορήγηση που βάσει νόμου δικαιούνταν, για να συνεχίσει αμέσως μετά την πτώση της Χούντας²⁸. Επίσης, η «Μεταρρύθμισις» φαίνεται πως διέκοψε, επίσης, την έκδοσή της περί το 1969 μετά την απόλυση του εκδότη της ιατρού Βασιλείου Κουτσαντά από θέση που κατείχε²⁹. Η εφημερίδα «Βέροια» ξεκίνησε την έκδοσή της εν μέσω της δικτατορίας, κατά το 1972, και συνεχίζει την εκδοτική της πορεία μέχρι σήμερα³⁰. Επίσης, κατά την περίοδο της Χούντας, το 1970, εκδόθηκε από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ημαθίας το περιοδικό «Ημαθία», το οποίο προέβαλε το κυβερνητικό έργο σε επίπεδο νομού και το περιοδικό «Το Ρόπτρο» του Συλλόγου Φοιτητών Βέροιας.

1974 – 1996: Ο Τύπος της Μεταπολίτευσης

Η αποκατάσταση του Πολιτεύματος, η δημιουργία νέου πολιτικού σκηνικού και η ψήφιση του νέου Συντάγματος, με θεμελιώδες άρθρο αναφερόμενο στην ελευθερία του Τύπου, έδωσε την ευκαιρία σε πολλούς να εκφράσουν τις απόψεις τους και να ενσωματώσουν τις πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές εξελίξεις

24 Ανώνυμος, «Ο τοπικός Τύπος της Βέροιας – Η εφημερίδα Λαός», www.veriahistory.gr (19-1-2018).

25 Ως τέτοιες αναφέρονται η «Μεταρρύθμισις» (1957), η «Εξόρμησις» (1958), ο «Νέος Δρόμος» (1958), η «Φήμη» (1959) και η «Νέα Γενιά» (1966). Τέλος, υπήρξαν και έντυπα που συνδέθηκαν με την τοπική αυτοδιοίκηση και τις αυτοδιοικητικές εκλογές όπως η «Εξόρμησις» (1958), η «Φήμη» (1959) και το «Δελτίον Πληροφοριών Νομού Ημαθίας» (1966). Για τον Τύπο της περιόδου βλ. Σκούπρας, *Οψεις*, ό.π., 35-42.

26 Σκούπρας, *Οψεις*, ό.π., 41-42.

27 Σκούπρας, *Οψεις*, ό.π., 38, 39, φύλλο εφημερίδας «Αγροτική Ηχώ», 155 (Νοε. –Δεκ. 1971) και πληροφορία Τάκη Μπάιτση (1-10-2017).

28 «Η επανέκδοσις», *Λαός*, 5-8-1974, 1.

29 Σκούπρας, *Οψεις*, ό.π., 39.

30 Σκούπρας, *Οψεις*, ό.π., 42.

στις σελίδες των εντύπων που αποφάσισαν να εκδώσουν και να διευθύνουν. Η περίοδος που ξεκίνησε με την αποκατάσταση του πολιτεύματος και επεκτάθηκε μέχρι το 1996, οπότε και αποχώρησαν από την κεντρική πολιτική σκηνή πρόσωπα που συμμετείχαν σε αυτήν κατά την μεταπολιτευτική περίοδο, σε συνδυασμό με την επακόλουθη περίοδο, η οποία εκτείνεται ως τις μέρες μας αποτελεί την περίοδο κατά την οποία εκδόθηκαν και κυκλοφόρησαν τα περισσότερα έντυπα, ο συνολικός αριθμός των οποίων ξεπερνάει τα 60 (δηλαδή το ήμισυ, σχεδόν, της εκδοτικής δραστηριότητας στην Ημαθία από την έναρξή της), αν συνυπολογιστούν και κάποιες προσπάθειες, οι οποίες δεν περιλαμβάνονται στη λίστα της Γενικής Γραμματείας Τύπου³¹.

Η παραπάνω αύξηση στην εκδοτική δραστηριότητα μπορεί να δικαιολογηθεί και να εδραιωθεί στη γενικότερη ανάπτυξη που ακολουθεί η χώρα στη συγκεκριμένη περίοδο σε διάφορους τομείς, η οποία επηρεάζει και την εκδοτική δραστηριότητα ποικιλότροπα. Νέοι πολιτικοί συνδυασμοί, νέες οικονομικές και αναπτυξιακές προσπάθειες, κοινωνικές και πολιτιστικές πρωτοβουλίες αισθάνονται την ανάγκη να προβάλλουν και να υποστηρίξουν το έργο τους μέσα από έντυπο υλικό, το οποίο όταν εκδίδεται σε σταθερή περιοδική βάση αποκτά μια θέση και συμπληρώνει την ιστορία του τοπικού Τύπου της Ημαθίας.

1996-2017: Ο τοπικός Τύπος στον 21^ο αιώνα

Η κορύφωση της εκδοτικής δραστηριότητας και η αρχή της φθίνουσας πορείας του εντύπου στην Ημαθία μπορεί να τοποθετηθεί στα τέλη της πρώτης και στις αρχές της δεύτερης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα, τότε που η υφιστάμενη οικονομική κρίση επηρέασε βασικές δομές της οικονομίας και της ανάπτυξης στη χώρα, συμπεριλαμβανομένων και των εκδοτικών εταιρειών και γενικότερα μέσων μαζικής ενημέρωσης³². Συνάμα, όμως, θα πρέπει να σχολιαστεί και το γεγονός της ανάπτυξης του ηλεκτρονικού Τύπου, ο οποίος αντικατέστησε, σε μεγάλο βαθμό, τον έντυπο τοπικό Τύπο. Η παρούσα εξέλιξη θα πρέπει να νοηθεί ως μια θετική εξέλιξη στην εποχή της ψηφιοεπικοινωνιακής παγκοσμιοποίησης, μια εξέλιξη που δίνει την ευκαιρία μετάδοσης της πληροφορίας από το τοπικό επίπεδο, στο εθνικό και το παγκόσμιο, δίνοντας την ευκαιρία της προβολής της επικαιρότητας πολύ μακρύτερα από την εστία της δημιουργίας της. Παράλληλα, μέσω του ηλεκτρονικού Τύπου, ο αναγνώστης έχει την ευκαιρία να παρακολουθήσει τη διαφορετική προσέγγιση της επικαιρότητας, από διαφορετικά μέσα, και μάλιστα ανέξοδα, αφού όλες οι ενημερωτικές ιστοσελίδες του νομού λειτουργούν ελεύθερα και όχι συνδρομητικά³³.

Βρισκόμαστε, κοντά στα τέλη της 2^{ης} δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα. Ο τοπικός Τύπος αποτέλεσε μέσο αποτύπωσης της κοινωνικής πραγματικότητας, το οποίο λειτούργησε αμφίδρομα με την κοινωνία και αλληλεπίδρασε μαζί της. Αφενός, μετέφερε την πολιτική, οικονομική, κοινωνική, θρησκευτική, πολιτιστική και αθλητική ειδησιογραφία του κοινωνικού περιβάλλοντος στο οποίο εκδίδονταν η κάθε εφημερίδα και αφετέρου προέβαλε σκέψεις, προτάσεις, πολιτικές απόψεις κ.τ.λ. με σκοπό τον επηρεασμό του κοινωνικού περιβάλλοντός της.

31 Στοιχεία αντλήθηκαν και από την ιστοσελίδα της Γενικής Γραμματείας Τύπου: www.perifereianews.gr

32 Πρβλ. ΕΛΣΤΑΤ, Δελτίο Τύπου. Έρευνα Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου, έτους 2016, Πειραιάς, 28-4-2017 www.statistics.gr

33 Πρβλ. Αντώνης Καλογερόπουλος, «Η ενημέρωση, το Διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης», <http://www.kathimerini.gr> (1-10-2017)

Σήμερα, στην Ημαθία κυκλοφορούν οκτώ εφημερίδες χαρακτηριζόμενες ως πολιτικές, μία εφημερίδα αθλητική, τέσσερα περιοδικά πολιτισμικού περιεχομένου και ένα έντυπο εκκλησιαστικού περιεχομένου. Ο άλλοτε μεγάλος αριθμός κυκλοφορούντων εντύπων στην Ημαθία έχει συρρικνωθεί. Οι πολίτες επιλέγουν, όπως γίνεται αντιληπτό και από έρευνες σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, τα ηλεκτρονικά μέσα και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για την ενημέρωσή τους, πλην ορισμένων περιπτώσεων, ηλικιωμένων, κυρίως, ατόμων τα οποία επιθυμούν την έντυπη ενημέρωση. Ο τοπικός Τύπος μετασχηματίζεται ακολουθώντας τη σύγχρονη πραγματικότητα.

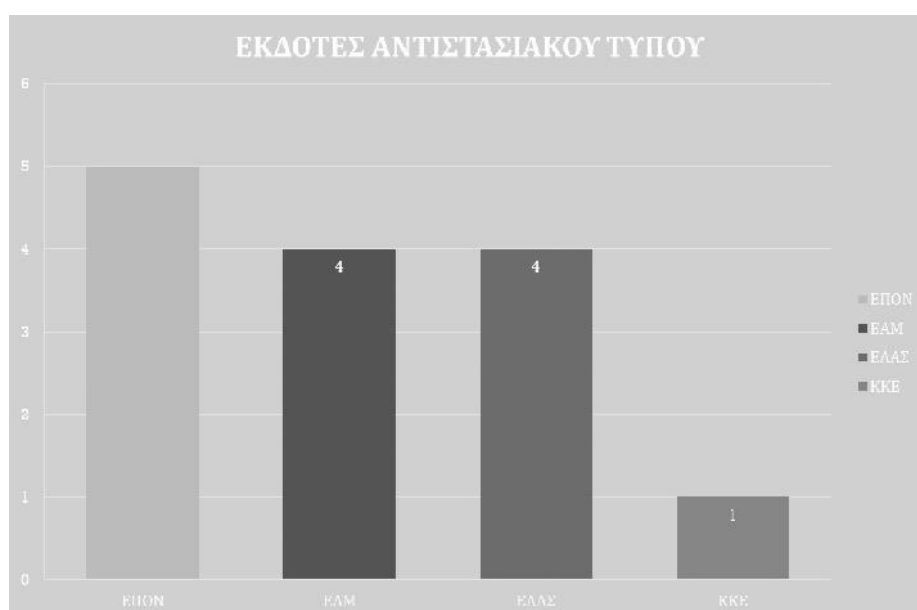
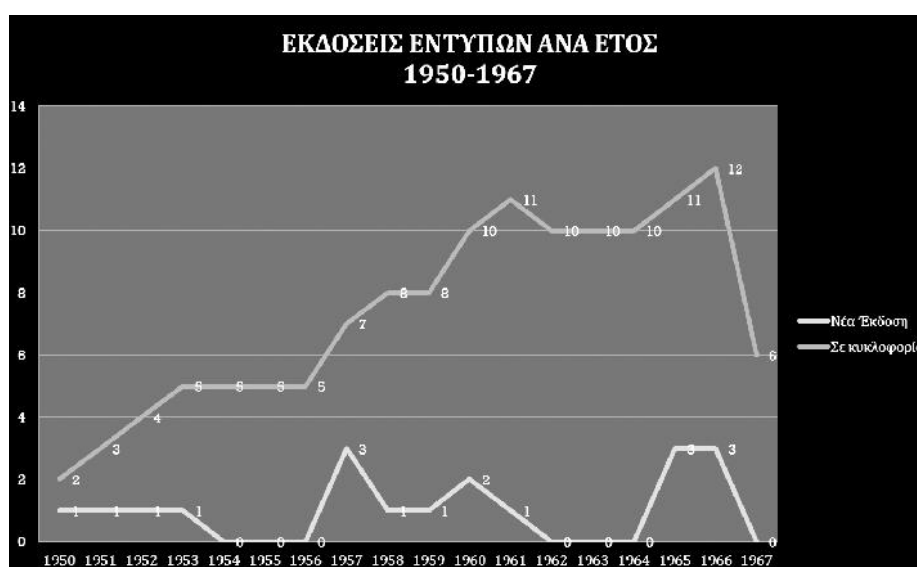
Οι πρώτες δισέλιδες - τετρασέλιδες μονόχρωμες και αργότερα δίχρωμες εφημερίδες έδωσαν τη θέση τους σε πολυσέλιδα έγχρωμα έντυπα (τουλάχιστον δεκά-έξι σελίδων), τα οποία φιλοξενούν θέματα ποικίλης ύλης. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο τοπικός Τύπος της Βέροιας από τις απαρχές του παρουσιάζει έντονο το στοιχείο της ποικιλίας, καθώς στις σελίδες του φιλοξενούνται άρθρα που σχετίζονται με την πολιτική, την τοπική ειδησιογραφία, πολιτιστικού περιεχομένου, ιατρικά, γεωργικά θέματα, λογοτεχνικές σελίδες κ.α.

Από την «*αρχαιότερα των εν Βερροία εφημερίδων*», σλόγκαν το οποίο επιθυμούσε να αποδώσει εγκυρότητα, σταθερότητα και συνέχεια στο έντυπο, καθώς επίσης και να το ισχυροποιήσει έναντι του ανταγωνισμού της περιόδου με την προσέλευση νέων συνδρομητών, συζητάμε για την ηλεκτρονική ιστοσελίδα με τις περισσότερες διαδικτυακές επισκέψεις και τα περισσότερα «clicks», τα οποία αποφέρουν αντίστοιχα αποτελέσματα στον εκδότη, δηλαδή την αποδοχή του κοινού, την επισκεψιμότητα του διαδικτυακού του τόπου, η οποία του αποδίδει εγκυρότητα, ενώ σε οικονομικό επίπεδο η αυτή αποτελεί δείκτη προσέλευσης διαφημίσεων, οι οποίες αποδίδουν οικονομικά οφέλη στον ιδιοκτήτη.

Από τον εκδότη – τυπογράφο, τον «κύριο υπεύθυνο» για την έκδοση μιας εφημερίδας στο παρελθόν περάσαμε σταδιακά μέσω του εκδότη – δημοσιογράφου της προπολεμικής και μεταπολεμικής περιόδου, στις εκδοτικές επιχειρήσεις, οι οποίες ανέλαβαν την έκδοση και διεύθυνση των εφημερίδων, ενώ σήμερα γίνεται λόγος για τους διαχειριστές των ηλεκτρονικών ιστοσελίδων ενημέρωσης, οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για τη διάχυση των ειδησεογραφικών μηνυμάτων στο διαδίκτυο. Παράλληλα, η άλλοτε ολιγομελής εκδοτική ομάδα διευρύνθηκε και σε αυτήν συμμετέχουν περισσότεροι συντελεστές, οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για την ποικιλία της ύλης που παρουσιάζεται στα έντυπα και ηλεκτρονικά μέσα.

Είναι γενικά αποδεκτό ότι ο Τύπος αντικατοπτρίζει τις ιδιαίτερες συνθήκες κάθε εποχής. Ως εκ τούτου, ο Τύπος συμμετέχει στην καταγραφή της Ιστορίας ως παραγωγός ή συμπαραγωγός, χωρίς όμως να την καταγράφει στην ολότητά της. Οι μαρτυρίες που μεταφέρονται δεν μπορούν να θεωρούνται ουδέτερες και αδιάβλητες, ενώ αντιθέτως θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και η πιθανότητα καταγραφής της Ιστορίας με τη μέθοδο της παραπληροφόρησης, της υποπληροφόρησης ή της αποπληροφόρησης, αναλόγως με τη σκοποθεσία του εντύπου και των εκδοτών του. Πέραν τούτου, ο Τύπος θα πρέπει να χρησιμοποιείται ως μέσο και εργαλείο επιστημονικής έρευνας, καθώς πέρα και πίσω από κάθε δημοσίευμα ή ερμηνεία που του αποδίδεται κρύβεται ένα πραγματικό ιστορικό γεγονός, το οποίο δεν αναιρείται και ο πυρήνας του οποίου δεν επηρεάζεται³⁴.

34 Παντελής Μπουκάλας, «Ο Τύπος ως συμπαραγωγός της Ιστορίας», www.kathimerini.gr (1-10-2017).

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

Επιμέλεια: Αναστασία Ταναμπάση, ιστορικός – Δρ. ιστορίας

ΜΙΛΑΜΕ ΓΙΑ ΤΗ ΒΕΡΟΙΑ ΤΟΥ 20ου ΑΙΩΝΑ

Η δεκαετία των μεγάλων ανατροπών και συγκρούσεων (1940-1950)

Κατοχή – Αντίσταση – Εμφύλιος

(Πρακτικά Δ' Επιστημονικής Ημερίδας Τοπικής Ιστορίας)

Στον παρόντα τόμο δημοσιεύονται τα πρακτικά των εισηγήσεων της Δ' Επιστημονικής Ημερίδας Τοπικής Ιστορίας, που διοργανώθηκε από την Ε.Μ.Ι.Π.Η. και πραγματοποιήθηκε στις 3 και 4 Οκτωβρίου 2014. Το περιεχόμενο των πρακτικών σχετίζεται με ζητήματα που ανέκυψαν στο πέρας της ταραχώδους δεκαετίας 1940-1950 και αναδεικνύουν πτυχές της κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής και πολιτιστικής ζωής της πόλης της Βέροιας.

Ειδικότερα, η Άντα Κάπολα και η Αγγελική Χριστοδούλου παρουσιάζουν *Τα τεκμήρια για την ιστορία της Βέροιας στις συλλογές των Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (Α.Σ.Κ.Ι.)*. Μετά από μια σύντομη ιστορική αναδρομή στους σκοπούς ίδρυσης των Α.Σ.Κ.Ι., καθώς και αναφορά στο συνολικό αρχείο και έντυπο υλικό που φυλάσσεται εκεί, οι εισηγήτριες διακρίνουν τα αρχεία, που αναφέρονται στη Βέροια και στο νομό Ημαθίας, επισημαίνοντας τη συμβολή των Α.Σ.Κ.Ι. στην έρευνα και καταγραφή της τοπικής ιστορίας.

Η Μαρία Χειμωνοπούλου αναδεικνύει *Τα αρχαιολογικά πεπραγμένα της Βέροιας και της περιοχής της στη δεκαετία 1940-1950*. Αρχικά, τονίζει το τιτάνιο έργο των λίγων αρχαιολόγων της πόλης για την ταχύτατη εκκένωση των αρχαιολογικών μουσείων και την απόκρυψη των πολύτιμων εκθεμάτων, πράξεις που αποδείχτηκαν σωτήριες, κυρίως λόγω της ληστρικής και ασεβούς στάσης των γερμανικών αρχών απέναντι στις αρχαιότητες του τόπου την περίοδο της Κατοχής. Όπως σημειώνει η εισηγήτρια, ολόκληρη η δεκαετία αποτέλεσε μια σημαντική περίοδο για τις αρχαιολογικές έρευνες και τη σύνθεση της τοπικής ιστορίας των ελληνιστικών, ρωμαϊκών και ύστερων ρωμαϊκών χρόνων. Για το σκοπό αυτό, καταγράφει όλες τις ανακαλύψεις της δεκαετίας 1940-1950, που έφεραν στο φως τεκμήρια για τη Βέροια.

Η Αναστασία Ταναμπάση με την εισήγησή της *Κατάστιχα Επιθεωρήσεως του ρουμανικού σχολείου Βέροιας την περίοδο της Κατοχής* παραθέτει 4 εκθέσεις Ρουμάνων επιθεωρητών και 1 έκθεση του Έλληνα επιθεωρητή Ξένων και Μειονοτικών σχολείων για το ρουμανικό μεικτό σχολείο Βέροιας. Αποτυπώνει ζητήματα, που αφορούσαν τη λειτουργία του ρουμανικού εκπαιδευτηρίου της πόλης και αξιολογεί τη διοίκηση και εποπτεία του την περίοδο της γερμανικής Κατοχής, αλλά και μετά την απελευθέρωση μέχρι την οριστική διακοπή λειτουργίας του το Φεβρουάριο του 1946.

Ο Αντώνης Χατζηκώστας αναφέρεται στα *Στιγμιότυπα από την αθλητική ζωή στην Ημαθία κατά την περίοδο 1946-1949*. Ο εισηγητής επισημαίνει τις προσπάθειες των μετακα-

τοχικών κυβερνήσεων για την αποκατάσταση των καταστροφών στις αθλητικές εγκαταστάσεις του νομού εξαιτίας του πολέμου. Επιπλέον, προσκομίζει έγγραφα σχετικά με τη διενέργεια αθλητικών αγώνων και γυμναστικών επιδείξεων, τη συγκρότηση ή επαναλειτουργία αθλητικών σωματείων σημειώνοντας, ταυτόχρονα, και την ύπαρξη αθλητικών ομάδων του στρατού.

Ο Δημήτριος Καρασάββας γράφει για τη *Μνήμη της Κατοχής στη Βέροια μέσα από τοπικές μαρτυρίες – Κατάλογος τεκμηρίων*. Πρόθεση του εισηγητή είναι να βοηθήσει μελλοντικούς ερευνητές στην αναζήτηση στοιχείων για τη Βέροια της κατοχικής περιόδου. Ο ίδιος παραθέτει 35 τεκμήρια, τα οποία ταξινομεί σε 3 κατηγορίες. Η πρώτη τιτλοφορείται «Αναμνήσεις» και περιλαμβάνει 17 βιβλία. Η δεύτερη, τα «Ιστορικά», περιλαμβάνει 9 βιβλία, ενώ στην τρίτη κατηγορία, τα «Λογοτεχνικά», παρατίθενται 9 βιβλία.

Ο Εμμανουήλ Ξυνάδας εξετάζει τη *Στάση της τοπικής εκκλησίας της Βέροιας στην Κατοχή και τον Εμφύλιο*, όπως αυτή αποτυπώνεται στον εκκλησιαστικό λόγο. Μέσα από την επίσημη αλληλογραφία των Μητροπολιτών Πολύκαρπου και Αλέξανδρου με τις εκκλησιαστικές, πολιτικές και στρατιωτικές αρχές, τις εκθέσεις, την αρθρογραφία του τοπικού τύπου, αλλά και τα κηρύγματα και τις διαλέξεις των εκπροσώπων της εκκλησίας γίνεται αναφορά στη στάση των εκκλησιαστικών εκπροσώπων της πόλης την κρίσιμη κατοχική και εμφυλιακή περίοδο.

Ο π. Αθανάσιος Βουδούρης διερευνά *Τα άλλα θύματα του Εμφυλίου στην Ημαθία: ανασυνθέτοντας τον κατάλογο του αιματηρού απολογισμού της ΕΑΜοκρατίας εν τη περιφέρειά Βερροίας, του Μητροπολίτη Βεροίας και Ναούσης Αλέξανδρου Δηλανά*. Βασιζόμενος σε 44 αναφορές των εφημερίων των ενοριών (44 από τις 70 διασώζονται), ο π. Αθανάσιος Βουδούρης αποκαλύπτει ένα μεγάλο αριθμό εγκλημάτων κατά της ζωής και της περιουσίας, τα οποία πραγματοποιήθηκαν είτε από τους Γερμανούς και τις συνεργαζόμενες με αυτούς ομάδες είτε από τους αντάρτες του ΕΛ.Α.Σ.. Ο εισηγητής θίγει ιδιαίτερα την επιλεκτική και μονομερή παρουσίαση των θυμάτων της περιόδου από μέρους του Μητροπολίτη Αλέξανδρου Δηλανά, δεδομένου ότι ο τελευταίος αναδείκνυε κυρίως το εύρος και το μέγεθος των εγκλημάτων των κομμουνιστών ανταρτών.

Ο Αλέκος Χατζηκώστας με την εισήγησή του *Από την απελευθέρωση της Βέροιας στη συμφωνία της Βάρκιζας. Πτυχές της περιόδου. Οκτώβρης 1944 – Φλεβάρης 1945 στη Βέροια* επιχειρεί την καταγραφή των προβλημάτων ανοικοδόμησης μετά την απελευθέρωση, καθώς και τη συμβολή των δυνάμεων του ΕΛ.Α.Σ. στην αντιμετώπιση των προβλημάτων σίτισης, στέγασης, υγείας, ανεργίας, αλλά και την απονομή δικαιοσύνης και τιμωρίας στους συνεργάτες των Γερμανών. Από την άλλη πλευρά, μέσα από έγγραφα των μετέπειτα τοπικών αρχών, ο εισηγητής καταδεικνύει την προσπάθεια συκοφάντησης των δυνάμεων του ΕΛ.Α.Σ. μέσω κατασκευασμένων στοιχείων για θύματα και υλικές ζημιές.

Ο Χρήστος Σκούπρας καταγράφει την *Κοινωνική ζωή στη Βέροια του Εμφυλίου πολέμου 1946-1949*. Αντικείμενο της συγκεκριμένης εισήγησης είναι να προσδιορισθεί ο αντίκτυπος των συγκρούσεων και τα συναισθήματα, που γεννούσε στους κατοίκους το ασφυκτικό κλίμα που επέβαλε ο Εμφύλιος πόλεμος. Ειδικότερα, ο εισηγητής ενδιαφέρεται για το πολιτισμικό τραύμα, που επέφερε ο Εμφύλιος όχι μόνο για τη μνήμη, αλλά και για τα συναισθήματα και την ταυτότητα των νικητών και των ηττημένων του πολέμου. Για το σκοπό αυτό, αποδελτιώθηκαν άρθρα που δημοσιεύθηκαν στις τοπικές εφημερίδες «Ο Θαρραλέος» του Ηλία Νόβα και «Ο Νέος Αγών» του Παναγιώτη Γιαννακάκη.

Τελευταία εισηγήτρια η Ευγενία Καβαλλάρη, η οποία αποτυπώνει τις *Μέρες Κατοχής στη βόρεια Ελλάδα μέσα από την εφημερίδα «Νέα Ευρώπη»*. Με βάση τα 60 φύλλα της εφημερίδας, που διέσωσε ο συλλέκτης Μιχάλης Αδαμίδης, ξεδιπλώνονται διάφορες παράμετροι της Κατοχής στη βόρεια Ελλάδα, ενώ υπάρχουν δύο αναφορές για την περιοχή της Ημαθίας. Όπως υπογραμμίζει η Ε. Καβαλλάρη, οι αρθρογράφοι της «Νέας Ευρώπης» κατέγραφαν τα γεγονότα της περιόδου υπό τον παραμορφωτικό φακό της άκριτης υποστήριξης στο ναζισμό.

ΦΟΡΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ**Επιμέλεια: Ιωάννα Ζιώγα****ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΣ ΧΟΡΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΧΑΡΙΕΣΣΑΣ
«ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ»**

Στο χωριό Χαρίεσσα, που ανήκει στον Δήμο Ηρωικής Πόλης Νάουσας, εδρεύει ο Μορφωτικός Χορευτικός Σύλλογος Χαρίεσσας «Άγιος Δημήτριος». Ο σύλλογος ιδρύθηκε το 1980 με σκοπό την διάσωση και τη διάδοση της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής. Είναι ένας μη κερδοσκοπικός σύλλογος που αριθμεί περίπου 150 μέλη από τα οποία τα 110 είναι και χορευτές.

Στο σύλλογο λειτουργούν τρία χορευτικά τμήματα - δημοτικού, γυμνασίου και ενηλίκων - με χοροδιδάσκαλο το κ. Τσιρογιάννη Ιωάννη, ο οποίος διδάσκει χορούς όχι μόνο από τη Μακεδονία, αλλά και από άλλες περιοχές της Ελλάδας και έχουν συμμετάσχει σε διάφορα φεστιβάλ στο εξωτερικό όπως στη Σλοβακία και στη Σερβία. Παράλληλα, λειτουργεί και θεατρική ομάδα στην οποία μπορούν να συμμετάσχουν όλοι ανεξαρτήτου ηλικίας. Αξίζει να αναφερθεί ότι συμμετείχαν στα ΚΒ΄ Παύλεια με την θεατρική παράσταση «Τα βήματα του Αποστόλου Παύλου», που πραγματοποιήθηκε στο θερινό Δημοτικό Θέατρο Νάουσας. Επιπλέον, οργάνωσαν παραδοσιακό γάμο σε σκηνοθεσία και σενάριο δικό τους.

Επίσης, για δεύτερη συνεχόμενη χρονιά, λειτουργεί τμήμα «decoupage» το οποίο έχει συγκεντρώσει το ενδιαφέρον του κόσμου, η συμμετοχή είναι μεγάλη και οι δημιουργίες εξαιρετικές. Αυτό που λείπει είναι τμήμα χορωδίας αλλά είναι στα άμεσα σχέδια των υπευθύνων για να δημιουργηθεί.

Ο σύλλογος δραστηριοποιείται όλο το χρόνο από σειρά εκδηλώσεων πάντα σχετικά με την παράδοση. Η χρονιά ανοίγει την Κυριακή της Τυρινής με τον καθιερωμένο πλέον ετήσιο χορό του συλλόγου. Συνεχίζει με τις χορευτικές εκδηλώσεις στο ιστορικό παρεκκλήσι της Ζωοδόχου Πηγής, όπου συγκεντρώνεται πλήθος κόσμου για να τιμήσει τον εορτασμό του. Ακολουθεί η γιορτή της Μητέρας. Κάθε χρόνο, την πρώτη Κυριακή του Μαΐου, ο σύλλογος οργάνώνει εκδηλώσεις για τα παιδιά με κλόουν, με παραστάσεις Καραγκιόζη, μαγειρική, ζωγραφική και άλλες δραστηριότητες.

Το Σεπτέμβριο διοργανώνει ένα διήμερο Φεστιβάλ Παραδοσιακών Χορών στο οποίο συμμετέχουν συγκροτήματα τόσο από την περιοχή μας όσο και από διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Το φεστιβάλ αυτό ξεκίνησε το 2013 και έχει γίνει πλέον θεσμός καθώς πλήθος κόσμου συγκεντρώνεται κάθε χρόνο για να το παρακολουθήσει. Στις 26 Οκτωβρίου, ημέρα εορτής του χωριού και του συλλόγου, σύσσωμα τα μέλη ετοιμάζουν φαγητά και παραδοσιακά γλυκά τα οποία μοιράζουν σε όλο το χωριό. Τέλος, στις 23 Δεκεμβρίου αναβιώνουν το έθιμο «Κόλντε» ανάβοντας φωτιές ενώ το τμήμα γυναικών προσφέρει τα ανάλογα κεράσματα.

Πέρα όμως από τις τακτικές εκδηλώσεις, ο σύλλογος οργάνώνει και ομιλίες τόσο για ιατρικά θέματα όσο και για θρησκευτικά με την συμμετοχή του Αρχ. Παλαμά. Όπως αναφέρει ο πρόεδρος του συλλόγου Σωτήρης Προύντσης, σε μια ομιλία - ενημέρωση σχετικά με τον καρκίνο του τραχήλου, στην οποία έγιναν και δειγματοληψίες, εννιά

γυναίκες βρέθηκαν με συμπτώματα και κατάφεραν και πρόλαβαν την εξάπλωση της νόσου. Επίσης, οργανώνει και συχνά εξορμήσεις ώστε να ενώσει τα μέλη του.

Τέλος, τον Δεκέμβριο 2016 διοργάνωσαν στον Πολυχώρο Πολιτισμού «Βέτλανς», στη Νάουσα, την εκδήλωση «Ελλήνων Δειπνοπαράδοση». Μέσα στο χώρο αυτό έστησαν ένα μικρό χωριό με την εκκλησία, την πλατεία κλπ., ενώ σε ένα άλλο σημείο είχαν ένα ομοίωμα νυφικού δωματίου με προικιά, φαγητά, χρηστικά και μη αντικείμενα, αργαλειούς και άλλα. Κάλεσαν και άλλους συλλόγους να ετοιμάσουν εδέσματα τοπικά από τις περιοχές τους και έστησαν, όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν, μια «Κυριακή στο χωριό».

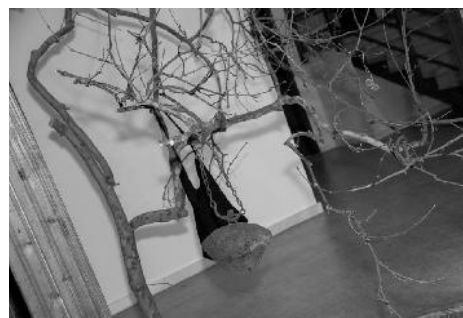
Όνειρο του συλλόγου είναι η δημιουργία ενός Λαογραφικού Μουσείου. Για το λόγο αυτό γίνεται συλλογή φωτογραφιών, αντικειμένων, φορεσιών και οτιδήποτε άλλο που να σχετίζεται με την ιστορία και την παράδοση του χωριού. Ήδη ένα μικρό μέρος εκτίθεται στο χώρο που στεγάζεται ο σύλλογος.

Η Ε.Μ.Ι.Π.Η. θα ήθελε να ευχαριστήσει τον πρόεδρο του συλλόγου, κύριο Σωτήρη Προύντη, για την φιλοξενία του, για τις ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες πληροφορίες που μας παρείχε καθώς και για την πρόσβαση στο φωτογραφικό υλικό. Ο Μορφωτικός Χορευτικός Σύλλογος Χαρίεσσας «Άγιος Δημήτριος» κάνει εξαιρετική δουλειά και βάζει και αυτός ένα λιθαράκι στο δύσκολο έργο της διάσωσης της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

Τηλέφωνο επικοινωνίας: 6977 070 481 Σωτήρης Προύντης

e-mail: politistikossullogosxariessas@gmail.com

Πεπραγμένα

Ζ' Εβδομάδα Τοπικής Ιστορίας & Πολιτισμού (25 – 30 Σεπτεμβρίου 2017)

Από τις 25 έως τις 30 Σεπτεμβρίου 2017 πραγματοποιήθηκε η Ζ' Εβδομάδα Τοπικής Ιστορίας και Πολιτισμού της Ε.Μ.Ι.Π.Η., που περιλάμβανε μια σειρά εκδηλώσεων στις πόλεις της Βέροιας και της Νάουσας.

Βιβλιοπαρουσίαση νέας έκδοσης της Ε.Μ.Ι.Π.Η., προβολή ιστορικού ντοκιμαντέρ, φωτογραφική έκθεση

Τη Δευτέρα 25 Σεπτεμβρίου 2017 παρουσιάστηκε στο 2^ο όροφο του Χώρου Τεχνών Βέροιας το βιβλίο της δρ. Αντωνίας Χαρίση, *Παιδόπολη Καλή Παναγιά: Εκεί που η Ιστορία συνάντησε τα παιδιά*. Για το βιβλίο μίλησαν ο Επίκουρος καθηγητής του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, Ιωάννης Μπέτσας και η συγγραφέας του βιβλίου. Το συντονισμό της εκδήλωσης ανέλαβε η Πρόεδρος του Δ.Σ. της Ε.Μ.Ι.Π.Η., Ολυμπία Μπέτσα.

Μετά τη βιβλιοπαρουσίαση, προβλήθηκε ταινία – ντοκιμαντέρ βασισμένη στο βιβλίο της Αντωνίας Χαρίση, παραγωγή της Ε.Μ.Ι.Π.Η. Τη δημιουργία της ταινίας (μοντάζ-motion graphic) ανέλαβε η αντιπρόεδρος του Δ.Σ. της Ε.Μ.Ι.Π.Η., Ιωάννα Ζιώγα, ενώ την οργάνωση παραγωγής είχε ο γραμματέας, δρ. Εμμανουήλ Ξυνάδας.

Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι την ίδια ημέρα εγκαινιάστηκε και η φωτογραφική έκθεση *“Childhood memories*. Οι φωτογραφίες αφηγούνται τις μνήμες των παιδιών”, που διήρκεσε μέχρι τις 13 Οκτωβρίου 2017. Ο επιμελητής της έκθεσης, δρ. Εμμανουήλ Ξυνάδας, αναφερόμενος στο ειδικό ενδιαφέρον της έκθεσης τόνισε ότι εστιάζει σε διάφορες πτυχές της ζωής των παιδιών στην Παιδόπολη Καλή Παναγιά σε συνάρτηση με το ιστορικό πλαίσιο και τις κοινωνικές και πολιτικές συγκυρίες.

Παρουσίαση Πρακτικών Α' Επιστημονικής Ημερίδας "Μιλάμε για τη Νάουσα του 20^{ου} αι."

Στις 27 Σεπτεμβρίου 2017 έγινε η παρουσίαση των Πρακτικών της Α' Επιστημονικής Ημερίδας της Ε.Μ.Ι.Π.Η., που είχε πραγματοποιηθεί στη Νάουσα το Μάιο του 2014 με γενικό τίτλο, "Μιλάμε για τη Νάουσα του 20^{ου} αι.».

Για την νέα έκδοση της Ε.Μ.Ι.Π.Η. μίλησαν η δικηγόρος Μαρία Τορορή, δημοσιογράφος και συγγραφέας Αλέξανδρος Χατζηκώστας, ο δρ. εκκλησιαστικής ιστορίας π. Αθανάσιος Βουδούρης.

Το συντονισμό της εκδήλωσης είχε η δρ. Αντωνία Χαρίση, ενώ χαιρετισμό απηύθυνε η Πρόεδρος της Ε.Μ.Ι.Π.Η., Ολυμπία Μπέτσα.

2^η Συνάντηση Έρευνας Τοπικής Ιστορίας "Η χρήση της Φωτογραφίας στην Έρευνα και τη Διδασκαλία της Τοπικής Ιστορίας"

Στις 28 Σεπτεμβρίου 2017 έλαβε χώρα η 2^η Συνάντηση Έρευνας Τοπικής Ιστορίας στο αρχοντικό Μπέκα. Ο δρ. παιδαγωγικών, Δημήτριος Γουλής αναφέρθηκε διεξοδικά στη "Χρήση της φωτογραφίας στην έρευνα και τη διδασκαλία της τοπικής Ιστορίας".

Οι συμμετέχοντες, που ήταν είτε εκπαιδευτικοί είτε απλοί πολίτες της Βέροιας, είχαν την ευκαιρία να ενημερωθούν από τον δρ. Δημήτριο Γουλή για τους τρόπους προσέγγισης της τοπικής ιστορίας, τα θέματα με τα οποία ασχολείται, ενώ ήλθαν σε επαφή με τις μεθόδους επεξεργασίας ζητημάτων τοπικής ιστορίας μέσα από βιωματικά εργαστήρια.

Έναρξη Ζ' Επιστημονικής Ημερίδας Τοπικής Ιστορίας “Μετακινήσεις πληθυσμών στην Ημαθία”

Στις 29 Σεπτεμβρίου 2017 πραγματοποιήθηκε στο Χώρο Τεχνών Βέροιας η έναρξη της Ζ' Επιστημονικής Ημερίδας τοπικής Ιστορίας με γενικό τίτλο “Μετακινήσεις πληθυσμών στην Ημαθία”.

Κατά τη διάρκεια της Α' συνεδρίας της Ημερίδας, παρουσιάστηκαν οι ακόλουθες εισηγήσεις:

- Δημήτριος Καρασάββας, *Μέτοικοι στη Βέροια*
- π. Αθανάσιος Βουδούρης, “Ούτε να κατοικήσουμε δεν ξέρουμε πια εμείς οι Αλβανοί. Γαμώ τον κομμουνισμό, γαμώ”. Δημόσιος λόγος, αντανάκλασεις και προσλήψεις του πρώιμου αλβανικού μεταναστευτικού φαινομένου στην Ημαθία της δεκαετίας του 1990.
- Ολυμπία Μπέτσα, *Οι πρόσφυγες του πολέμου της Συρίας και η διαμονή τους στα Κέντρα Φιλοξενίας στην Ημαθία.*

Την επόμενη ημέρα, Σάββατο 30 Σεπτεμβρίου 2017, ακολούθησαν οι 2 επόμενες συνεδρίες, Β' και Γ', στη διάρκεια των οποίων έγιναν οι ακόλουθες εισηγήσεις:

- Δημήτριος Μπάιτσης, *Ξενιτιά – Μισεμόζ: Η μετανάστευση των Ναουσαίων κατά τον 19^ο και αρχές 20^{ου} αι.*

- Γιώργος Λιόλιος, *Μαύροι και λευκοί δούλοι στην οθωμανική Βέροια: ιστορίες βίαιης και εθελούσιας μετακίνησης.*
- Κώστας Γαλλής, *"Verria... la vieille ville, assez pittoresque..." - Βέροια... η παλιά πόλη αρκετά γραφική..." Η Βέροια, διαμετακομιστικό κέντρο των στρατευμάτων της Entente, 1916-1918.*
- Τρύφων Τοπαλίδης, *Άγνωστα τεκμήρια της ιστορίας του προσφυγικού συνοικισμού Πλατύ, 1924-1927.*
- Σπύρος Μιχαλέας, *Μετακινήσεις πληθυσμών και υγειονομική περίθαλψη κατά το Μεσοπόλεμο: Η αποκατάσταση των προσφύγων στην περιοχή της Βέροιας.*
- Αναστασία Ταναμπάση, *Νοέμβριος 1940: Εξορία ή πρώτη γραμμή στο μέτωπο;*
- Αλέξανδρος Χατζηκώστας, *Πολιτικοί πρόσφυγες και η διαδικασία επαναπατρισμού τους στη Βέροια. Η δημιουργία και η δράση του παραρτήματος Επαναπατρισθέντων Πολιτικών Προσφύγων (Π.Ε.Ε.Π.Π.)*
- Ευγενία Καβαλάρη, *Μετανάστευση – Στέρηση ιθαγένειας: Το παράδειγμα του Αγίου Γεωργίου Δήμου Βέροιας.*

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ Ε.Μ.Ι.Π.Η.

ΣΕΙΡΕΣ

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΕΣ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ

1. Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, *Ο Βεροιώτης Ιερομόναχος Μελέτιος Κωνσταμονίτης και η περιοδεία του στη Ρωσία (1862-1869)*, Βέροια, 2011
2. Εμμανουήλ Γ. Ξυνάδας, *Ο Μητροπολίτης Κοσμάς Ευμορφόπουλος (1860-1901)*, Βέροια, 2014

ΜΙΛΑΜΕ ΓΙΑ ΤΗ ΒΕΡΟΙΑ ΤΟΥ 20^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ

Πρακτικά Επιστημονικών Ημερίδων Τοπικής Ιστορίας

- Α' Στο λυκόφως της Οθωμανικής Περιόδου (1890-1910), Βέροια, 2012
- Β' Από την Αυτοκρατορία στο Εθνικό Κράτος (1910-1925), Βέροια, 2013
- Γ' Στη Βέροια του Μεσοπολέμου (1925-1940), Βέροια, 2015
- Δ' Η δεκαετία των μεγάλων ανατροπών και αναταραχών (1940- 1950), Βέροια, 2017
- Ε' Από τον Εμφύλιο στη Χούντα (1950 - 1974), Υπό έκδοση

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ

Πρακτικά Επιστημονικών Ημερίδων Τοπικής Ιστορίας

1. Ημαθία: Σκιαγραφώντας την ιστορία της μέσα από της συλλογές των Γ.Α.Κ. Αρχεία Ν. Ημαθίας, Βέροια, 2014
2. Μιλάμε για τη Νάουσα του 20ου αιώνα, Βέροια, 2017

ΠΕΡΙΟΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ ΗΜΑΘΙΑΣ

Τόμος Α' (2009), Βέροια, 2010

Τόμος Β' (2010), Βέροια, 2011

Τόμος Γ' (2011), Βέροια, 2012

Τόμος Δ' (2012) - Πρακτικά Α' Επιστημονικού Συνεδρίου για την Ημαθία, Βέροια, 2013

Τόμος Ε' (2013) - Πρακτικά Α' Επιστημονικού Συνεδρίου για την Ημαθία - Β' Μέρος, Βέροια, 2014

ΧΡΟΝΙΚΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ

Τεύχη 1 - 11 (2008-2010), Βέροια, 2011 (Συλλεκτική έκδοση)

Τεύχη 1 - 33 (2008-2017), Βέροια

ΑΥΤΟΤΕΛΕΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

1. Βέροια 16 Οκτωβρίου 1912. Η απελευθέρωση της πόλης μέσα από κείμενα του 20ου αιώνα, Βέροια, 2012 (συλλογικός τόμος)

2. Εμμανουήλ Γ. Ξυνάδας, *Όψεις και πτυχές της βεροιώτικης Αποκριάς από τα οθωμανικά χρόνια ως τα τέλη του 20ου αιώνα*, Βέροια, 2014

3. Παύλος Δ. Πυρινός, *Βεροιώτικα και Ναουσαίκα σημειώματα*, Βέροια, 2014

4. Θεοδώρα Μαυρίδου – Κωνσταντίνος Χατζηστυλλής, *Ιωάννης Τζαναβάρας. Ένας ξεχωριστός καθηγητής στην κατοχική Νάουσα*, Βέροια, 2015

5. Δημήτριος Κ. Βύζας, *Τσόρνοβο – Φυτειά Ημαθίας*, Βέροια, 2015

6. Θεοδώρα Μαυρίδου – Κωνσταντίνος Χατζηστυλλής, *Γυμναστικός Σύλλογος Ποντίων Ναούσης «Ακρίτας» 1928 – 1956*, Βέροια, 2016

7. Χρήστος Σκούπρας, *Κατοχή, Εαμική εξουσία, Εμφύλιος στην Ημαθία. Εφημερίδες - Απελευθέρωση - Κοινωνική ζωή*, Βέροια, 2016

8. Αντωνία Χαρίση, *Παιδόπολη Καλή Παναγιά. Εκεί που η Ιστορία συνάντησε τα παιδιά*, Βέροια, 2017